

По описи №

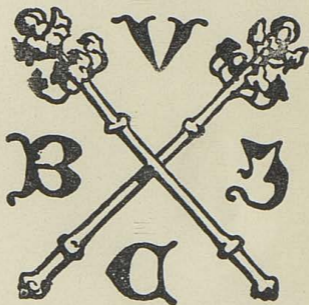
Суд. при Яросл. С. С. Суде

ЗАКОНЪ

Biblioteka Jagiellońska

stdr0003121

588535 I

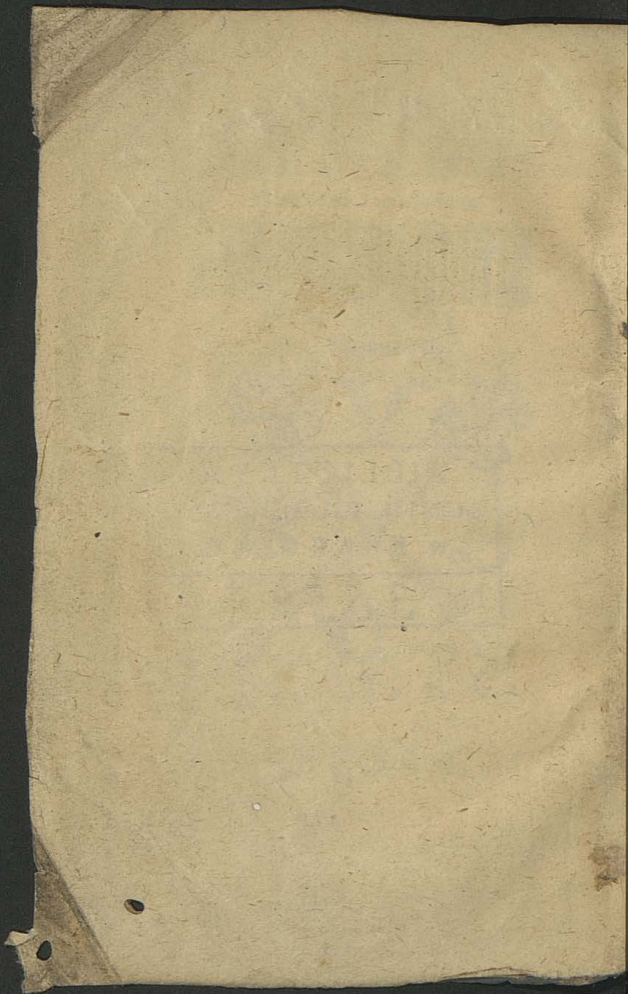
Mag. St. Dr.

Dublet Gren
71

DUBLET
Bib. Jag.

BIBLIOTEKA
SEMIN. FILOL. KLAS.
W KRAKOWIE.
Nr. 3654 |

ST. DRUK

D
L
E
U
P
P. I
E

DE ARTE
RHETORICA

LIBRI QUINQUE,

Lectissimis veterum

AUCTORUM ÆTATIS AUREÆ,
Perpetuisque Exemplis Illustrati;

AUCTORE

P. DOMINICO DE COLONIA
Societatis JESU

PRESBYTERO

L U B L I N I

Typis Collegii Societatis JESU Anno
MDCCLXIII.

BIBLIOTEKA
SEMII. FILOL. KLAS.
W KRAKOWIE.

Nr.	
-----	--

528535 I

A U C T O R L E C T O R I .

PRaeceptis paucis brevibusque, exemplis
vero bene multis constat haec Ars Rhetorica:
Praecepta hausimus ex vetustissimis
Graecorum Latinorumque Rhetorum fontibus;
Aristotelem dico, Ciceronem, Quintilianum,
Demetrium Phalereum, Hermogenem, atque Longinum.
Exempla, quae le-
tissima sunt perpetuaeque, summo studio, sin-
gularique diligentia selegimus ferè ex ele-
gantissimis aetatis aureae Scriptoribus. At-
que hoc exquisito veterum exemplorum de-
lectu, copiamque nostrum hunc qualemcumque
laborem speramus posse commendari, si cete-
ra omnia desunt; illumque etiam potioribus.
Et urbanis hominibus nec inutilem, nec in-
jucundum, hoc saltem nomine, fore confidimus.

A2

NOI

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova

A Vendo veduto per la Fede di revisione, ed approvazione del P. F. Tommaso Maria Gennari Inquisitore, nel Libro intitolato: *De Arte Rhetorica Libri quinque. Auctore P. Dominico De-colonia Societatis JESU*, non esservi cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario nostro, niente contro Principi. e buoni costum, concediamo licenza, che possa esyere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezie, e di Padova.

Dat. li 10. Febbraro 1731. M. V.

{ Carlo Ruzini Kav. Proc. Rif.

{ Zan Piero Pasqualigo Rif.

Agostino Gadaldini Segr. 1

REI M P R I M A T U R
Stanislaus Raymundus Jezierski Episcopus
Baccoviensis Officialis Generalis
Lublinensis.

mr
ELE

ELEMENTA RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM De Fabula.

Quid est Fabula? (gens.)

R. est Oratio falsa veritatem effin-
Talis est apud Horatium (a) elegantis-
sima illa Fabella equi, hominis opem
adversus cervum implorantis:

Cervus equi, pugna melior, comunibus
herbis

Pellebat; donec minor in certamine lon-
Imploravit opes hominis, frænumque
recepit.

(sit ab hoste,
Sed postquam victor (b) violens disces-
Non equitem dorso, non frænti depulsi-
ore.

A3

Vide

(a) Epist. 10. Lib. 1. (b) Violens pro
violentus, vox parum usitata.

Vide, quàm solerter Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac rectum nos doceat; & nos repente à levi illa in speciem narratiuncula, ad veritatem traducat, tribus illis, qui sequuntur versibus; (metallis

Sic qui pauperiem veritus, potiore Libertate caret, dominum vehet improbus, atque

Serviet æternum, quia parvò nesciet uti.

§. I. De variis Fabularum generibus.

Quot sunt genera Fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Theone Sophista, qui Rhetoricæ exercitationes, seu progymnasmata (sic enim appellant) Tyronibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales, aliæ Morales, aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula rationali, sive Parabola.

Quid est Fabula Rationalis, seu Parabola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos, fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiã, quod tamen re ipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri omnino potuit. Hujusmodi sunt Divinæ
illæ

illæ Parabolæ de Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigio, aliæque, quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad omnem virtutem erudiebat: (a) *Sine Parabolis non loquebatur eis,* inquit Sacra Pagina; tum ut se ad rudem populi captum accommodaret, tum etiam inprimis, ut serviret Palæstinorum moribus, ac consuetudini, apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ, & unde in reliquas Orientis partes dimanarunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas circiter duodecim habes in aureo Phædri libello. Exemplum esto hæc, quam hic offero.

Æsopus & petulans.

(a) Æsopo quidam petulans lapidem impegerrat, (illi dedit.

Tanto: (b) inquit, melior; affem deinde Sic profecutus: plus non habeo mehercule,

Sed unde accipere possis, monstrabo tibi. Venit ecce dives, & potes: huic similiter Impinge lapidem, & dignum accipies præmium,

Per-

(a) *Matth. 14.* (b) *Lib. 3. Fab. 5.*
(c) *Inquit Æsopus.*

4. *Elementa Rhetorica.*

Perfusus ille fecit, quod monitus fuit,
Sed spes fefellit impudentē audaciam;
Comprehensus neque poenas persolvit
cruce.

§. III. De Fabula Morali, sive
Apologo.

Quid est Fabula Moralis, seu Apologus?
R. Est illa, quæ belluarum mores,
& indolem exprimit ad mores hominū
informandos. Morales huiusmodi Fa-
bulæ dicuntur *Æsopica*; non quòd Æso-
pum auctorem habeant, ut vulgus exi-
stimat, cum longissimè ante Æsopi tem-
pora (a) ab Homero. (b) & Hesiodo fue-
rint usurpatæ; sed quòd valde fuerint
in deliciis Æsopo, qui illas admodum
ingeniosè tractavit. Interdum etiam non
solum feræ, sed arbores quoque, & plan-
tæ, mallei, incudes, aliæque res huius-
modi, loquentes inducuntur. Exquisi-
tissimū Fabulæ Moralis exemplum ha-
bes in hoc Phædri Apologo:

Rana rupta & Bos.

Inops, potentem dum vult imitari, perit.
In prato quodā Rana conspexit bovem;
Et

(a) Æsopus floruit annis 185. à Roma
condita. (b) Homerus Pœtitarum Græco-
rum princeps vixit melle circiter annis ante
Christum.

Et tacta invidiâ tantæ magnitudinis,
Rugosam inflavit pellē; tum natos suos
Interrogavit, an bove esset latior?
Illi negarunt, rursus intendit cutem
Majore nisu; & simili quæsit modô,
Quis major esset? illi dixerunt; bovem.
Novissimè indignata, dum vult validius
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad nos-
tros mores emendandos, satis liquet ex
primo versiculo:

Inops, potentem dum vult imitari, perit.

Quapropter vic antiquis comparâdus
Iulius Cæsar Scaliger ait in sua Poëtica,
Apologum sic appellari quasi *apologoy*
logoy quasi si aliud palam, & aperte di-
cat, aliud clam innuat, doceatque; quem
admodum Allegoria.

*Quid interest inter Apologum, & parabola-
lam?* R. Hoc interest, quod Apologus
earum rerum, quæ fieri omnino neque-
unt; neque enim belluæ loqui possunt;
Parabola verò est earum rerum, quæ si
re ipsa non sunt, esse certè quidem po-
tuerunt.

§. IV. De Fabula Mixta.

Quid est Fabula Mixta?

R. Est ea, quæ ex Rationalis, &
Moralis admixtione componitur, seu in
qua homines cum brutis sermocinârè

singuntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Justinum, Historiarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportunè adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Massilienses, qui ex Asia nuper in Ligurum regionem adveſti, locique amœnitate capti, condendæ urbis locum ab incolis præcario impetraverant.

Canis, & Pastor. Fabula Mixta.

Canis aliquando partu gravida locum à Pastore præcario petiit, in quo pareret: quò obtentò, iteratò petiit, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret. Ad extremum adultis catulis, fulta domesticò præsidio proprietatem loci sibi vindicavit. Non aliter Massilienses, qui nunc inquilini videantur, quandoque dominos regionum futuros.

Quantum porrò valuerit hæc Fabula, continuo subjungit Justinus: *His inquit, incitatus Rex insidias Massiliensibus struxit.*

§. V. De legibus, & artificio Fabulæ.

Quænam est prima, ac præcipua Fabulæ lex? R. Prima hæc est lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat interpretationem, qua moralis illius sensus breviter explicetur: quam interpretationem

Elementa Rhetorica.

onem quasi Fabulæ animam ausim appellare. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur *Apomythion*, sive *Affabulatio*, si verò ponatur initiò, vocatur *Promythion* quasi *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Cæterum initiõne ponas, an fine, non refert maximopere.

Quanam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulosæ, tum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicturi sumus.

Quomodonam probabilis reddi potest, veroque similis Fabula, que nimirum ficta semper res est, & commentitia, ac persæpe etiam incredibilis, fideique prorsus absõna, quales sunt Apologi, qui bellis humanum sermonem affingunt?

R. Fabulæ quantumvis fictitiæ, quandam tamen inesse probabilitatem, ac verisimilitudinem, si sua cuilibet animanti fervetur indoles, ac suum ingenium: si Vulpem facias versipellem & subdolum; Lupum rapacem & truculentum; Agnum mitem & simplicem; ac cæteræ demum bellæ germanis propriisque suis coloribus depingantur.

Hinc

Hinc sapientes monet Horatius in arte
Poëtae mendacia ad veritatem accedere
omnino debere: (veris.

Ficta voluptatis causâ sint proxima
Et alio loco ejusdem Poëtae:

Atque ita mētitur, si veris falsa remi-
scet. (inum.

Primo nè mediū, medio nè discrepet.

§. VI. De utilitate Fabulae.

Quanam est utilitas Fabulae?

QR. Mirabiles quosdam usus habet
Fabula, si in loco, ac tempore adhibea-
tur, ut par est. Primò enim mirum in
modum valet ad exhilarandos, recrean-
dosque auditorum animos, & ad concili-
andam attentionem, quæ delectationi so-
let esse conjuncta. Hac arte sibi para-
vit olim attentionem summus Orator
Demosthenes; cum enim, licet de rebus
gravissimis agens, fastidiosè tamen, & o-
scitanter audiretur ab Atheniensibus, hac
eleganti Fabella repente illorum aures,
& animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula

Adolescens aestivo tempore Athenis Me-
garam profecturus, asinum conduxit; cumque
effervescente jam meridie, solis ardor ca-
pisset esse vehementior, vitandi caloris cau-
sâ, sub asini ventrem se conjese conjecit, ut

umbram inde copiare. Ast (a) Agaso, qui locaverat asinum, hinc hominem serid proturbare, asserens se nihil nisi asinum, non verò asini umbram locasse: alter contra affirmare, se cum asino pariter illius umbram conduxisse: Cum autem vidisset Domesthenes captos hac Fabula Judicos risu corrumpere, ac penè emori, discessum repente paravit, vel parare se finxit: sed rogantibus enixè Atheniensibus, ut Fabulæ, quod reliquum erat, perficeret. *Itane verò, mutata voce inquit, (b) de asini umbra audire vultis, de rebus gravibus, & seriis non vultis?* & illos hóc artifició ab oscitantia, tædioque ad sumam quandam audiendi alacritatem traduxit.

Quanam est altera utilitas Fabulæ?

R. Fabula non solum valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores commendandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ, sic etiam Fabulæ laudabilis scopus, ut utraque mortales ad honestatis, ac virtutis studium à vitiorum foeditate traducat. Sed Philosophus, & Fabulator diversis itineribus

---

(a) Italicè: *Mulattiere, Vetturale.*

(b) *Plutarchus in vita Demosthenis.*

bûs eodem contendunt. Philosophus
objurgat vitia palam, & aperte, sine am-
bagibus & integumentis, unde offensi
per læpe improborum animi salutare
monitum aspernantur ac respuunt, *casti-
gatique remordent*, ut inquit Juvenalis.

At Poëta vitium impugnat quasi aliud
agens, ac veluti (a) per cuniculos, &
monitorum austeritatem, fabularû con-
dimentô mitigat: ut nempe captus, ac
delinitus innoxie voluptatis illecebris
animus salutarem medicinam libenter
admittat, ut sapienter monet Lucretius
lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris absinthia tetra (b) me-
dentes

& circum.

Cum dare conantur, prius oras pocula
Cotingunt mellis dulci, flavoque liquore,
Ut puerorû ætas improvida ludificetur;
Laborû tenuis; interea perpotet amarû
Absinthi laticè, deceptaque non capiatur
Sed potius tali facto recreata valefeat.

Quid enim aptius, v. gr. ad inanium
promissorum tumorem sine cujusquam
offensione castigandum, quam hæc lepi-
dissima Phædri de monte parturiente
Fabella? (c)

Mons

(a) Ital. *Per via di Mine.* (b) Id.
est, *medici.* (c) *Lib. 4.*

Mons Parturiens.

Mons parturibat, gemitus imanes ciens;
 Eratque in terris maxima expectatio;
 At ille murem peperit. Hoc scriptū est
 tibi,

Qui magna cum miraris, extricas nihil.

Quò etiam ingeniose alludit Horatius
 in arte Poëtica:

Quid dignum tanto feret hic promissor
 hiatus? (mus.

Parturient montes; nascetur ridiculus

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet
 etiã, quod ait idem Horatius in Sat. i. l. i

Tátalus à labris fictiēis fugiētia captat
 Flumina. Quid rides? mutato nomine,
 de te Fabula narratur.

Quo veterum exemplo probari potest, Fabulam ad docendos animos & affectus concitandos utilem esse?

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem, concordiamque revocavit narratiunculâ Apologi de membris humanis adversus stomachum conspirantibus; & quod nec legum, nec magistratûs auctoritas poterat, id fictitiæ narrationis blandimentô perfecit. Apologum sic narrat T. Livius Lib. 2.

Vex

Venter, & reliqua humani corporis membra Apologus.

Tempore, quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, sius sermo fuerat, indignatus reliquas partes, sua cura, suo labore, ac ministerio ventri omnia quæ, ventrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis voluptatibus frui (a) conspirasse inde, nè manus ad os cibum ferrent, nec os accipere datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa unà membra, totumque corpus ad extremam tabem venisse; inde apparuisse, ventris quodque haud segne ministerium esse; nec magis ali, quàm alere eum reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus, vigemusque divisum pariter in venas, maturè confectò cibo, sanguinem. Comparando hinc: quàm intestina Corporis seditio similis esset ira plebis in Patres; flexit mentes hominum.

CAPUT II.

De Narratione.

Quid est Narratio?
R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur rei gestæ, vel quasi gestæ, ut

(a) supple aiebat, vel narrabat.

ut nempe Narrationem tum historicam,
tum Fabulosam complectatur hæc nostra
definitio.

§. 1. De virtutibus Narrationis.

Quam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor à Tullio recensentur:
perspicuitas, probabilitas, brevitás, &
suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum
servetur ordo, adeò, ut quod primum ge-
stum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis, & usitatís utamur.

3. Si res non interruptè narretur.

4. Denique si diligenter vitetur omnis
verborum ambiguitas, qualis esset ista.

v. gr. *Ajunt Regem (a) Pyrrhum Roma-
nos vicisse.* Quis enim inde victor, quis
victus intelligi possit?

Quantùm porro eniti, ac contendere
debeat Orator, ut perspicuè narret, &
apertè, facile intelligere poteris ex au-
reo illo Fabii Quintiliani præcepto:
Prima sit Orationis virtus perspicuitas.

Quò spectat etiam, quod eodem capite
inculcat idem Fabius; *Dilucida & negli-
gen-*

(a) *Pyrrhus fuit Epirotarum Rex for-
tissimus, qui contra Romanos pro Taren-
tis sex annos bellum gessit.*

genter quoque audienti aperta sit....ut in
 animum, tanquam sol in oculos, etiamsi non
 intendatur, incurrat. Quare non ut intel-
 ligere possit auditor, sed ne omnino possit non
 intelligere, curandum:

Quodsi obscuritatis vitiò laboret
 Narratio, jure, ac meritò cadet in illius
 auctorem, quod de obscurissimo quodã
 Scriptore jactatum est à nobilissimo (a)
 Poëta. (latebris,

Quid juvat obscuris involvere scripta
 Ne pateant animi sensa? tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod
 Narrationis perspicue?

R. Instar omnium esse potest laudatissi-
 mum illud Epigramma (b) Aufonii de
 Venere armata & de Pallade.

In Venerem armatam. (Pallas,
 Armata vidit Venerem (c) Lacedæmone
 Nunc certemus; ait, iudice vel Paride
 Cui Venus: Armata cur me, temeraria,
 temnis,

Quæ, quo te vici tēpore, Inermis eram?

Q. Uomodo fiet probabilis narratio?

R. 1. Si is, qui narrat, sit notæ pro-

(a) Scævola Sammarthano, (b) Aufo-
 nius egregius Rhetor & Poëta, præceptor
 Imperatoris Gratiani, fuit Consul Anno 379.
 (c) Lacedæmonii Venerem armatam cole-
 bant.

bitatis, & fidei.

2. Si rei gestæ seriem exponat sine fucos; qua simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam alii calamistris, lenociniis, & hyperbole.

3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhorreat à communi hominū sensu; quia, ut rectè admonet Horatius in arte Poëtica.

(dulcis odi,

Quodcumque ostendis mihi sic, increduli,
Quod si fortè rei veræ, sed incredibili,
fidem facere velis, usurpare poteris
sapienti illud cujusdam Veteris dictum:

Multa esse vera, que tamen non sint verisimilia; & probabile omnino esse, quamplurima contra probabilitatem contingere.

4. Denique si clarè, apertèque exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum, ac temporum; unde vel maximè pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum, quod narrat de insidiis Miloni à Clodio paratis. *Cur igitur, inquit, victus est? (Clodius) Quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Quid

Quid factu est opus, ut brevis sit Narratio? **R.** Brevis erit, si narrandi initium altius non repetas, & ab ovo, ut ajunt; quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius.

Qui gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.
Sed si inde sumas exordium, unde necesse est, 2. Si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere: v. gr. *Ioportum veni, navem paratam aspexi, de portu conveni, sublata sunt anchora, è portu solvi?* Satis erat dixisse: *è portu solvi.*

Vide tamen etiam, atque etiam, ne nimia brevis obscuritatem afferat orationi; ut observat Fabius. *Vitanda, inquit, illa Sallustiana brevis, & abruptum orationis genus.* Et alio loco: *Narratio, inquit, precisa, non tam Narratio vocari potest, quàm confusio.* Audi rursus Horatium nostrum:

— Brevis esse laboro.

Obscurus fio.

Qua ratione suavis reddetur Narratio? **R.** Suavis erit. 1. Si utamur verbis leniter & numerosè sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiuleus, nec asper sit illorum concursus. 3. Si quæ narramus, sint magna, nova, & in-

exipe.

expectata. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio per familiares; cum, v. gr. pro tempore præterito præfens usurpatur; item cum plures infinitivi subaudito verbo junguntur, ut cum ait: *Rex primò nihil metuere, nihil suspicari, dies unus, & alter intercedere*: Ità etiam Cæsar, lib. 1. de Bello Gallico: *Divitiacus multis cum lacrymis Casarem complexus obsecrare cepit, nè quid gravius in fratrem statuerit. Scire se illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quàm se doloris capere. Supple, dixit.* Ità Virgilius in mirificis hisce versibus Lib. Æneidos.

At Danaum Proceres, Agamemnoniæ-
que Phalanges (per umbras,
Ut videre virum, fulgentiaque arma
Ingenti trepidare metu; pars vertere
terga, (lere vocem
Ceu quondam petiere rates: pars tol-
Exiguam: inceptus clamor frustratur
hiantes.

5. Denique svavis erit Narratio, si diversis figuris illuminetur, & si habeat admirationes, expectationes, suspensiones, exitus inopinatos, & interpositos motus animorum, dolorem, lætitiâ, metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile
quod-

quoddam exemplum habes in jucundissima illa Narratione de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damocle quodam illius Parasito, in quam intueri satis non poterunt Tyrones, ut suaviter, & festiue narrare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus, & Damocles.

Jucundæ Narrationis Exemplum ex Tuscul. lib. 3.

Cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam adium regiarum, negaretque unquam beatiorem quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (a) textili stragulo, magnificis operibus picto, (b) abacosque complures ornavit argento, auroque celato. Tum ad mensam eximiã formã pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuente diligenter

---

(a) Ital. Con arrazzi ricamati a superbissimi lanori. (b) Credenze.

ter ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mensæ conquisitissimis epulis extruebantur, fortanatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è (a) lacunari, seta equina aptum demitti iussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quòd jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendeat?

Ad hanc svavissimam Narrationem aliusit Horatius, cum ait Odarum lib. 3.

Districus ensis cui super impia
Cervice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborabunt saporem.

Non avium, citharæque cantus
Somnum reducent. &c.

§. II. De Schematis, seu Figuris, quibus illuminari potest Narratio.

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam orationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consue-

(a) Ital. *Soffito*.

svetudine remotus, cujusmodi sunt hæc
Ciceronis verba. *O Dii immortales, ubi-
nam gentium sumus! . . . O scelus, o por-
tentum in ultimas terras amandandum.* I-
temque illa Virgilii verba in Ecloga II.

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?

Vel eum idem Virgilius Æneid. VI.
Sibyllam ita loquentem inducit.

— Bella, horrida bella, (cerno.
Et multo Tibrim spumantem sanguine
Quis enim non videt, hæc orationis
lumina, & illas dicendi quasi faces in
quotidiano communique sermone adhi-
beri nequaquam solere?

*Quibus potissimum Figuris erit illuminan-
da narratio, ut sit suavis?*

R. Præcipuæ Narrationis Figure sūt
Hypotyposis, Suspendio, sive Sustentatio,
Exclamatio, Communicatio, & Sermo-
cinatio, sive Dialogismus.

Quid est hypotyposis?

R. Est figura, quâ aliquid tam vivis
spirantibusque, ut ita loquar, coloribus
pingitur, atque narratur, ut non tam au-
diri, vel legi, quam spectari, & oculis
quasi subijci videatur. Itâ Cicero, V.
in Verrem Gavi cujusdam Civis Roma-
ni supplicium narrat per Hypotyposim:
Cadebatur virgâ in medio foro Messane

(a) *Civis Romanus; cum interea nulla alia vox istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator, & rerum imitator planè mirificus, Didonis, & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis.

— Ostròque insignis, & aurò
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia
mandit. Bibl. Jag.

Idemque Poëta libro quinto, Entelli, & Daretis pugnam pænè sub aspectum ita subjicit:

Hæc fatus (b) duplicem ex humeris e-
jecit amictum,

Et magnos membrorum artus, magna
ossa, (c) lacertosque

Exiit, atque ingès mediâ consistit *Arenâ*.
Cõstitit exteplò in digitos arrecto uterq;
Brachiaque ad superas interritus extulit
auras - - - - -

Præcipitemque Daren ardens agit æquo-
re toto.

Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille
Nec mora, nec requies; quàm multa
grandidine nimbi

B

Cul-

(a) *In Sicilia vulgò Messina.* (b) *Entellus.* (c) *Versus hypermeter.*

Culminibus crepitant, sic densis ictibus
 Heros (Dareta
 Creber utraque manu pulsat, versatque

Ast illum fidei æquales genua ægra tra-
 hentem, (eruiorem
 Jactantemque utroque caput, crassūque
 Ore rejectantem, mistosque in sanguine
 dentes (Ducunt ad naves.

Quid est Suspensio?

R. Suspensio, seu Suspendatio, est Fi-
 gura, quâ Orator ad sibi conciliandam
 attentionem, & ad excitandos, atque ar-
 rigendos auditorum animos, illos tenet
 aliquandiu suspensos, & incertos, quid
 dicturus sit. Itâ Tullius contra Verrem:
*Etiannum mihi expectare videmini iudices,
 quid deinde factum sit . . . Expectate fa-
 cinus quâ vultis improbum, vincam tamen
 expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, siye contentio, qua
 interjectione, vel adhibita, vel suban-
 dita, vehementiorem animi motum si-
 gnificamus, & rei magnitudinem expri-
 mimus. Itâ Tullius, post narratum in-
 dignissimum illud Gavii, licet Civis Ro-
 mani, supplicium, de quo paulo supra,
 in has doloris, & indignationis voces
 subito erumpit: (a) *O nomen dulce liber-*

(a) Cic. in Verrem. I

tatis!

tatis! O jus eximium nostræ civitatis! O lex Porcia, legesque Sempronie, ô graviter desiderata, & aliquando reddita plebi Romana Tribunitia potestas! buccine tandem omnia reciderunt, ut civis Romanus in Provincia populi R. in oppido Fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi R. fasces, & securas haberet, deligatus in foro virgis caderetur? Quid cum ignes, ardentisque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis non inhibebat, nè civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fetu & gemitu maximo commovere? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?

Eodem planè modo Æneas apud Virgilium lib. 2. equi Trojani fatalem ingressum primò narrat:

Dividimus muros, & moenia pandimus
urbis

(tarum
Accingunt omnes operi, pedibusque ro-
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intèdunt. Scãdit fatalis machina muros.
Foeta armis: circum pueri, innuptæque
puellæ

(gere gaudent.
Sacra canant, funemque manu contin-
Illa subit, mediæque minas illabitur urbî
Deinde per summum dolorem repente
sic exclamat:

O patria, o divum domus Ilium, & in-
 clyta belle (mine portæ
 Moenia Dardandum! quater ipso in li-
 Substitit, atque utero sonitum quater
 arma dedere. (rore,
 Instamus tamen immemores, cæci que fu-
 Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, quæ Orator causæ suæ
 confidens deliberat cum iis ipsis, apud
 quos, vel contra quos dicturus est, illos
 nimirum consulens, quid acturus sit, vel
 etiam quid ipsimet in simili causa essent
 acturi. Ita Cicero per summam fiduci-
 am videtur consilia sua communicare
 cum adversario suo Verre, illumque
 quasi consulere in hunc modum: *Si tu
 apud Persas, aut in extrema India depre-
 hensus Verres, ad supplicium ducerere, quid
 aliud clamitares, nisi te civem esse Roma-
 num? (a) & si tibi ignoto apud ignotos, a-
 pud Barbaros, apud homines in extremis,
 atque ultimis gentibus positos, nobile, & il-
 lustre apud omnes nomen tua civitatis pro-
 fuisset; ille, quisquis erat, quem tu in cru-
 cem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cum Ci-*

VER

(a) Una hac voce D. Paulus civis Roma-
 nus cruciatus & mortem vitavit. Act. 22.

sem se Romanum esse diceret, apud te Praetorem, si non effugium, nè moram quidem mortis mentione, atque usurpatione civitatis assequi potuit! (logismus?)

Quid denique est Sermocinatio, seu Diab. Est Figura, quâ duo, vel plures homines inducunt loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac pereleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes, & amici, Narratio per Dialogismum.

Cùm ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari. Projicite me, inquit, inhumatum. Tum amici. Volucrisne & feris? Minimè verò, inquit, sed hac illum prope me, quo abigam, ponitote. Qui (a) poteris? illi; non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?

Nec minus festivum videbitur, quod hic subjiçio, aliud exemplum ex eodem Tull. l. 2. de Orat.

Scipio (b) Nasica, & Ennius Poëta.
Scipio Nasica cùm ad Poetam Ennium venisset,

(a) Pro Quomodo. (b) Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam Coreculum vocabatur ob summam prudentiam.

nisset, eique ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset: domi non esse, Nasicam sensit illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nasicam: se domi non esse. Tum Ennius: Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasicam: Homo es imprudens: ego eum te quærerem, ancilla tua credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi?

§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum exempla.

Quotuplex est Narrationis genus?

R. Triplex, alia enim Narratio Pœtica, alia Historica, alia Civilis, & Oratoria. Narratio Pœtica rem fictam exponit; Historica rem gestam; Civilis, & Oratoria rem exponit; quæ in controversiam adducitur. (genera?)

Quid differt inter hæc tria Narrationum

R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis & rei gestæ seriem in narrando sequantur, & seruentur contra quam facit Pœta, qui etiam à fine, aut à medio, rem solet ordiri, quomodo Virgilius ab anno septimo excidii Trojani tuam Æneidem aspiciatur; ut liquet ex hisce Didonis ver-

bis ad Æneam, ad calcem libri primi:

———— Nam te jam septima portat
Omnibûs erratē terris, & fluctibûs ætas.

2. Hoc interest, quod Historicus veritatem confectetur, Orator verisimilitudinem; Pœta verò commentitiis etiam fabulis veritatem aspergat.

3. Denique hoc interest, quod Historica Narratio sit fermè simplex, brevis, ac nuda: Oratoria sit ornatior, & fulgor; Pœtica verò ornamentis abundet: & omnibûs artis coloribûs picta sit, atque polita.

Affer, ex veteribus illustre quodpiam exemplum Narrationis Pœtica?

R. Instar omnium esto Ovidiana illa Narratio de Dædalo, & de infelici Icaro, in qua omnes, quas diximus, virtutes, dotisque optimo jure miraberis.

Dædalus, & Icarus. Narratio Pœtica.
Metamorph. L. 8.

(a) Dædalus interea Creten longumque perosus

Exiliū, ta&usque (b) loci natalis amore,
B4 Clau

(a) Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit à Minoe, ab Theseum ejus consilio servatum. (b) Patrie, & hæc aram.

Clausus erat pelago. Terras licet, inquit, & undas

(illac:

Obstruat, at coelum certe patet; ibimus

Omnia possideat, non possidet aera Minos,

Dixit, & ignotas animi dimittit in artes,

Naturamque novat: nam ponit in ordine pennas,

(quente,

A minima coeptas, longam brevior se

Ut clivo crevisse putes: sic rustica quondam

(nis.

Fistula disparibus paulatim surgit ave-

Tum lino medias, & ceris alligat imas.

Atque ita compositas parvo curvamine flectit,

Ut veras imitetur aves. Puer Icarus una

Stabat, & ignarum sua se tractare pericla.

Ore renidenti, modo quas vaga moverat aura,

(ceram

Captabat plumas, flavam modo pollice

Mollibat, lusuque suo mirabile patris

Impediebat opus. Postquam manus ultima coepto

(alas

Imposita est, geminas opifex libravit in

Ipsae suum corpus, motaque pependit in aura,

(curras,

Instruit & natum; Medioque ut limite

Icare, ait, moneo: ne, si demissior ibis,

Unda gravet pennas; si celsior, ignis adurat.

Inter utrumque vola: nec te spectare (a)
 Bootem

Aut (b) Helicem jubeo, strictumque (c)
 Orionis ensem. (volandi

Me duce carpe viam pariter præcepta
 Tradit, & ignotas humeris accomodat
 alas. (seniles,

Inter ópus monitusque genæ maduère
 Et patriæ tremuère manus, dedit oscula
 nato (levatus

Non iterum repetenda suo; pennisque
 Antevolat, comitique timet (velut ales,
 ab alto (nido)

Quæ teneram prolem produxit in aëra
 Hortaturque sequi; damnosæque erudit
 artes;

Et movet ipse suas, & nati respicit alas.

Cum puer audaci cœpit gaudere volatu,
 Deseruitque Ducem, Coelique cupidine
 tactus

Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
 Mollit odoratas pennarū vincula ceras.
 Tabuerant ceræ; nudos quatit ille la-
 certos, (pit auras

(a) Remigioque carens non ullas perci-

B5

Ora

(a) Signum septentrionale. (b) Ursam
 majorem. (c) Sidus quod pingitur cum en-
 se stricto. (a) Alis, quibus quasi remigabat.

Oraque cæruleâ patriû clamantia nomē
Excipiuntur aquâ, quæ (b) nomen tra-
xit ab illo. (dixit.

At pater infelix, nec jam pater, Icare,
Icare, dixit, ubi es? qua te regione re-
quiram?

Icare, dicebat, pennas aspexit in undis;
Devovitque suas artes, corpusque sepul-
chrô (puiti est.

Condidit; & tellus à nomine dicta se-

CEdo vetus quoddam exemplum Narra-
tionis Historicæ?

R. Habes inveteribus Historiæ Ro-
manæ scriptoribus Narrationes bene
multas tam singulari opera, artificioque
elaboratas, ut nihil supra; in T. Livio
1. Sabinarum raptum; 2. Horationum,
& Curiatorum pugnam; 3. Lucreciæ
mortem, (a) exactos à bruto Tarquinius,
interemptosque à patre proprios filios;
4. Audax Mucii Scævolæ facinus ad-
versus Regem Porfenam; 5. Varios Co-
riolani eventus; 6. Pugnam Cannensem;
7. Hannibalis cum Scipione congressum
Ephesi apud Antiochum Regem; 8. Su-
pra cætera verò omnia, mirificum illud
eiusdem Hannibalis iter in Italiam, per
Hi-

---

a Icarium mare vocatur. b Ital. discæ-
ciati.

Hispaniam, per Pyrenæos, per Gallias, per Alpes, & Appemium; quod exquisitissimum quoddam artis opus existimo.

Habes præterea in Salustio pugnam adversus Catilinam; in Q. Curtio Tyrī obfidionem, singularem Abdolanymi eventum, Alexandri Magni mortem, consternationem, & Reginae Sifygambis dolorem, ac interitum, &c.

Verum sat esto ex omnibus illis Narrationibus unam, aut alterā hoc loco commemorare. Tu ex duabus illis disce omnes.

Horatorum pugna cum Curiatii
Narratio Historica. Ex Livii
Hist. Lib. I.

Datur signum, infestisque armis, velut acies, terni juvenes Magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum, sed publicum imperium, servitiumque obversatur animo; futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursa increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horrox ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, torpebat vox, spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non motas tentam corporum, agitatioque anceps

telorum, armorumque, sed vulnera quoque,
 & sanguis spectaculo esset, duo Romani su-
 per alium alius, vulneratis tribus Albanis,
 expirantes corruerunt. Ad quorum casum
 eum clamasset præ gaudio Albanus exercitus,
 Romanas legiones jam spes tota nondum ta-
 men cura deseruerat, exanimes vices unius,
 quem tres Curiatii circumsteterant. Fortè
 is integer fuit, ut universis solus nequaquam
 par, sic adversus singulos ferox. Ergo ut
 segregaret pugnam eorum, capeffit fugam,
 ita ratus secuturos, ut quemque affectum vul-
 nere corpus sineret. Jam aliquantum spatii
 ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat:
 cum respiciens videt magnis intervallis se-
 quentes; unum haud procul ab sese abesse, in-
 eum magno impetu redit; & dum Albanus
 exercitus inclamat Curiatii, ut opem ferant
 fratri, jam Horatius cæso hoste, victor se-
 cundam pugnam petebat. Tunc clamore
 (qualis ex insperato faventium solet) Ro-
 mani adjuvant militem suum, & ille defungi
 prælio festinat. Prius itaque quam alter,
 qui nec procul aberat, consequi posset, &
 alterum Curiatium conficit.

Jamque equato Marte singuli supererant,
 sed nec spe, nec viribus pares: (a) Alterum
 inte-

(a) Hæc est recta syntaxis: Corpus in-
 tactum ferro, & victoria geminata dabant
 alterum feros aut in certamen tertium.

intectum ferro corpus, & geminata victoria
ferocem in certamen tertium dabant: Aliter
fessum vulnere fessum cursu trahens corpus,
victusque fratrum ante se strage, victori ob-
jicitur hosti: nec illud prælium fuit. Ro-
manus exultans, Duos, inquit fratrum Ma-
nibus dedi; tertium causam belli hujusce, ut
Romanus Albano imperet, dabo. Malè su-
stinenti arma gladium supernè jugulo defi-
git, jacentem spoliat. Romani ovantes, ac
gratulantes Horatium accipiunt, eo majore
cum gaudio, quo propius metus rei fuerat.

(a) Abdalonymus ex Olitore rex Sidonio-
rum factus ab Alexandro Magno.

Ex Lib. IV. Q. Curtii.

Erant (b) Hephæstioni hospites clari inter
suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnan-
di, negaverunt quemquam patrio more in id
fastigium recipi; nisi regia stirpe ortum. Ad-
miratus Hephæstion magnitudinem animi
spernentis, quod alii per ferrum, ignesque
peterent. Vos quidem masti virtute,
inquit, estote, qui primi intellexistis,
quanto majus esset regnum fastidire,
quam accipere. Certum date aliquem
regiæ stirpis, qui meminerit à vobis ac-
ce-

---

a) Alii Abdalominum dicunt. (b) Erat
is apud Alexandrum gratiosissimus.

ceptum habere se regnum. At illi cū
 multos imminere tantæ spei cernerent, sin-
 gulis (a) amicos Alexandri, ob nimiam regnī
 cupiditatem, adulantibus statuunt neminem
 esse potiorem, quā Abdalonymum quem-
 dam, longa quidem cognatione stirpi regiæ
 annexum, sed ob inopiam suburbanum hor-
 tum exigua colentem stipe. Causa ei pau-
 pertatis, sicut plerisque, probitas erat. In-
 tentusque operi diurno, strepitum armorum
 quī totam Asiam concusserat, non exaudie-
 bat.

Subito deinde, de quibus ante dictum est,
 cum regiæ vestis insignibus hortum intrant,
 quem fortè steriles herbas eligens Abdalony-
 mus repurgabat. Tunc rege eo salutato, al-
 ter ex his, *Habitus inquit, si, quem cernis
 in meis manibus, cum isto squallore permu-
 tandus tibi est. Ablue corpus. (b) illuvie, æ-
 ternisque fordibus squalidum: Cape regis
 animum, & in eam fortunam, quā dignus es,
 istam continentiam profer. Et cum in re-
 gali folio residebis, vitæ, necisque omnium
 civium dominus, cave obliviscaris hujus sta-
 tûs, in quo accipis regnum; imo Hercule
 propter quem.*

Somnio similis res Abdolongito videba-
 tur, Interdum satisne sani essent, qui tam
 protervè sibi illuderent, percontabatur? Sed

ut

a) Ita genuina lectio. (b) Ital. brutura.

ut eun̄tanti squalor ablutus est, & injecta vestis purpurea, auroque distincta, & fides a jurantibus facta; serio jam rex, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenuè tota urbe discurrit. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditissimus quisque humilitatem, inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit; diurne contemplatus. Corporis, inquit, habitus famæ generis non repugnat: sed libet scire, inopiam qua patientia tuleris. Tum ille, Utinam, inquit, eodem animo regnum pati possim! Hæ manus suffecerunt desiderio meo: nihil habenti nihil defuit. Magnæ indolis speciem ex hoc sermone Abdalonimi cœpit.

C Edo denique Exemplum Narrationis Oratoricæ

R. Laudatur ab omnibus, & imprimis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum à Milone in Clodium tam callidè tamque ingeniosè detorquet. Sic autem rem aggreditur.

Narratio Miloniana.

Milo autem, cum in Senatu fuisset, eo die quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos, & vestimenta mutavit, paulisper, dum

dum se uxor (ut fit) comparat, commemoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus ut solebat; sine uxore, quod nunquam fere cum (a) hic insidiator, qui iter illud ad eandem faciendam apparasset, cum uxore veberetur in rheda, (b) peculatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora ferè undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum: adversi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cùm Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & presentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere probiberentur, Milonemque occisum etiam

---

(a) Milo ironice, (b) Penulâ, seu pullio obvolatus.

tiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicem enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus; vti victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiorem existimo hanc alteram narrationem lepidissimam, qua Tullius ostendit in libr. 3. de Officiis, quam fuit perfidi, improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythii cujusdam dolus.

Narratio oratoria.

C. Canius, eques Romanus nec infacetus, & satis literatus, cum se Syracusas otiaandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causâ contulisset, dicebat se hortulos aliquos vellem emere, quo invitare amicos, et ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui (a) argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, uti suis, & simul ad cenam hominem

nem invitavit, in hortos in posterum die.
Cum ille promisisset, tum Pythius, qui esset,
ut argentarius, apud omnes ordines gratio-
sus, piscatores ad se convocavit, & ab his
petiit, ut ante suos hortulos postridie pesca-
rentur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad Cenam tempore venit Canius, oppipa-
re à Pythio apparatus convivium, cymba-
rum ante oculos multitudo: pro se quique
quod ceperat, afferebat: ante pedes Pythii
piscas abiciebantur.

Dum Canius, Quæso, inquit, quod est
hoc, Pythi? tantumne piscium? tantumne
cymbarum? & ille, Quid mirum? inquit,
hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium.
Hic (b) aquatio: hæc villa isti carere non
possunt.

Incensus Canius cupiditate contendit à
Pythio, ut venderet. Gravate ille primo,
quid multa? impetrant, venit homo cupidus,
& locuples tanti, quanti Pythius voluit, &
emit instructos. (b) nomina facit; negotium
conscit.

Invitat Canius postridie familiares suos
Venit ipse mature, scalmum nullum videt.

(c) querit ex proximo vicino, num ferio

(a) Ital. aut il bagno, aut il luogo, dove
vengono à provedersi d. acqua: ab aquor,
aris. (b) Ital. fa la scritta, dichiarandosi
debitore. (c) Non vede nè pare. un capic-
chio, un pivolodi barca.

quædam piscatorum essent, quod eos nullos videret Nullæ (quod sciam) inquit ille: sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid, occidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim (a) Aquilius Collega, & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas . . . Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, improbi, & malitiosi sunt.

C A P U T III.

§. I. De Chria.

Quid est Chria?

R. Est brevis commemoratio facti, vel dicti cujuscumque utilis, & memoria digni: unde etiam Chria suum nomen invenit à Græco vocabulo Chreia (b) quod usum, utilitatem, commodam significat.

Quotuplex est Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis, aliæ in actione; aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt Verbales, aliæ Activæ, aliæ Mixtæ.

Quid est Chria Verbalis?

Est

(a) Aquilius præfatus iuriconsultus: prætor fuerat ante Ciceronem. (b) Sunt qui scribant Chreia, sed male.

Ea est, quæ explicat verba graviter ab aliquo, & sententiose prolata; qualis est v. gr. Virgilii versus. (a)

Discite justitiam moniti, & non temere Dives

Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis*; itemque hî Horatii versus: (b)

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres

Aut denique sapientissima illa Juvenalis sententia. (pore sano.)

Orandum est, ut sit mens sana in cor-

Quid est *Chria activa*.

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & exornat, ut: *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando, quantum longa esset hominum vita, sese paulisper conspiciendum exhibuit; tum subito ex spectantium oculis evolavit; ut nimirum celeri illa fuga, caduca, & fugacis mortalium vite brevitatem designaret.*

Sic etiam Cotys Traciæ Rex, cum quidam pardalim, seu pantheram, ferocissimum animal, illi donô misisset; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidē addens: sed malā bestiam sic malē pen-

fan-

(a) *Æneid.* 6. (b) *Odarum* 1. 1.

fando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est veteri proverbio, esse omnino referendum.

Memorable quoque in primis, & omnibus notum, quod referunt Livius, & Florus de duobus Tarquiniis patre, & filio. Cum enim Sextus Tarquinius Tarquini Superbi regis ultimi Romanorum filius, acceptam à patre contumeliam, & injuriam simulans, ad (a) Gabios transfugisset, brevique ad summam apud illos, regiaeque pæne parem potestatem pervenisset, misit clanculū unum è suis, sciscitatum à patre, quiddam demū se facere vellet, Rex ad hæc nihil voce respondit, sed veluti deliberabundus in hortum ædium transit, sequente filii nuntio. Ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculō decussit, & per hæc ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quod cum à filio nō ita multo post variis artibus factum esset, brevi, & consilio, & præsidio orbata civitas fuit, in Tarquini potestatem nullo labore redacta.

Rem sic narrat Ovidius nativo quodā, ut solet, simplicique candore, libro secundo de Fastis.

Ul-

(a) Gabii Volseorum urbs, IX millia passuum ab urbe Roma distant.

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat

Regna, vir iniustus; fortis ad arma tamē.
Ceperat hic alias: alias verterat urbes,
Et Gabios turpi fecerat arte suos.

Namque trium minimus proles manifesta
superbi

In medios hostes nocte silente venit.

Nudârunt gladios: occidite, dixit, inermem,

Hoc cupiant fratres, Tarquiniusque
Qui mea crudeli laceravit verberere terga.

(Dicere ut hoc posset, verbera passus
Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque
recondunt,

Tergaque deducta veste notata vident.
Flent quoque & ut secum tueatur bella
precantur.

Callidus ignaris annuit ille viris,
Jamque potens missio genitorem appellat amico

Perdendi Gabios quod sibi monstret in
Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,

Septus humum rivo leno sonantis aquæ;
Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit; & virga lilia summa metit.

Nuntius ut rediit, decussa que lilia dixit
Filius, agnosco iussa parentis: ait

Nec

Nec mora, principibus cæsis ex urbe
Gabina

Tradantur ducibus moenia nuda suis.

Quid est Chria mixta?

R. Est ea, quæ Factum aliquod ser-
moni conjunctum exponit. Exempla si
quæris, aliquot selecta dāmus.

Exempla Chriæ mixtæ I.

*Marmoream statuam cum aliquando vidis-
set in foro Diogenes Philosophus, ad illam
supplex accessit, & manum illi quasi ad sti-
pem diu multumque porrexit. Mirantibus
valde amicis, & interrogantibus, quid por-
rō faceret, respondit, Ad repulsam me ex-
perior.*

II. Exemplum.

*Idem Diogenes cum aliquando confortissi-
mam populi turbam sese à theatro effunden-
tem vidisset, adversus illam solus ingredi
toris viribus capit, & objurgantibus respon-
dit: Hoc in omni vita facere studeo,*

III. Exemplum.

*Miles Spartanus (a) intempesta nocte tu-
mulum præteriens, cum horribile quoddam
spectrum vidisset, strictâ lanceâ, in illud au-
dacter irruit, ita verbis compellans: Quò
me fugis anima bis moritura? Hoc sin-
gulari facto docemur, Faunorum terricula,
men-*

(a) Ital. di notte, fuor d' ora,

menta, & inania larvarum, ac lemurum iudicia à cordatis, fortibusque omnino rideri.

Quod sunt Chria partes, seu Capita?

R. Chria sive Verbalis sive Activa, sive Mixta, continetur partibus octo, inquit Aphthonius in *Progymnasmatis*. Sūt autem partes illæ, *Encomium, Paraphrasis, Causa, Contrarium, Simile, Exemplum, Testimonium veterum & Epilogus*.

Sive ut tritâ illâ, usitatâque formulâ potius utamur; Chria tractanda est,

1. A. Laudativo.
2. A. Paraphrastico.
3. A. Causa.
4. A. Contrario.
5. A. Simili.
6. Ab. exemplo.
7. A. Testimonio veterum.
8. A. brevi Epilogo,

Quæ singula Capita sigillatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult à Laudativo?

R. Significat, in ipso Chriæ initio laudandum esse dicti, vel facti auctore; ut scilicet, ex auctoris laudatione major illius seu dictis, seu factis auctoritas, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult à Paraphrastico?

R. Idem prorsus ac si diceres, *Ab expositione dicti, vel facti, de quo agitur. Paraphra-*

raphraſis enim, ut vox Græca ſatis indicat; eſt liberior, ac copioſior rei explanationo.

Quid illud eſt à Cauſa?

R. Indicat, diligenter inveſtigandam eſſe, & afferendam cauſam illius ſeu dicti, ſeu facti, quod pertractandum, & amplificandum ſuſcepimus v. gr. Chriæ verbalis argumentum eſto hæc ſapiens ſententia: *Ferenda ſunt amicorum vitia;* erit in promptu hæc cauſa juſtiſſima, quod ſcilicet vitiis ſinè, nemo naſcitur: *optimus ille eſt, qui minimis urgetur,* ut ait Horatius.

Quid eſt à contrario?

R. Admonet, ſententiam noſtram ex contrariarum rerum conflictione eſſe confirmandam, v. gr: poſtquam probaveris *dulce, ac decorum eſſe pro patria mori,* (a) dices è contrario rem eſſe turpiſſimam, ac (b) propudioſam, ſi miles pro patria pugnans, inhoneſta mortis formidine, terga fugæ convertat. Item poſtquam offenderis, otium, & deſidiam omnium vitiorum fontem, ac fomitem eſſe, dices è contrario laborem, & vigiliam eſſe firmiſſimum murum: integritatis, innocentiaque præſidium.

C

Quid

(a) Horat. (b) Ital. *infame, virgognosa.*

Quid à Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam, ac illustrandam esse. Ita si laborem, & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio. *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad intelligendum, & agendum navus est.*

Quid vocas ab Exemplo

R. Hujusee vocis sensus est, rem, quam pertractamus, illustris cujuspian exempli appositione cōfirmandam esse. Sit tibi v. gr. amplificandum illud: *Dulce, & decorum est pro patria mori*, afferes exemplum Codri (a) Atheniensium regis, de quo cecinit Horatius ode 14. lib. 3. *Codrus pro patria non timidus mori*, vel afferre poteris exemplum Decii Confulis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultrò devovit.

Quid à testimonio veterum?

R. Ostendit, nostram sententiam veterum auctorum verbis, ac testimonio comprobandam esse. Sit hoc argumentum v. gr. *Injurias esse condonandas poti.*

45,

(a) Codrus ultimus Atheniensium Rex se ipsum neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.

us, quam ulciscendas, usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur*; vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spreta (a) exolescunt.*

Quid demum sibi vult à brevi Epilogo?

R. Indicat, apta quadam, & rotunda verborum conclusione comprehendenda esse, quæcumque fufius dicta sunt. Est enim Epilogus brevis, & artificiosa clausula, qua colligimus in pauca, quæ fufius commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initiò diximus, per præcepta longum est iter, per exempla verò expeditum, & facile, idcirco operæ pretium est aliquod Christi exemplum hoc loco subicere.

§. II. Chria verbalis in hanc Virgillii sententiam *Æneid. 10.*

Breve, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ . . . .

A Laudativo.

Cum optimo cuique Poëtæ proposito illud fuerit semper, ut misceat utile dulci, hoc est, ut delectando doceas, & docendo delectes; neminem tamen adhuc legi Poëtam hac in re Poëtarum

C2

prin-

(a) Ital. *banuo fine, vanno à terra.*

principi Virgilio comparandum. Ille enim non solum ceteros omnes ante se & post se Græcos, Latinosque Poëtas facile vincit elegantia, suavitate, iudicio, splendore, numero delectuque verborum; non solum hoc habet, ut illius versibus perfectis ingenio, elaboratis industria nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimeque de illo dictum olim fuerit, Musas, & Apollinem non aliter in suo choro loqui, Jovemque ipsum, si sit Poëta, non alio modo locuturum; verum etiam, quod caput est, sententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abundat, præceptorum sapientia, hoc affectus est, ut optimus vitæ, virtutisque magister jure merito possit a nobis appellari.

Inter cætera verò documenta, ad vitam instituendam, & ad mores informandos idonea, quibus aspersum est passim divinum illius Poëma, saluberrimum in primis est, atque laudabile, quod ait Æneidos libro decimo de brevitatem temporis, fluxaque, & caduca mortalium vita,

Breve, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ita est profectò, tam exiguum, tanquam arcam vivendi curriculum nobis à natura

tura circumscriptum est, ut vix benè lucem ingressis, sit de hujus mortalis mundi statione decedendum, & vita cum morte commutanda. Nihil nisi temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus, (a) vita, minimumque est ac pæne nullum intervalum illud, quod ortum inter, & occasum nostrum interjacet. Fugit retrò levis hora, truditur dies die, præcipiti casu fugaces anni sese mutuò pellunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obrepit improvisa semper, & inopinata, quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus, tam irreparabilis est illius lapsus, ut nulla deinde possit ratione revocari.

A Causa.

Neque verò est, cur adeò parvam temporis usuram nobis ad vivendum concessam jure merito conqueramur. Præterquam quod enim vita si scias uti, satis longa est, præterea ea certa, stabilique lege natos nos esse scimus, ut denique moriamur. Quis enim tam vecors esse potest, qui nesciat hanc esse tristissimam peccati mercedem, poenamque justissimam, hanc esse mortalium conditionem

C3

ac

(a) Ital. dietro à cui andiamo si matti, e se

ac sortem, humana omnia caduca esse, & fluxa atque mobilia, nihil, quod ortum sit, sempiternum esse posse, definitum esse cuilibet certum quoddam, breveque tempotis spatium ad felicem in coelo vitam promerendam? Cumque olim amplioribus terminis circumscripta esset nostra hæc mortalis vita, & in sæcula benè multa propagaretur, eam nostris flagitiis, sceleribusque breviorē effecimus; *Remotique prius tarda necessitas lethi corripuit gradum.*

A Contrario.

Contra verò cum semel post miseræ hujusce vitæ decursam terreni corporis contagione solutus erit noster animus, cum demum inter felices spiritus ævò sempiternò perfruemur in coelo, nulla jam amplius pertimescenda nobis neque vicissitudo rerum, neque conversio temporum, nec ætatum commutatio, nullus jam erit neque horarum lapsus, nec fluxus dierum; nec annorum sibi met mutuo succedentium cursus. Sed eodem semper hærentes, & felicitatis & temporis vestigio, stabili, certa que beatitate, æternis sæculorum ætatibus cum DEO ipso potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos! o! nunquam
fatis

fatis deplorandam sortem nostram! si æterna hæc solidaque obliterati, nihil; nisi umbras imaginesque confectemur. Si enim ex veritate magis, quam ex opinione res velimus æstimare, quid demum aliud est fragilis hæc, fugaxque vita, nisi levis quidam fumus, qui puncto temporis evanescit? nisi præceps torrens, qui cum vano strepitu celeriter effluit? nisi flosculus brevi marcescens, qui mane oritur, vespere floret, & nocte cadit? nisi umbra quædam, & larva iuavis, quæ nostras effugit manus.

Par levibus ventis, volucrique similima somno; (a)

Ab Exemplo.

Testes hoc loco possem appellare ab omni memoria Christianos illos Heroës, virosque sapientissimos, qui mirificam fugacis vitæ brevitatem tot laboribus, tot vigiliis, tot indefessis curis redemptam compensârunt. Testes appellare possem tot virgines, tot viros principes, tot nobiles adolescentes, qui fragilem hanc rerum humanarum mobilitatem, atque inconstantiam portæsi, quæcumque apud cæcos mortales prima putantur, pro nihilo duxere & voluptatû ille-

C4

cebras

(a) *Aneid.* l.

cebras, ac pernicioſa rerum caducarum
blandimenta generoſa quadam alacrita-
te conculcârunt.

A Teſtimonio Veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus
Paulus, cum dixit: *Tempus breve eſt.* Hoc
ipſum nos remonet ſummus ille vir Jo-
bus, dum afflatus divino Spiritu ſic lo-
quitur: *Breves dies hominis ſunt.* Hæc ea-
dem erat mens vel ipſi quoque Horatio,
profano licet homini, cum amicum ſa-
pienter ſic admonet:

(a) Omnem crede diem tibi diluxiſſe
ſupremum.

Et alio loco: *Quid brevi fortes jaculamur
ævo multa;*

Hoc denique ſentiebat Phædrus, cum in
elegantibus ſuis fabulis hanc veriſſimã
protulit vocem:

Abiturus illuc, quò priores abierunt.
Quid mente cæca miſerum torques ſpi-
ritum ?

A Brevis Epilogo.

Cum igitur adeò breve tempus ſit, adeò-
que irreparabile, relinquitur id unum,
ut cogitemus etiam atque etiam nihil
eſſe loci ſocordie, neque ſegnitie; nobis
inter tantas anguſtias nequaquam licere
eſſe

(a) *Epist. lib. I.*

esse otiosos; miseros esse, qui se, per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis, utendi celeritate certemus, & tanquam ex torrente quodam, qui rapide dilabitur, celeriter hauriamus.

§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.

1. **O**Mnes eodem cogimur. 2. Vivitur parvò benè. 3. Levius fit patientiâ, quidquid corrigere est nefas. 4. Magnas inter opes inops. *De avaro.* 5. Ira furor brevis est. 6. Multa senem circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. 9. Quanto quisque sibi plura negaverit, à Diis plura feret.

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis
auri sacra fames;
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit,

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta serò medicina paratur,
14. Otia si tollas, perière Cupidinis ar-
15. ——— Dicique Beatus

(ratur,

(cus.

Ante obitum nemo, supremaque funera debet.

16. _____ Paupertatemque ferendo
Efficere levem.

17. Livor, iners vitium, mores non exit
in altos. *Ex Juvenali.*

18. Fronti nulla fides: 19. Crescit amor
nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

20. Nemo repente fit turpissimus. 21.
Res est sacra miser. 22. Nobilitas sola
est, atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Totâ vitâ discendum est mori. 24.
Etiam sine magistro vitia discuntur. 25.

Qui genus jactat suum, aliena laudat.
26. Sequitur superbos ultor à tergo
DEUS.

Ex Persio.

27. O! curas hominum, o! quantum est
in rebus inane! 28. Virtutem videant,
intabescantque delicta. *De sceleratis.*

Ex Martiali.

29. Extra fortunam est, quidquid dona-
tur (a) egenis. (pes:

Quas dederis, solas semper habebis o-

30. Non est, crede mihi, sapientis, di-
cere, vivam:

Sera nimis vita est crastina: vive hodie.
Ex Terentio.

31. Crescit in adversis virtus. Hæc

(a) Legitur Amicis.

Hæc igitur, aut alia id genus argumēta pertractare si velis, facies sedulo, quod supra dictum est.

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ. 2. Planius, & copiosius explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam in bono, ut ajunt, lumine collocabis. 3. Afferes causam aliquam, quamobrem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum conflictione, & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissime quadret. 6. Probabis illam singulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimoniô, & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitibus rem ita se habere concludes.

Quomodo tractanda est Chria activa?

Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis. Eadem enim est utriusque ars, eademque planè regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim, ac seorsim tractarem.

Idem planè dicito de Chria mixta.

CAPUT

De Amplificatione,

Quid est amplificatio?

R. Ineptè prorsus, ac ridiculè facere mihi videntur, qui perperam inter-

pretantes Isoeratis (a) verba, Amplificationem cum vulgo ita definiunt: Amplificatio, inquiunt, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exaggerat, & in majus attollit. Puerilis inquam, & præstigiatoræ, ac Sophistâ potiùs quàm Oratore digna mihi semper visa fuit hæc vulgaris definitio, quæ res mendaciò, fallacibusque figmentis supra meritum velit augeri. Ut enim facetè agebat Spartanorum Rex Agesilaus: Ego pessimum eum futorem arbitrabor semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificationem commodius longè definimus: *Amplificatio est gravior quadam affirmatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem.* Quia verò subobscura cuiquam fortè videri posset hæc definitio: & quia vis, & facultas Oratoris potissimùm in amplificando consistit; idcirco definitionem illam, & totam amplificandi artem planius, & apertius explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur sibi volunt hæc verba; Gravior quadam affirmatio?

R.

(a) Isocrates pater eloquentiæ dictus & Tullio, vixit annos centum. 11.

R. Gravissima illa affirmatio, de qua hic agitur, nihil aliud est, quam vehementius quoddam, copiosiusque dicendi genus, quò rei vel dignitatem, & amplitudinem, vel indignitatem, & atrocitatem, pondere verborum, & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos, auresque prætervolet, ut ferme fit, cum res leviter, ac strictim attinguntur, sed ut feriat animos, permoveat, & audientium memoriæ penitus insideat.

Cedo illustre quodpiam exemplum Amplificationis hujusmodi?

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abentem querela: Poterát Dido simpliciter, & nudè Æneam appellare *durum, inhumanum; ferreum* sed querimoniam illam sic amplificat mirificè Virgilius Æneidos Lib. IV.

(tur,
Talia dicentem jam dudum averfa tue-
Huc illuc volvens oculos, totumque per-
errat tur:

Luminibûs tacitis, & sic accensa profa-
Nec tibi Diva (a) Parens, generis nec
Dardanus (b) auctor,

Per-

(a) Venus. (b) Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius.

Perfide sed duris genuit te cautibus horrens
 (tigres.

Caucasus, Hircanæque admôrunt ubera

Sic etiam Libro. 2. poterat Æneas exiliter, & jejune dicere se amissam conjugem Creusam amoribus maximis per noctis tenebras appellasse, verum rem ita verbis exaggerat:

Aufus quin etiam voces jactare per umbram,
 (sam (a)

Implevi clamore vias, moestusque Creu-
 Nequidquam ingeminans iterumque ite-
 (rumque vocavi.

Quotplex est Amplificatio?

R. Duplex: Alia est verborum, alia rerum: seu quod idem est. alia fit rebus, ac sententiis, alia verbis tantum. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

§. I. De Amplificatione rerum.

Quot modis fit Amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis. 1. Fit per cōgeriem definitionum, seu per definitiones conglobatas 2. Per congeriem adjunctorum. 3. Per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem

---

(a) Creusa Priami, & Hecuba filia, Æneæ Conjug, Ascanii mater.

riem causarum, & effectuum. 5. Per congeriem consequentium. 6. Per congeriem similium, comparisonum, & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium, & inter se pugnantium conflictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita sigillatim persequamur.

§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.

Quid est definitio?

R. Est brevis, & circumscripta rei explicatio, seu, ut ajunt Philosophi, est oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid est Amplificatio per congeriem definitionum, sive à definitionibus conglobatis?

R. Est ea, in qua variæ ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coacervantur, ut cum ait Cicero: *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memorie, magistra vitæ, nuntia vetustatis.* Ex iisdem definitionibus conglobatis, Curia, ac Senatûs Romani majestatem sic amplificat idem Orator in oratione pro Milone. *Curia templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis: ara sociorum, portus omnium gentium, sedes ab universo populo R. concessa uni Ordini.*

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere, quid sit eloquentia, quid pœsis, quid amicitia, quid vita hominis, quid DEUS ipse.

§. III. De amplificatione per congeriem adjunctorum.

Quid est Amplificatio per congeriem adjunctorum?

R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis, ac circumstantiis simul coacervatis Cicero. 2. Agraria. *Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Remp. Quirites, intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, qua, nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum & contra vestrum otium partim iniuri, partim nobis Consulibus designatis, inita esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non istum aliquo nove calamitatis, sed suspitione ac perturbatione iudiciorum, infirmitatione rerum iudicatarum, nove dominationes, extraordinaria non imperia; sed regua quari putabantur.*

Virgilius sub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæsaris interitu lugubri-

gubriter admodum, & tragicè lamentatur coacervando funestissima prodigia monstraque, quæ vel antecessere, vel mox subsequuta sunt.

Ille (a) etiam extincto miseratus (b)

Cæsare Romam, (xit,

Cum caput obscura nitidum ferugine te-
Impiaque æternam timuerunt sæcula,
(c) noctem.

Vox quoque per lucos vulgo exaudita si-
lentes

Ingēs, & simulacra modis pallētia miris,
Vifa sub obscurum noctis, pecudesque
locutæ (scunt,

Infandum; sistunt amnes, terræque dehi-
Et mæstum ilacrymat templis ebur, æ-
raque sudant.

Totum hunc locum, ut eximium ampli-
ficationis exemplar, & ad excitandam
commiserationē in primis idoneum, tu
consulto, si me audis.

§. IV. De Amplificatione per congeriē,
seu enumerationem partium.

Quid est amplificatio ab enumeratione
partium? R.

(a) Sol. (b) Subaudi est. (c) Dictator
Julius Cæsare à conjuratis occiso, solis glo-
bum diu subpallidum apparuisse narrant Pla-
tarchus, & Plinius.

R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquod in suas partes distribuitur: seu dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certè quidam sigillatim enumerantur. Itâ Cicero funestum Pisonis Consulatum describit: *Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen à Rep. detestantur. Legati, qui unâ fuere, alienati: Tribuni militum, inimici: Centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissæ abste, sed dissipati, te oderunt; tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaia exhausta, Thessalia vexata, lacerata; Apollonia exinantia; Ambracia direpta; Bullienses illusi; Epirus ex-cisa; Locri exusti; Achamanum gens vendita; Macedonia condonata barbaris; Ætholia amissa; Dolopes, finitimique montani oppidâs, atque agris exterminati; Cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depeculatorem, vexatorem, pradonem, hostem venisse senserunt.*

Ovidius lib. 11. *Metamorph dilatât sententiam hanc:*

*Rex Midas omnia, quæcumque tangit,
in aurum convertit.*

Lætus abit, gaudetque malô Berecyn-
thius heros, (a)

Pollicitique fidē, tangēdo, singula, tētat.

(a) *Midas Phrygia Rex, ubi mons Berecynthus.*

Vixque sibi credens, non alta fronde vi-
rentem. (c)ta est:

Illice detraxit virgam, virga aurea fa-
Tollit humò saxum; saxum quoque pal-
luit aurò: (tenti

Contigit & glebam; contractu gleba po-
(a) Massa fit: arentes Cereris decerpit
aristas. (pomum:

Aurea messis erat. Demptū tenet arbore
(b) Hesperidas donasse putes: si postibus
altis (tur:

Admovit digitos, postes radiare viden-
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat
undis, (poslit.

Unda fluens palmis (c) Danaen eludere
*Venetiarum descriptio per enumerationem
partium.*

*Venetiarum urbis, in recessu intimo sinūs A-
driatici, ea regio, ac situs est, ut leniter sta-
gnantes ex alto aqua, illam omni ex parte
circumluant. Ea inclyta urbi, & ad mer-
ces, copiasque irvehendas opportuna rece-
ptacula, & contra hostiles incursus muni-
menta firmissima sunt. Ex iis porro aestua-
riis majores, minoresque Eurippi totam ur-
bem*

(a) Auri moles. (b) In earum hortis erant
aurea poma. (c) Jupiter in auream pluviam
mutatus, illam delusit converso in preium
Deo. Horat.

hem intercurſantes, variis mæandris, ac flexibus ita diſtinguunt, ut quot in partes pedibus, in totidem ferè mari aditus ſit, egregiò ſanè artis, vel naturæ miraculò. Inde vicorum, inſularum; & pontium ingens numerus, ut qui diutiùs ibi verſati non ſunt, viarum, locorumque modò varietate, modò ſimilitudine ſepè fallantur. Sed contra ejuſmodi ambages certum, paratumque remedium eſt maxima multitudo cymbarum, quæ uſquequaque diſperſæ, nòminatim ad omnia, & publica, & privata loca quemlibet, haud ita magna mercede, trajiciant.

§. V. De Amplificatione per congeriè, cauſarum, & effectuum.

Quid eſt Amplificatio per congeriem cauſarum & effectuum?

R. Eſt ea, in qua multæ ſimul unius rei cauſæ, & effectus multi conglobantur; ut ſi diceres cum celebri artis magiſtro. Quereris multis modis vexatam eſſe provinciam? ſed ad cauſas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitus, luxuria dominabatur; ſegnes erant magiſtratus, populus ipſe molli, otioſaque ſegnitie diſfluebat. Expecta igitur damna longè graviora. Exhaurientur pecunia, jacebit ſpreta Religio, fures impunè graſſabuntur, &c. Ex eodem loco

loco immanissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex Evander apud Virgilium *Æneid.* 8.

Quid memorem infandas cædes, quid
facta Tyranni (a) (servent.
Effera, Di capiti ipsius, generique re-
Mortua quin etiã jūgebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque
oribus ora, (fluentes,
(Tormenti genus:) & sanie, taboque
Complexu in misero, longa sic morte ne-
cabat.

§. VI De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?

R. Est ea, in qua plura ponuntur accervatim ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius noctem egregie describit *Æneidos.* 4. amplificando res varias, quæ noctem ferme consequuntur.

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem (quierant
Corpora per terras, silvæque, & sæva
Æquora cum medio volvuntur sidera lapsu, Cum

(a) Mezentius immanissimus Tyrrenorum, seu Hetruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam pugnavit.

Cum tacet omnis ager, pecudes, piæque volucres, (spera dumis
 Quæque lacus latè liquidos, quæque a-
 Rura tenent; somno (a)positæ, sub nocte
 silenti,

Lenibant curas, & corda oblita laborū,

§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla.

Quid est Amplificatio per comparationes, similitudines, & exempla?

R. Est ea, quæ fit per unam, vel per multas comparationes, ac similitudines, & per unum exemplum, vel per plura. Fiet Amplificatio per plures comparationes, si dicas, v. gr. cum Tullio in Pisonem: *Ego non te vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo (b) Oreste, aut Athamante dementiorem putem?* Vel si dicas cum Martiali, in improbum quemdam Gaurum, qui sua luculenta vitia magnorum virorum exemplo solebat excusare. *In Gaurum.* (vino,

Quod nimio gaudes noctem producere
 Ignosco: vitium Gaure, (c) Catonis habes.

(a) Positæ. id est, jacentes. Somno autem lenibant curas, &c. (b) Orestes Agamemnonis filius, furis agitatus fuit ob Clytemnestram matrem occisam. Athamas, Thebanorum Rex, furis etiam agitatus. (c) Cato Uicensis quam sapere merito incaluerit, testis Horatius.

Carmina quod scribis Musis, & Apolline nullo,

Laudari debes, hoc (a) Ciceronis habes.

Quod vomis, (b) Antoni; quod luxurians Apici: (c)

Quod fur es; vitium, dic mihi, cujus habes;

Fit Amplificatio per unam tantum similitudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam de imbelli hoste nullo labore triumphantem sic exprimit *Æneid* II.

Quam facile accipiter saxo facer ales ab alto
(columbam,

Consequitur pennis sublimem in nube

Compressamque tenet, pedibusque eviscerat uncis,
(plumæ:

Tum cruor: & vulsæ labitur ab æthere

Itemque in Libro septimo, ubi Regine Amatae (d) furorem, ac circumcur-
sationes depingit lepidissima turbinis
verbere à pueris agitati similitudine.

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
(tria circum

Quem pueri magno in gyro, vacua a-

Intenti ludo exercent: ille actus habena.

Cur-

(a) Cicero non bonus Poëta fuit (b) Qui
frustis violentis gremium suum, & totum
tribunal implevit. (c) Apicius belluo cele-
berrimus. (d) Erat Latini Regis conjux,

Curvatis fertur spatii, stupet infcia
turba, (buxum.

(a) Impubesq; manus mirata volubile
Dant animos plagæ. Non cursu segnior
illo, (feroces

Per medias urbes (b) agitur, populosq;

Addite denique pulcherrimam istam
juvenis (c) Pallantis à Turno occisi
cum flosculo decerpto comparisonem,
quam Scaliger quovis nectare dulcio-
rem non veretur appellare.

Hic juvenem agresti sublimem in stra-
mine ponunt,

Qualé virgineo demessum pollice floré,
Séu mollis violæ, séu langventis hya-
cynthi, (forma recessit.

Cui neque fulgor adhuc, necdum sua

§. VIII. De Amplificatione per con- flictionē contrariorum.

Quid est Amplificatio per conflictionem
contrariorum, & inter se pugnantium?

R. Est ea, quâ plura contraria per an-
titheses opponuntur, ut illa Ciceronis in
Catilinam: *Hoc verò quis ferre possit, iner-
tes homines fortissimis insidiari, stultissimos*
pru-

(a) Impubesque, id est, Puerorum turba.

(b) Regina Amata, (c) Erat Evandri re-
gis filius *Aeneis*, II.

prudentissimis: ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus. In idem est illud ejusdem Ciceronis in Pisonem, & Gabinium Consules: *Qui latrones igitur, siquidem vos Consules? qui prædones? qui hostes? qui proditores? qui Tyranni nominabuntur? magnum nomen est, magna species, magna majestas Consulis. Non capiunt angustia peccatoris tui: non recipit levitas ista, non egestas, non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam.*

Sic etiam Seneca in (a) Thyeste;
 Quem dies vidit veniens superbum,
 Hunc dies vidit fugiens jacentem.
 Tale est etiam incerti auctoris, sed tamen antiqui, in Alexandri magni tumulum.
 Sufficit huic tumulus, cui non suffecerat orbis:

(pla brevis.
 Res brevis huic ampla est, cui fuit am-
 Ex hoc eodem loco magni nominis Poeta Santolius Voëtorinus admirabiles Sanctorum virtutes amplificat per congestas antitheses (b)

Illis summa fuit gloria despici,

Illis divitiæ pauperiem pati,

Illis summa voluptas

Longo supplicio mori.

D

¶

(a) Tragedia sic inscripta, *Actu 2. vers. 6. 4.* (b) *In hymno de sanctis Monachis.*

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

Quid est Amplificatio per incrementum?
R. Est ea, quæ oratio velut per gradus videtur augeri, & ascendere, donec ad summum pervenerit. Ità Tullius Verris crudelitatem eò per incrementum deducit, ut verba explanando crimini non ultra suppeditent: *Facinus est, inquit, vincire civem Romanum; prope parricidium, necare: quid dicam, in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemque posse.*

Vide etiam, quomodo per gradus, & per incrementum affurgat oratio in hac sapientissima Senecæ sententia in Epistola ad Lucillum: *Magna vitæ pars elabitur malè agentibus: maxima nihil agentibus: tota aliud agentibus.*

De Amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem accuratissime dicturi; postulat tamen instituti nostri, ut curam illud in antecessum delibemus.

Quomodo fit Amplificatio verborum?

R. Fit sex præcipue modis. 1. Per verba translata, seu metaphorica. 2. per verba superlata. 3. Per verba synonyma. 4. Per verba gravia, & illustriora. 5. Per

5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per repetitionem.

§. X.

Fit igitur primum Amplificatio verborum per verba metaphorica, quæ nempe mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiore efficiendam.

Quid est Metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quò vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad aliam, v.gr. si dicas: *Prata ridere, parietes gestire gaudio, aliquem esse irâ incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum*: voces illæ omnes sunt metaphoricae, quia tribuunt pratis, & parietibus risum, & gaudium, quæ propria sunt hominis solius. Idem planè dicitur de cæteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium ignis proprium, &c. Fiet igitur Amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato. (benas.

(a) Irarumque omnes effundit ha-
Vel si dicas de Didone;

(b) Magnoque irarum fluctuat æstu
Quia habenas, & æstum, quæ proprie
conveniunt equis, ac fluctibus, tribuis Æ-

D2

næ

(a) Lib. 12. (b) Lib. 4.

neæ, & Didoni. Item si de homine impavido, & imperterrito dicas cum Horatio in Odis: (a)

Illi robur, & æs triplex

Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem

Primus.

§. XI.

2. **F**it Amplificatio per verba superlata, hoc est, quæ veritatem superant, & plus dicunt, quam reapse esse possit. Ut cum ait Tullius de Julio Cæsare, in oratione pro Marcello. *Domūsti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.* Itemque cum dicit de Pompejo in oratione pro lege Manilia: *Qui sapius cum hoste conflavit, quam quisquam cum inimico concertavit: plura bella gessit, quam alii legerunt, plures Provincias confecit, quam alii concupiverunt, cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis non stipendiis, sed triumphis est erudita.* Hæc amplificandi artē adhibuit Virgilius Æneidos librô 12. cum de Turni equis dixit per Hyperbolem.

Qui

Qui candore nives antèirent, cursibus
auras.

Item cum de equo Trojano dixit:
Instar motis equum divina Palladis arte
Ædificant.

Sed nusquam magis indulgisse videtur
huic schemati, quam cum Amazonem
(a) Camillam laudans libro septimo
dixit per verissimam hyperbolem:

Illam vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset ari-
stas: tumentis

Vel mare per medium, fluctu suspensa
Ferret iter, celères nec tingeret æquore
plantas.

§. XII.

Quomodo fit Amplificatio per verba sy-
nonyma.

R. Fit per congeriem verborum, &
sententiarum idem pæne significantium:
ut cum ait Cicero pro Ligurio: *Quid e-
nim, Tubero, tuus ille districtus in acie
Pharsalica gladius agebat? cujus latus mu-
cro ille petebat? qui sensus erat armorum,
que tua mens? oculi? manus; ardor animi,
quid cupiebas? quid optabas?* Vide, quam

D3

multa

(a) *Camilla Volscorum Regina bellicis-
sima, que Turao adversus Aeneam tubi
auxilium.*

multa sint hic verba idem pæne signifi-
 cantia: *gladius, mucro, arma, sensus, mens;*
animus, cupiebas, optabas. Quæ sane Sy-
 nonymorum coacervatio acrem in pri-
 mis, & illustrem reddit orationem, ut
 liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis e-
 xemplo in Catilinam: *Non feram, non*
patiar, non sinam; & ex duobus hiscè Vir-
 giliii versibus Æneidos Libro primò, ubi
 Ilioneus Æneæ fortis adhuc ignarus sic
 de illo ad Didonem: *(aurâ*
Quem si fata virum servant; si vescitur
Etherea; nec adhuc crudelibus occubat
umbris.

§. XIII.

Quomodo fit Amplificatio per verba gra-
 viora, & illustriora:

R. Fit cum adhibentur verba splen-
 dida, quæ rem significantius expriment,
 & in quibus plenum quiddam, numero-
 sum, & sonans esse videatur: cujusmodi
 sunt ista: *Polluerat stuprò sanctissimas reli-*
giones; Senatûs gravissima decreta perfrege-
rat. Itemque illa in Verrem: *Non enim*
furem, sed ereptorem, non adulterum, sed
expugnatorem pudicitia; non sacrilegum, sed
hostem sacrorum, religionumque; non sicari-
um, sed crudelissimum carnificem civium so-
ciorumque, in vestrum judicium adducimus.

Ejus-

Eiusdē etiam generis sunt magna illa
Virgilio verba de Didone moritura:

At trepida, & cœpit immanibus effera
Dido, (trementes

Sanguineam volvens aciem, maculisque
Interfusa genas, & pallida morte futura,

Interiora domūs irrūpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensēque

recludit (ulus.

Dardanium, non hos quæsitum munus in

§. XIV.

Quomodo fit Amplificatio per periphra-
sim seu circumlocutionem:

R. Fit, cum longiori verborum ambitu
circuituque dicimus, quod brevius, ac
simplicius dici poterat. Ita Cicero pro

Milone, cum gravius videretur dicere
Clodium à Milone fuisse occisum; ma-

luit illud hac verborum circumlocutione
mollire: *In quos incensos irā, vitamque do-*

mini desperantes cum incidisset, hæsit in iis

pænis, quas ab eo servi fideles pro domini

vita expetierunt.

Circumlocutione Virgilius utitur Æn.

12. cum pro hac una voce *Moritur*, sic ait.

Olli dura quies oculos, & ferreæ urget

Somnūs: in æternam clauduntur lumina

noctem.

Et in ecloga prima, ubi pro hac una vo-

ce jam advesperascit, longiori hac, trita-
que utitur periphrasi:

Et jam summa procul villarum culmina
fumant (umbrae.

Majoresque cadunt altis de montibus

Nota Periphrasim apud Poetas esse
frequentiore, quam apud Oratores.
Quod si non idonea sit, vel si nimis re-
dundet, jam non appellabitur: *Peri-*
phrasis, sed *Perissologia*. (a)

§. XV. De Amplificatione per re- petitionem.

Quomodo fit amplificatione per repetitio-
nem,

R. Fit, cum verbum idem, sive ornatius
causa, sive ad motus excitandos itera-
tur, duplicaturque vel in principio, vel
in fine, vel in medio dictionis. Ut cum
ait Tullius: *vidi enim vidi, penitusque per-*
spexi. Sed utitur in primis hoc Am-
plificationis genere in exordio Oratio-
nis pro Roscio Amerino, cum ait: *Accu-*
sant ii, qui in fortunas ejus invaserunt.
Causam dicit is, cui preter calamitatem ni-
hil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi
patrem Sexti Roscii bono fuit. Causam di-
cit is, cui non modo luctum mors patris at-
tulit

(a) Id est Sermone redundancia.

tulit, verum etiam egestatem. Accusant ii,
 qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt;
 Causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum ju-
 dicium cum prasidio venit, ne hic ibidem
 ante oculos vestros trucidetur. Denique ac-
 cusant ii, quos populus poscit; Causam dicit
 is, qui unus relictus ex illorum nefaria cade
 restat.

DEI. leg.

Quantoperè verò valeat Repetitio ad
 addendam vim, pondusque orationi, &
 ad affectus ciendos, discere poteris ex
 sequentibus exemplis. Priora tria sunt
 ex heroicis Ovidii Epistolis, in quibus, si
 quid judico, præ cæteris omnibus illius
 operibus, elegantiae, ingenii, & eloque-
 tiae lumen quoddam elucet: in primo
 sororem Annam sic compellat infelix

Dido:

(scia culpæ

Anna soror, soror Anna meæ malè con-
 In altero Demophoontē (a) ita compellat
 Phyllis:

(verbis:

Credidimus blandis, quorum tibi copia,
 Credidimus generi, numinibusque tuis.
 Credidimus lacrymis: an & hæ simula-
 re docentur;

(bentur, eunt.

Hæ quoque habent artes, quaque ju-

D5

la

(a) Demophoon Thesei ex Phædra filius, à
 Phyllide Lycurgi regis filia hospitio, & la-
 tis susceptus, data prius futuri conjugii fide.

In tertio conjux Herculis Dejanira, cum illi per imprudentiam mortem intulisset, in has justī doloris voces erumpit identidem;

Impia quid dubitas Dejanira mori;
Hei mihi quid feci? quo me furor egit
amantem?

Impia quid dubitas Dejanira mori?
Illita (a) Nesejo mihi tibi texta veneno,
Impia quid dubitas Dejanira mori?

Quibusnam potissimum figuris varianda erit, & distinguenda Amplificatio:

R. Præcipua, quæ Amplificationem ornant, Schemata sunt: Hypotyposis, & exclamatio, de quibus supra dictum a nobis est. Quibus addito tria alia, nempe Prosopœiam, Apostrophem, interrogationem, cæterasque id genus vehementiores figuras, de quibus agendum nobis erit in Libro de Elocutione.

§. XVI.

Quid sit in Amplificatione vitandum: Duo sunt in primis vitia, ac veluti scopuli quidam duo, in quos incurere solent Tyrones, cum orationem amplificent. Primus scopulus est illorum, qui minutissima quæque singulatim, exiliter

---

(a) Centauri Nessi veste, quâ indutus Hercules in furorem versus est.

liter, & perexigüe confectantur; quod certe est in oratione vitium vel maximum. Ut enim recte monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuiter enucleandum, quia hic locus grandia potius, quam exilia, minutaque requirit.

Alter icopulus est illorum, qui ad explendum orationis numerum, nihil nisi vacuas voces, & inanem verborum sonitum in illam infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil profus dicas, quod vim, & pondus non addat orationi, & sensum non augeat. *Quid est enim tam furiosum, (inquit Tullius Libro 1. de Oratore) quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia?* Et ut sapientissimè præcipit Horatius in Arte Pœtica, si sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ; voces ipsæ ultro sese offerent, & ad exprimendâ animi sensa nullo labore succurrent.

(quentur. Verbaque provisam rem non provisâ sequamur. Quamquam, ut dicam id, quod res est, si Tyroni peccandum sit in alterutram partem, malle certè, ut, instar Ovidii, peccet potius ubertate quadam, copiaque verborum, quam eorudem jejunitate, atque inopia, quia, ut optime notat Tullius, nimia hæc & redundans verbo

rum ubertas, & quasi luxuries stylô, atque
exercitatione brevi depascetur.

*****

APPARATUS

SEU PROCEMIUM

RHETORICÆ.

RHeticæ Prooemium, sive Apparatus
appellamus ea omnia, quæ pertinet
universim ad Artem Rhetoricam: Quin-
que autem sunt, quæ de Rhetorica genera-
tim, & universè, prolusionis more, quæ-
ri possunt.

1. Quæ sit natura, & finis Rhetoricæ,
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes.
4. Quæ sit dignitas, vis, & utilitas
Rhetoricæ
5. Quibus rebûs, ac subsidiis possit fa-
cile comparari.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid est Rhetoricæ?

R. Est ars, seu disciplina bene di-
cendi; hoc est ornate, graviter, & copio-
se loquendi, *Ita Quintilianus, lib. 2.*

Unde nomen suum traxit Rhetoricæ?

A vocè græca *Reo, dico, loquor*, unde
Ritor Rhetor, Orator, & Ritoriki ars O-
ratoria.

Quære

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibusdam, & nunquam fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars bene dicendi?

R. Quia docet, quomodo optimis sententiis verbisque lætissimis dici possit.

Undenam orta est ars illa bene dicendi?

R. Notatio naturæ, & animadversio peperit artem: Cum enim aliqui nativa quadam facultate, ullo artis subsidiô bene dixissent, alii contra insulse omnino, & malè; extitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentius; qui causas illius indagaret sedulo, atque ita rem sensim, ad artem ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiã tuto ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio; sed potius artificium ex eloquentia natum, atque profectum.

Quò differunt inter se Rhetor, & Orator?

R. Hòc differunt, quòd Rhetor sit, qui bene dicendi præcepta tradit, Orator verò sit is, qui accomodate ad persuadendum dicere potest: tametsi erratur persæpè in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiatur.

Quisnam est finis ultimus Artis Oratoria?

R. Est persuadere dictione: hoc est, disertâ oratione quempiam impellere
ad ali-

ad aliquid vel credendum, vel agendū,
vel omittendum.

Quodnam est Officium Oratoris?

R. Est dicere appositè ad persuadendum: quod fiet docendo, delectando, & movendo. Docemus argumentis, & argumentatione: delectamus ornatu, illustri, & apto dicendi genere; fleximus amplificatione, & affectibus. Docere, necessitatis est, delectare, svavitatis; movere verò, seu flexere victoriæ, atque hic demum est verissimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille summus, & perfectus Orator, cum appositè dixerit ad persuadendum, hoc est ad docendum, delectandum, & movendum; re ipsa tamen, sive auditoris vitiò, sive quacumque demum alia de causa, non persuaserit.

§. II. De Materia Rhetoricæ.

Quanam est materia cujusque artis in genere?

R. Ea est, circa quam versatur Ars; ut Medicinæ materia sunt morbi, quia in iis curandis Medicina versatur.

Quanam est speciatim materia Rhetoricæ?

R. Nihil omnino est in rerum natura, de quo ornate, eleganter, & copiose disputare non possit Orator. Ut observat

Cic.

Cic: 2. de Orat. *Benè dicendi Ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.* Unde ajo cum Aristotele: Rhetoricæ materiam esse quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est quæstio; quæ Oratori ad dicendum proponi potest?

R. Duplex. Alia est infinita, seu universalis; alia finita, seu singularis. Quæstio infinita, quæ vocatur etiam *Thesis*, ea est, quæ nullis alligatur temporis, loci & personæ circumstantiis: ut, si quæretur generatim atque universè: *Sit nè bellum gerendum, vel pax facienda?*

Quæstio finita, quæ etiam vocatur: *Hypothesis*, & *causa* sive *controversia*; ea est, quæ universalem quæstionem restringit, ac revocat ad certas quasdam personæ, temporis, loci, rei que circumstantias: ut, si quæretur, *Sit nè hoc annò nobis pax facienda; iis, quæ ab hostibus feruntur legibus, ac conditionibus?*

Quæstio autem, sive finita sive infinita dividitur quadrifariam; primò in quæstionem cognitionis. Quæstio cognitionis ea est, quæ instituitur solius scientiæ gratiâ: ut, *Quæ sit causa defectus solis . . . sit nè terra major, quàm luna?* Quæstio actionis est, cujus finis est aliquid effi-

efficere; ut, *An liceat vim vi repellere . . . an sit inimicis ignoscendum?*

Præterea quæstio vel est principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipue venit in controversiam. Incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quot sunt universim genera quæstionum, siue causarum, in quibus, versari potest O-rator?

Tria, Genus judiciale, genus deliberativum, & genus exornativum, seu demonstrativum, quod à Græcis vocatur Epidicticum.

Quid spectatur in genere judiciali?

R. Accusatio, & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo?

R. Svasio, & dissvasio.

Quid in exornativo?

R. Laus & vituperium. Unde generis judicialis finis est *aquitas*; Deliberativi *utilitas*; Demonstrativi *honestas*. Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum: Demonstrativum verò circa præteritum simul, & præsens.

§. III. De Partibus Rhetoricæ.

Quæ, & quot sunt primariae partes Rhetoricæ?

R. Quatuor: Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pronuntiatio, quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes:

1. Argumenta invenire. 2. Inventa disponere: 3. Disposita verbis exornare: 4. Exornata pronuntiare. Sunt, qui pro quinta parte memoriam statuunt; sed nos cum Aristotele illam ad pronuntiationem revocamus.

Quid est inventio?

R. Est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium; quæ valeant tum ad faciendam fidem, tum ad motus excitandos.

Quid est dispositio?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est elocutio?

R. Est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Quid est pronuntiatio?

R. Est vocis, ac corporis ea moderatio, quam res inventæ, ac verba requirunt.

§. I. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

Quenam est Rhetoricæ dignitas, vis, & utilitas?

R. Nihil addi potest ad hæc illustrata Tullii verba. lib. 1. de Oratore: *Quid est,*

est, inquit, aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine existere unum qui id quod omnibus naturâ sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientibus sententiis gravibusque verbi ornata oratio, & perpolitâ? aut tam potens, tamque magnificentum, quàm populi motus, iudicum religiones, Senatus gravitatem unius oratione converti?

Quid majus, quid splendidius dicere possit eloquentia, si pro se ipsa loqueretur?

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimùm subsidiis omnes illa, quas diximus, Rhetoricæ partes comparari poterunt?

R. Quatuor: natura; arte, exercitatione, & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam:

R. Ex parte animi confert celeres motus, ad excogitandum acutos, ad ornandum uberes, ad memoriam firmos, ac diuturnos. Ex parte verò corporis confert latera firma, canoram vocem, solutam linguam, aptamque oris, & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excolit, quæ dedit natura; supplet, quæ illi desunt, quæ verò redundant, luxuriantque, castigat, atque cō-
erect

ercet, Uno verbo: certissimam, veluti digitò, monstrat viam, quâ ad eloquentiam tutò perveniatur.

Quid affert exercitatio?

R. Conservat, & auget, quæ ars exposivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes, aliqué sexcenti.

Quid est exercitatio?

R. Est assiduus usus, & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valde facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stylus est optimus dicendi effector & magister.* Triplex est autem exercitationis genus: nempe *Scriptionis, actionis, & memoria.*

DE IMITATIONE.

Quanam est Imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si rectè fiat, multum affert ad eloquentiam, & pauci admodum imitari sciunt, ut par est; ideò de imitandi ratione fusius aliquid, & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quanam igitur est vera, rectaque imitandi via, & ratio?

R. Multiplex.

I. Ca-

1. Cave, vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *Mox daturus progeniem vitiosiore, sed deligatur imitandus summus aliquis, & excellens auctor, in quem tota mente intuearis.* Is autem erit, in Poëtis ferme Virgilius, qui ceteros omnes Poëtas longè post se reliquit, & ut ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est.* In oratoria verò arte deligatur unus Cicero, de quo, quàm tritum, ac pervulgatum, tam verum est illud Quintiliani dictum: *Ille sciat se profecisse, cui Cicero valdè placere cœperit;* & in quem bellissimè cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox: *Ingenium, quod solum populus R. per imperio suo habuit:* & ut non minùs splendide de eodem Tullio dictum fuit à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, ne, quorum arma viceramus, eorum ingenis vinceremur.*

2. Non optimos solum auctores imitaberis, verùm etiam, quæ in illis optima sunt, ac præstantissima: Si v.g. scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus se ipse videtur quodammodo vicisse, cuius-

---

(a) *Controv. Lib. 2.*

iusmodi sunt illius pleræque perorationes. Illas inter scribendum lætitabis identidem, ut illarum alidua lætio Tulliani styli germanum tibi saporem, & gustum aspergat.

Ut verò semper habeas in promptu selectissima, quæ subinde possis imitari, luculentissimorum auctorum loca; copiosum summæque curâ elaboratum illorû indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ dixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait: *O imitatores servum pecus;* & ut à bene multis fieri video, qui cum picarum aut psittacorum more easdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu verò quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditæ, & emundæ naris hominibus appareat imitatio; sed tamen res omnino alia, tibi quæ propria facta jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibi quæ illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primo, si vim, ac pondus sententiæ retineas: verba verò vel omnia, vel magna

gna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius. *Virtus est una altis defixa radicibus, qua nulla unquam vi labefactari potest.* Hanc egregiam Tullii sententiam, vide, quam scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius, cum dicit de homine proba, & in colenda virtute constanti.

(a) Si fractus illabatur orbis.

Impavidum ferient ruinae.

Sic etiam cum dixisset idem Cicero Philippicâ nonâ: *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potius Servo Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo honores quaereremus.* Hanc eandem sententiam, mutatis omnino verbis, ingeniose admodum expressit Ovidius Lib. 13. *Metamorphoseon*, ubi Ulissem de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota (b)

Pelagii,

(hæres;

Non foret ambiguus tanti certaminis
Tuque tuis armis, nos te potiremur, Achille.

Secundò, si eadem ferme servando verba, transferas illa ad alium sensum vel

---

(a) Ode 3. Lib. 3. (b) Sic appellari vetustissimi Græcia populi.

vel similem, vel contrarium: v. gr. dixit Tullius in Antonium: *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? te illud sanctissimum limen intrare? tu illarum adium Diis Penatibus os importunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paululum immutata in Judam, hortos ad Christum prodendum subeuntem, opportunè transferre.

Sic etiam Catilinariæ primæ exordii ad aliud argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi mehercule tyranculi: *Quousque tandem homo nequam atque improbe, intemperanter abutere divinâ patientiâ? Qumdiu illam eludet vita ista tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jactabit impietas? Nihil ne te impendentis mortis pericula, nihil inferorum poenæ, nihil in te Divinæ justitiæ gladius, nihil terror cōscientiæ, nihil severissimi judicis Tribunal, nihil illius os, vultuque movebit? Patere tua flagitia nō sētis, &c.*

Tertio, recte imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si comifuras, incisiveque, & totam orationis ductum, ac filum potius imiteris, quam verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit, v. gr. Cicero Philippicâ II. *Non placet Antonio consulatus meus; at placuit t. Servilio, ut eum pri-*

mum nomen ex illius temporis consularibus, qui primus mortuus est: Placuit Quinto Lucio Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas: Placuit duobus Lucullis, M. Crasso. Q. Hortensio, C. Curioni. Maximè verò Consulatum meum Cn. Pompejus probavit. Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores litteræ; quas omnium ordinum, ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quartò laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificando fusiùs, uberiusque dilates. Ità cum Virgilius dixisset
 1. Georgicorum. (terram

Prima Ceres ferrò mortales vertere
 Instituit.

Hunc eundem locum imitando, fusiùs more suo, amplificavit Ovidius V. Metamorph.

Prima Ceres uncò glebã dimovit aratrò:
 Prima dedit fruges, alimentaqué mitia
 terris: (munus.

Prima dedit leges: Cereris sunt, omnia
 Contrà verò cum à Tullio fusiùs, ac uberius dictum fuisset de Cæsare, in oratione pro Marcello.

*Bellicas laudes solent quidam extenuare
 verbis, easque detrabere ducibus, commu-
 nica-*

nicare cum militibus; nè propria sint Imperatorum. Et certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant. Maximam verò partem quasi jure suo fortuna sibi vendicat; & quidquid est prosperè gestum, id planè omne ducit suum. At verò hujus glorie, C. Cæsar, quam es paulò ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque est, quod certè est maximum, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se gloria societatem non offert: tibi cedit, tuam esse totam ac propriam fatetur.

Totam hanc ornatissimam laudationem in duos versiculos ita collegit Poëta egregius:

(Cæsar

Gloria vincendi juncta est cum milite,
Cæsar, parcendi gloria tota tua est.

Quintò, laudabitur imitatio, si, quæ ab Oratoribus scripta fuere, solerter transferas in orationem adstrictam. Ita facile crediderim cum M. (a) Antonio Mureto, perfectissimo talium rerum æstimatore, Virgilianum illum versum.

E

Quam-

(a) Fuit orator, & criticus celeberrimus, sæculo 16.

Quamquam animus meminisse horret, Id-
 Etuque refugit:

Ciceronem imitatum fuisse. Ità enim ille Philippicà XIV scripserat in Antonium: *Refugit animus, P. C. eaque dicere reformida;* quæ Lucius Antonius in *Parmentium liberis, & conjugibus gesserit.*

Sexto, bonus imitator eris, si vel ex Græcis Latina facias, vel ex Latinis, aut etiam Græcis vernacula. Ità Tullius tam multa singulari quodam artificio expressit ex Demosthene, quem mirabatur, & quo ne Athenas quidem ipsas magis Atticæ fuisse, urbano quodam, & liberali jocò deridebat. Sic etiam Virgilius, acer, & diligens Græcorum imitator, in *Æneide* Homerum est imitatus, & in *Bucolicis* (a) Theocritum, Sic Terentius ex Menandro, & ex Aristophane tam multa invexit in Latium. Ità Horatius Pindari (b) Callimachi- que vestigia persecutus est in suis *Odis*, & nominatim in tertia quarti libri.

Quem tu Melpomene semel
 Nascentem placido lumine videris, &c.
 Quam

(a) Theocritus Poëta Syracusanus scripsit Græcè idyllia in genere bucolico laudatissima. (b) Callimachus nobilis Poëta Græcus vixit post Alexandri tempora.

Quam quidem tantis laudibus ornavit summus ille vir Julius Cæsar Scaliger, ut mallet à te similem scriptam fuisse, *Quam esse totius Tarraconensis Rex.* Sic enim (per ludum opinor) dicitare consueverat.

Atque; ut hinc elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si quos imitaris, eos non dicam, adæquare, sed vincere etiam omni ope coneris: ut ait Quintilianus Lib: 10. *Conandum est aliquid supra eos, quos imitaris;* & ut etiam admonet vetus proverbium; Invenire, rem admodum difficilem esse: perfacilem verò, inventis addere.

Ita Virgilius cum exiliter admodum ac jejunè de Hectore dictum fuisset veteri à Pœta Ennio; (a)

O lux Trojæ, germane Hæctor,
Quid ita cum tuo lacerato corpore miser?

Verfus eisdem, vel potiùs eandem sententiam ex plumbea fecit auream Æneid.

Libro secundò:

O lux Dardaniæ, spes ó fidissima Tuerum
E2 Quæ

(a) Ennius Pœta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punici, centum, & amplius ante Ciceronem annis.

Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus He-
 ctor, ab oris, (rum
 Expectate venis? ut te post multa tuo-
 Funera, post varios hominumque; urbis-
 que labores (serenos
 Defessi aspiciamus? quæ causa indigna
 Foedavit vultus? Aut cur hæc vulnera
 cerno?

Hunc eundem Ennii, Virgiliique de
 Hectore locum apertissime imitari co-
 natus est Seneca in (a) Troade, ubi vi-
 duam illius Andromachen ita loquen-
 tem inducit: (stetit:

Cum subito nostros Hector ante oculos
 Non qualis ultro bella in Argivos ferēs,
 Grajas petebat facibus Idæis rates:
 Nec cæde vasta, quali in Danaos furens,
 Vera ex Achille spolia simulata tulit.
 Non ille vultus, flammæ incendēs jubar;
 Sed fessus, ac dejectus, & fletu gravis,
 Similisque nostro, squalidâ obtesto comâ.

Quæ imitatio, quamquam non infelix;
 tu vide tamen, quantum à Virgiliana
 distet. Verum quanto inferior Virgi-
 liô videtur in hoc loco Seneca, tantô sa-
 nè jure videbitur Ennio superior in hac
 altera ejusdem imitatione in eadem
 Troade.

Co-

(a) *Tragedia hæc inscripta.*

Columen patriæ, mora fatorum,
Tu præsidium Phrygibus fessis,
Tu mutus eras, humerisque tuis
Stetit illa decem fulta per annos:
Tecum cecidit, summusque dies
Hæctoris idem patriæque fuit.

Hanc Ennianam imitationem aliquando mirantibus amicis festive admodum respondit Virgilius, *se ex Ennii stercore gemmas, aurumque colligere.* Cum verò assidua hæc diligensque veterum imitatio vitio illi verteretur, ut ab invidis, & obtreptatoribus, cumque illi malevolentia livore suffusi, palam jactarent in vulgus, illum pleraque ab Homero sumptisse, hoc uno responsò calumniatoribus obstruere, illosque penitus elingues reddere consueverat Virgilius: *Cur non ipsi quoque eadem furtâ tentarent? Verùm intellecturos, facilius esse Herculi clavam detrahere, quàm Homero vel unum eripere versum, illumque ad rem suam accommodare.*

Ratio tamen quædam est tyronibus præsertim adhibenda, nè dum propositum sibi exemplar conantur vincere, & dum ab illo paululum, sed in melius aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficient & in pejus aberrant, quod Lucano præsertim contigisse videmus. Eg Cum

Cum enim mirificè, sed sobriè tempe-
statem ità descripsisset Virgilius *Ænei-*
dos primò:

Incubuerè mari, totumquè à sedibus i-
mis

Una Eurasiq; Notusq; ruunt, creberq; pro-
Africa, & vastos volvūt ad littora flucto.
Eripitūt subitò nubes, coelūquè, diemquè
Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat
atra.

Innotuère poli, & crebris micat ignibus
Præsentēquè viris intētant omnia mortē.

Hunc Virgiliti locum cum sibi, vel i-
mitandum vel superandum proposuisset
Lucanus immodico quodam calore ra-
ptus, suòque nimium velificatus inge-
niò, & laxatis illi velut habenis, sic ab-
erravit in pejus:

Ah, quoties frustra pulsatos æquore mon-
tes

Obruit illa dies! quam celsa cacumina
pessum

Tellus viſta dedit! non ullo littore sur-
gunt

Tam validi fluctus, alioquè ex orbe vo-
luti,

A magno venère mari, mundumquè cò-
ercens,

Monstriferos agit unda sinus.

A R T I S
H R E T O R I C Æ
L I B E R P R I M U S.

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius; est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra, quàm fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit Inventio; quia tamen plusculum difficultatis habet, idcirco eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris bene multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectus origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione (a) loquendi Libro, quem, Ciceroni nominatim nuncupavit; & cum verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, sit longè facilior, quàm cura rerum, quæ spectat ad

E4

inven-

(a) Cicero in Bruto.

inventionem: liquet profectò nos Tyronum commodis, utilitatique servire, dum Aristotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoricæ quasi limine, vestibuloque paulisper hæremus, priusquam in intima illius penétralia pedem (a) ausimus inferre.

Ut huic eidem Tyronum utilitati cōsulatur, nostrum hunc de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis est primò de Figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi Tyrunculi. Secundò dicetur de Periodo, in qua videtur plusculum esse negotii. Tertio tractabimus de Stylo; à facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

C A P U T I.

De Figuris, seu Schematibus.

Figura, ut diximus in Elementis, est Ornamentum quoddam Orationis, seu loquendi modus illustrior: & à communi consuetudine remotus; cuiusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam, *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Dido

---

(a) Penult. producta, pro *audeamus*.

Didonis morientis (a) verba.

— Moriemur inultæ?

Sed moriamur, ait. Sic sic juvat irē
sub umbras,

Aut hæc ejusdem Didonis: (das

Littora littoribus contraria, fluctibus un-
Imprecor, arma armis pugnent, ipsique
nepotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in sen-
tentiis, & sensu ipso, aliæ in verbis tan-
tūm. Quia verò res prius animò men-
teque concipiendæ sunt, quàm verbis e-
xornentur; ideo de Figuris sententiarū,
quæ ad mentem pertinent, ante dicen-
dum nobis est, quàm de figuris verbo-
rum.

§. I. De Figuris Sententiarum.

INter Figuras Sententiarum aliæ vi-
dentur aptiores ad movendum, aliæ
ad docendum, aliæ ad delectandum, i-
nitium faciamus ab his; quæ ad moven-
dum, seu ad animos flectendos præci-
pue valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

E5

Eur

(a) *Æneid.* 4.

Cur ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primam collocamus, quod vehementiores animi motus exclamando solemus exprimere.

Quid est exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, reique magnitudinem exprimimus. Ita Tullius oratione. I. in Catilinam: per summam indignationem sic exclamat. *O tempora! o mores! Senatus hac intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit! Imò verò etiam in Senatum venit.* Et oratione I. in Antonium: *O miserum me! consumptis enim lacrimis, infusus tamen animo hæret dolor.*

Exclamatione adjunctam fermè habet aliquam ex hisce interjectionibus, *o! heu! hæ! vah! proh Superi! proh Superum, atque hominum fidem!* Per sæpè tamen subauditur interjectio, ut si dicas, *Miserum me!* vel *Hocine Sæculum!* Veteres pro interjectione, o, sæpè adhibebant voces istas (a) *Ædepol! Hercle! Mehercule! Jupiter! Me castor! Medius fidius!* Catullus: *Chartis.* Do-

---

(a) Quasi dicas per idem Pollucis... Ita me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius juvet.

Doctis, Jupiter! & laboriosis.

Hæu, & Eheu triste aliquid, & molestum indicat. Ità (a) Cicero: O domus antiqua, eheu quam dispari domino dominaris! Virgilius verò Æneidos 4.

————— Tu nunc Carthaginiæ altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxori-
bus urbem (arum!

Extruis; hæu regni, rerumque oblite tu-
Prob adhibetur sæpè ad obtestandum.

Ità Terentius! *Prob Deum! atque hominum fidem, quid est, si non hæc contumelia est?*

Mirum in modum facit exclamatio ad significandam indignationem, doloremque ex re atroci-conceptum, ut Tullius pro Coelio: *Prob Dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut connivetis, aut præsentis fraudis panam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Ità pro Sylla: *O miserum, & infelicem diem illum, quo Consul omnibus centuriis P. Sylla renunciatus est! O fallacem, & volucrem fortunam! O cæcæ cupiditatem. præposteram gratulationem! quàm citò illa omnia ex lætitiâ, & voluptate ad luctum, & lacrymam redierunt! Et pro Milone: O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hæc*
ingra-

ingratam, si ejecerit; miseram, si amiserit!
Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiam exclamando captat. (a)

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt (niq; restat.

Accipere? aut quid jam misero mihi de-

Aliquando etiam lætitiâ, animique hilaritatem exprimit Exclamatio, v. gr.

Cicero ad Atticum (b) *O suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas duas? quibus e-*

vangelia, quæ reddam, nescio; deberi quidem planè fateor. Evangelia verò (si quæris)

erant merces allati jucundi nuntii; vel etiam sacrificia, & supplicationes, quæ

pro læto nuntio decerni olim à Romanis consueverant. Unde non immerito

Christianis *Evangelium* appellatum est salutiferum illud nuntium à CHRISTO

veracissimo Patris Nuntio nobis allatū.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ; ita (c) Tullius: *O præclarum custodem ovium, ut ajunt, lupum!* & in Pisonem: *O stultos Camillos, Curios, Fabricios,*

Scipiones, Marcellos, Maximos! (i amantem Paulum, rusticum Marium: nullius consilii patres istorum amborum Consulum, qui

triumpharunt!

Qui-

(a) *Aeneid.* 2. (b) *Lib.* 2. *Eq.* 3.

(c) *Philip.* 3.

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, & ubi res magnas auditori persuasens. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset, ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

Quid est Dubitatio?

R. Dubitatio est (a) Schema, quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquamdiu, quid sibi agendum, dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium (b) milites alloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio Cives? qui à patria vestra descivistis. An milites? qui imperium, auspiciumque abnuistis. Sacramenti religionem rupistis. Hostes corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta dicta, consilia, animos hostium video.*

Illustre omnino Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cum Didonem ita dubitantem inducit. (c)

En

(a) *Habitus, figura.* (b) *Decade 2.*
 (c) *Aneid. 4.*

En quid agam? rursusne procos irrisa
 priores (bia supplex,
 Experiar? Nomadumque petam connu-
 Quos ego sum toties jam dedignata ma-
 ritos (erum
 Iliacas igitur classes, atque ultima Têu-
 Jussa sequar

An Tyriis, omnique manu stipata meorū
 Insequar? Et quos Sidonia vix urbe re-
 velli, (jubebo?

Rursus agam pelago, & ventis dare vela
 Deinde sequitur electio, quæ fit nimi-
 rum, cum is, qui dubitat, subito consi-
 lium capit, quasi oborta sibi nova qua-
 dam luce:

Quin morere, ut merita es, ferrôque
 averte dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium
 illud ejusdem Schematis exemplum in
 Oratore: *Utrum difficilius, aut majus esset
 negare tibi, sapius idem roganti, an efficere
 id, quod rogares, diu, multumque, Brute,
 dubitavi. Nam & negare ei, quem unice
 diligere, cuique me charissimum esse senti-
 rem præsertim; & justa petenti, & præclara
 cupienti, durum admodum mihi videbatur,
 & suscipere tantam rem, quantam non mo-
 dò facultate consequi difficile esset, sed eti-
 am cogitatione complecti vix arbitrabar esse
 ejus, qui vereretur, reprehensionem docto-
 rum, atque prudentium.* Ha-

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitationis exemplum in illis Tiberii verbis apud Tacitum in Annalibus: *Quid scribam, P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me, Deæque pejus perdant, quàm perire quotidie sentio, si scio.*

§. IV. De Obsecratione.

Quid est obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis indicat, fit, cum alicuius sive Dei, sive hominis opem imploramus. Hoc Schemate mirum in modum utitur Tullius pro Rege Dejotaro: *Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, constantiam, & clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundia suspicemur. Per dexteram te istam oro, quàm Regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: per istam, inquam, dexteram non tam in bello & præliis, quàm in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt.*

Vehemēs est etiã, atque flexanima (a)

Pa-

(a) Palinurus Æneæ navis gubernator, qui somnò oppressus, unã cum gubernaculo in mare delapsus est.

Palinuri ad Æneam obtestatio apud Virgilium Æneid. 6.

Quod te per coeli jucundum lumen, & auras, (Iuli,

Per genitorem oro, per spem surgentis Eripe me his, invicte, malis. Aut tu mihi terram (Veli nos:

Injice, namque potes, portusq; require Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix

Ostendit (neque enim, credo, sine numine divum.

Flumina tanta paras stygiamque innare paludem) (undas.

Da dextram misero; & tecum me tolle per Hæc figura, præ cæteris, vehemens est, & in perorationibus potissimum solet adhiberi.

§. V. De Imprecatione.

Quid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, quæ malum imprecamur alicui, vel etiam nobismet ipsis. Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro: *Dii te perdant, fugitive. Ita non modò nequam, & improbus, sed etiam fatuus, & amens es.* Et in Antonium: *Quin tu abi in malam rem, malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Didonis:

(a)

Sed

(a) Æneid. 4.

Sed mihi vel tellus, optem, prius ima
 dehiscat, (ad umbras,
 Vel pater omnipotēs adigat me fulmine
 Pallētes umbras Erebi, noctēq; profundā,
 Ante, pudor, quā te violem, aut tua
 jura resolvam.

§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.

Quid est Interrogatio?

R. Est, cum interrogamus aliquem,
 non tam ad rem dubiam quærendam,
 quā ad urgendam, instandumque; &
 ad vehementiorem affectum exprimen-
 dum. Ita Cicero Catilinam urget hisce
 verbis: *Patere tuā consilia non sentis?
 Constrictam jam horum omnium conscientiā
 teneri conjugationem tuam non vides? Quid,
 proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fue-
 ris, quos convocaveris, quid consilii cape-
 ris, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sanè interrogationibus Catili-
 nam multò acrius pungit Cicero, quā
 si frigide diceret: *Patent, Catilina, tua
 consilia, conjuratio tua omnium consci-
 entiā constricta tenetur; quid egeris, ne-
 mo ignorat.* Similiter poterat dicere

Virgilius:

(prum

*Ipse ego te vidi Damonis, pessime, Ca-
 Excipere insidiis, multum latrante Li-
 cisca.*

See

Sed plus spiritus, nervorumque habes
hæc interrogatio. (a)

Non ego te vidi, Damonis, pessime, Caprum
Excipere infidiis?

Quod si interrogationi subjiciatur responsio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia. *Quid tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficili Reipublica tempore conficere? Confecit: huic præesse? præfuit: rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini adolescenti, cujus à Senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in iis Provinciis singulari innocentia, æquitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

§. VII. De Præteritione, & Reticentia.

Quid est Præteritio? Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore, & in deliciis fuisse, fit, cum simulamus nos vel nescire, vel nolle dicere id, quod vel maxime dicimus. Ità Tullius suum Pompeium magnificè laudat per præteritionem: *ita-*

(a) Ecol. 3.

Itaque non sum prædicaturus; Quirites, quantas ille res domi, militiæque, terrâ marique, quantaque felicitate gesserit; ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperârint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundârint, hoc brevissimè dicam. . .

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem in Vatinium: Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me, partetes in adolescentia perfoderis, vicinos compilâris, matrem verberâris. Habet hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudine obscuritate & sordibus tuis tegatur.

Præteritioni vicina est, & affinis Reticentia, aposiopesis Græcè dicta, quæ fit, cum orationem abrumpimus subito, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum, quæ latent, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis:

Majorû primus quilibet fuit ille tuorû,
Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere
nolo.

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius Æneid.

(a) Sat. I.

neid. 1. ubi Neptunus ventos tumultu-
antes sic increpitat!

Jam coelum, terramque meo sine nu-
mine, venti

Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego . . . sed motos præstat com-
ponere fluctus.

(luetis,
Post mihi non simili poenâ commissa
Aposiopesi utimur ob pudorem, ut Vir-
gilius in ecloga 3.

Novimus, & qui te . . .

§. VIII. De Expolitione.

Quid est Expolitio?

R. Expolitio, sive Commoratio, &
Exornatio (nam tria hæc vocabula u-
num, atque idem sonant) est figura ad
motus excitandos valde insignis.

Fit autem, cum eandem sententiam
variis modis versamus, ut altius in au-
ditorum animis defigatur. Ita Cicero
pro Sextio: *An nihil ipsi, ut quidam pu-
tant, fuit mors æquæ animo oppetenda? quid
tum? mortemne fugiebam? an erat res ulla,
quam mihi magis optandam putarem? tam
eram rudis? tam ignarus rerum, tam expers
consilii aut ingenii, nihil audieram, nihil
videram, nihil ipse legendo, quærendoque
cognoveram, nesciebam vitæ brevem esse
cursum, gloriæ sempiternam? quum esset e-*

inibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patria potius donata, quàm reservata natura videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse; ut alii dicerent animos hominum, sensusque morte restringi; alii autem tum maximè mentes sapientiam, ac fortium virorum, quum è corpore excessissent, sentire, ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

§. IX. De Epiphonemate.

Quid est Epiphonema?

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post re aliquam insignem vel narratam vel probatam. Ut cum Virgilius, post narratos classis Trojanæ labores, sic exclamat sententiosè: (a)

Tantæ molis erat Romanam condere gentem¹

Sic etiam Lucretius lib. 1. Post commemoratum exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hæc gravi sententia claudit narrationem:

Tantum Religio potuit svadere malorum.

Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute: *Senectutem ut adipiscantur, omnes*

(a) *Aneid.* 1.

omnes optant; eandem accusant (b) adeptam
 tanta est in constantia, stultitia, atque per-
 versitas. Sic etiam Virgilius postquam
 apum, in melle conficiendo; industriam,
 laboresque descripsit, hoc addit Epiphona:
 (mellis

Tātus amor florum, & generandi gloria

Itemque hoc 2. Georgicorum.

☾ Adeo à teneris cōvescere, multū est,
 Et alio in loco, de crudeli, atque impio
 Polymnestore loquens, (b)

Fas omne abrumpit; Polydorum ob-
 truncat, & aurō (cogis
 Vī potitur. QUID nō mortalia pectora
 Auri sacra fames?

*****

C A P U T II.

De Figuris ad delectandum magis
 idoneis.

§. I. De Apostrophe.

Quid est Apostrophe?

R. Est Schema, quo sermonem ad
 aliam personam, vel quasi personam cō-
 ver-

(a) Alii Adepti, quæ lectio videtur me-
 lior. (b) Æneid. 3.

vertimus, quàm instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri, & civis in-victi appello periculo, Centuriones. vosque milites, vobis nonmodò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex urbe expelletur.*

Apostrophe fit aliquando ad Superos ad invocandum. Ita Tullius i. in Catilinam: *Tum tu Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo est constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii vere nominamus, hunc, & hujus socios suis oris, cæterisque terris, à tectis urbis, à mœnibus, à vita, fortunisque omnium civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italia, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos, mortuosque mactabis.*

Nec tantum ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimas, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Mezentii Apostrophe ad equum suum, nomine Rheobum:

Rhoebe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est) Viximus . . . . .

Ita Cicero pro Milone: *Vos enim jam Albanæ tumuli, atque luci, vos, inquam, im-
ploro,*

ploro, atque obtestor, vosque Albanorum
obruicæ arce, sacrorum Populi Romani so-
ciæ, & æquales. Poëtis porro nihil fa-
miliarius est, quàm illa ad res sensu ca-
rentes Apostrophe. Ita Dido moriens
Æneid. 4.

Dulces exuviæ, dum fata, deusque si-
nebant, (solvite curis.

Accipite hanc animam, meque his ex-
Quænam sunt Apostrophes regulæ?

R. Tres. 1. Raro est usurpanda. Si
enim crebrius adhibeatur, inepta erit, &
frigidiuscula.

2. Tametsi multis videatur; Apostro-
phen in ipso dicendi principio nequa-
quam adhiberi posse, interdum tamen
Orationem inchoat egregie, ut docet in-
nitium primæ Catilinarie: Quousque tan-
dem abutere, Catilina, patientia nostrâ?

3. Fas est Poëtis, solius metri causâ,
Apostrophen adhibere. Ita Ovidius lib.

3. Tristium:

Nunc ego jactâdas optarè sumerè peñas
Sive tuas, (a) Perfèu; Dedale, sive tuas.

§. II. De Hypotyposi.

Quid est Hypotyposis!

R. Est figura, qua res ita graphice
de-

(a) Perseus Jovis filius, talariis à Mer-
curio a natus, Andromacham liberavit.

describitur, ut non tam audiri, vel legi, quam ante oculos versari videatur. Splendidum imprimis, ac illustre illius exemplum habes in septima Verrina, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita subjicit: *Ipse inflammtus scelere, & furore in forum venit. Ardebant oculi; toto ex ore crudelitas eminebat, expectabant omnes, quo tandem progressurus, aut quidnam acturus esset; cum repente (a) Hominem corripit, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamat ille miser se civem esse Romanum.*

Nihilô inferior est Virgiliana illa de Mezentii equo Hypotypous, quam merito mirantur omnes. (b)

Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
 Verberat, effusumq; equitem super ipse
 Implicat, ejectoque incumbit cernuus
 armo,

Hypotyposim creberimè solent usurpare Poëtae, ac praesertim Virgilius, qui res adeo vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut pæne sub oculos cadant. Ità Cyclopes depingit Æneid. 8.

F

Fer-

(a) *Gavium civem Romanum.* (b)
Æneid. 10.

Ferrũ exercebāt vasto Cyclopes in antro
Brōtesque, Steporesque, & nudus mēbra
Pyraemon.

— Alii ventosīs follibūs auras
Accipiūt, reddūtq; alii stridētia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus an-
trum.

Illi sese, multa vi, brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe
massam,

§. III. Prosopopœja.

Quid est Prosopopœja:

R. Prosopopœja est fictio personæ,
seu Schema, quò personæ mortuæ, vel
absenti, aut etiam rei sensu carenti ser-
monem tribuimus: per quamdam licen-
tiam oratoriam; v. gr. cum inducimus lo-
quentem Urbem, Provinciam, Angelum,
Beatum, parietem, aliaque id genus.
Talis est apud Lucanum celebris illa
Prosopopœja patriæ, quæ Julio Cæsari
juxta fluyium Rubiconem apparens, il-
lum à civili bello dehortatur. (a)

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat
Alpes. (futurum)

Ingentesque animò motus, bellumque
Cæperat, ut ventum est parvi Rubiconis
ad undas, In-

(a) Lib. 1. Pharsalia.

Ingēs visa Duci Patriæ trepidātis imago.
Clara, per obscuram, vultu moestissima
nocte,

Turrigero canos effundēs vertice crines
Cæsarie lacera, nudisque adstare lacer-
tis, (ultra?

Et gemitu permiffa loqui: Quo tenditis
Quo fertis mea signa viri? Si jure veni-
Si cives, hucusque licet. (tis

Sic etiam Tullius in prima Catilina-
ria ita loquentem patriam inducit. *Qua*
(patria) tecum, Catilina, sic agit, & quo-
dammodo tacita loquitur: Nullum jam tot
annos facinus exiit, nisi per te: nullum
flagitium sine te. Tibi uni multorum neces,
tibi vexatio, direptioque sciorum impunita
fuit, ac libera. Tu non solum ad negligen-
das leges, & quæstiones, verum etiam ad e-
vertendas perfringendasque valuisti. Super-
iora illa, quamquam ferenda non fuerunt,
tamen ut potui, tui. Nunc vero me totam
esse in metu, propter te unum quidquid in-
crepauerit, Catilinam timeri, nullum videri
contra me consilium iniri posse, quod scelere
abhorreat, non est ferendum. Quamobrem
discede, atque hunc mihi timorem eripe; Si
verus, ne opprimar; si falsus, ut tandem a-
liquando timere desinam. Hæc si tecum, ut
dixi, patria loquatur, &c.

Venustissimū est, & Aurea Augusti æ-

tate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Profopopœjam sic alloquitur uxor mortua;

*Immatura perii; sed tu felicior annos
Vive tuos, conjux optime, vive meos.*

§. IV. De Ethopœja.

Quid est Ethopœja?

R Ethopœja est expressio morum, seu Schema, quò alicujus studia, mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. Ita Sallustius (a) Catilinam omnibus artis coloribùs egregie pingit in illa Ethopœja, tantopere omnium consensu ne laudata.

Ethopœja Catilina.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi, & animi, & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, caedes, rapina, discordia civilis grata fuere; ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inedia, algoris, vigilia, supra quàm cuique credibile est. Animus audax, subdolan, varius, cujuslibet rei simulator ac dissimulato, alieni appetens, sui profusus. Ardens in cupiditatibus, satis eloquentia, sapientia parum. Et apud animus, immoderata, incredibilia, nimis ab ea semper cupiebat.

Sic

(a) In bello Catilinario,

Sic etiam Plautus senis avari, sordidique mores mirabiliter exprimit, (a) dum illum inuocit hæc seruo suo mandata dantem.

Senex Avarus.

Cave, quemque alienum in ædem intro-
miseris,

Si quispiam igne quærat, extingui volo,
Ne causæ quid sit, quod te quisque quæ-
ritet. (tet

Tum aquam effugisse dicito: si quis pe-
cultrum, securim, (b) pistillam mortari-
um,

Quæ utenda vasa semper vicini rogitat:
Fures venisse atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphice pingit
Terentius, dum ait: *Novi ingenium mu-
lierum: nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt
ultro.* Et alio locò in *Hecub.* 2. 2. 11.
*Nosti mores mulierum; dum moliantur, dum
comantur, annus est.*

Ethopoeja dividitur in Profopogra-
phiam, & in Ethopoejam proprie dictã,
de qua jam egimus.

Quid est Profopographia?

R. Est expressio vultus, ac corporis
totius, seu Schema, quo alienjus vultu,
os, lineamenta, incessum, cultum, habi-

F3

tum-

(a) In *Aulularia.*

tumque omnem exprimimus. Ita Martialis deformem Zoilum, lepidè pingit.

Crine ruber; niger ore, brevis pede,
lumine luscus,

Rem magnam præstas Zoile, si bonus es.

Sic etiam Franciscus Vavassor in suo illo eximio de ludrica dictione libro, Socratis habitum, os, figuramque depingit.

Socrates Æsopo non absimilis deformitate corporis fuit: atpote simis naribus, exstantibus & prominentibus oculis, recalva fronte, pilosis humeris, obeso ventre, repandis cruribus; quem propterea rectè Alcipia-des cum Sileno, & Satyris etiam, formâ, & specie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscos, gibbosos, ventriosos, claudos, similesque eorum eo ferè dicatiores esse hominibus ceteris, quo sunt vitii corporis insigniores, materiamque præbent ad jocandum majorem: sive quod laceffiti propter suam feditatem, assuescant vicissim adversarios repungere, atque ita exercitiores in eo ipso genere fiant: sive quod priores occupent, nè feriantur, aut ut feriantur levius.

Feliciter admodum miscentur Protopographia, & Ethopoeia propriè dicta, & ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ut liquet exemplo sequenti, ubi M. Galphurnium sic pingit Tullius:

Consul ipse parvò animò, & pravò: tantum
cavil-

cauillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur; facie magis, quam facetiis ridiculus, à quo nihil speres boni Reipublica, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.

C A P U T.

De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesi.

Quid est Antithesis?

R. Antithesis siue oppositio est Schema, quò verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur; cuius rei splendidum in primis, & illustre exemplum habes in 2. Catilinaria: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia, hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio, hinc pietas, illinc scelus? hinc honestas, illinc turpitude; hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.*

Sic Martialis in amicum quemdam morosum, sibi què imparem, facetè Iudit per Antitheses, (a) F4 Diff-

(a) Lib. 12.

Difficilis, facilis, jucundus, acerbus es idē:
Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (a)

Frigida pugnabant calidis, humentia
ficcis, (tia pondus:

Mollia cum duris, sine pondere haben-

Sic etiam Justinus (b) Agathoclem,
Syracensis obsessis bellum nihilominus
in Africam transferentem, laudat per
Antitheses: *Mira prorsus audacia, ut qui-
bus in solo urbis suae par non erat, eorum ur-
bi bellum inferret? Et qui sua tueri non po-
terat, impugnaret aliena, victusque victori-
bus insultaret.* Eiusdem etiam generis
est memorabile illud dictum Augusti,
jam aetate valde proveci, ad nobiles
quosdam juvenes, qui forte tumultua-
bantur: *Audite juvenes senem, quem juve-
nem senes audivere.*

Hoc etiam modo Horatius in Odis:
*Privatus illi census erat brevis, commune
magnum; & Post illum (c) Seneca.*

Curae leves loquuntur, ingētes stupent.

§. II. De Sulentatione.

Quid est Sulentatio?

R. Est figura, qua Orator, ad sibi
conci-

(a) 1. *Metam.* b *Agathocles Siciliae
Tyrannus, patre fugivo natus. Lib. 22.* c)
In Hyppolito.

conciliandam attentionem, & ad excitandos, erigendosque auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos, incertosque, quid dicturus sit; ut cum Tullius ait contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini, iudices, quid deinde factum sit . . . expectare facinus, quam vultis improbum, vincam tamen expectationem omnium.*

Habes falsum, & facetum Sulentationis exemplum in Martialis Libro 6.

In Luperum.

Quod convivaris sine me tam sæpe, Luperce,

Inveni, noceam quæ ratione tibi.

Irascar, licet usque voces, mittasque rogesque

Quid facies? inquis, quid faciam? veniã.

§. III. De Communicatione.

Quid est Communicatio?

*Q*uæ. Est figura, quæ orator, causæ suæ confidens, deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens, quid acturus sit. Egregium hujusmodi exemplum habes in Verrina 2. ubi Cicero summam causæ fiduciam ita demonstrat: *Nunc ego vos consulo, quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii profecto taciti dabitur, quod ego mihi necessario capiendum intelligo. Es*

pro Cæcina; *Quero, si te hodie domum tuam redeuntem homines armati, non modo limine tectoque aditum tuarum, sed primo aditu, vestibuloque probiberent, quid acturus sis?*

§. IV. De Correctione.

Quid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema, quò Orator sententiam, aut vocem à se prolatam retractat, ac velut corrigit. Ita Cicero pro Coelio: *O stultitia! Stultitiamne dicam, an impudentiam singularem? Ex prima Catilinaria: Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat? Tu ut unquam te corrigas? Tu ullam fugam meditare; Tu ut ullum exilium cogites. Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent.*

Sic etiam Terrentius in comoedia, quæ inscribitur (a) *Heautontimorumenos*, miserum senem Menedemum sic loquentem inducit:

*Filium unicum adolescentulum
Habeo, Ab! quid dixi habere me? Imo habui,
Chreme;
Nunc habeam, nec ne, incertum est.*

CA-

(a) *Vox composita, quæ Græcè sonat, et ipsum puniens.*

CAPUT V.

De Figuris verborum.

Figuræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ, quæ sunt tropi, fiunt tantum in verbis translatis, hoc est à sensu sibi proprio in alienum sensum traductis, ut, cum dicimus: *Letas segetes. Prata rident. Geminos, duo fulmina belli, Scipiadas, &c.* Figuræ verò, quæ sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis; ut, cum ait Tullius: *O tempora! O mores!* Et aliò locò, *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

§. I. De Tropis.

Quid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel Orationis è propria significatione in alienam immutatio, cum virtute, ac dignitate; ut, cum dicitur: *Mulus pro Stupido;* vel *Laterem lavare,* pro, *Frustrà laborem suscipere,* instar laterem lavantis. Ista porro immutatio, sive conversio fit cum virtute, hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi venustatem, ac dignitatem conciliandam. Porro Tropus sic appellatur à voce Græca *Tropo,* ver-
to, ut ad verbum *inversionem* sonet.

Hæc autem inversio, fit multiplici, va-
ria.

riaque ratione, sed quatuor potissimum modis; unde existunt primarii quatuor, nobilissimique Tropi, nempe Metaphora, Metonymia, Synecdoche, & Ironia, de quibus sigillatim tractandum est.

§. II. De Metaphora.

Quid est Metaphora?

R. Metaphora, seu Translatio est tropus, quò vox aliqua à propria significatione ad alienam transfertur ob similitudinem: Ut cum ait Tullius ad Cæsarem: *Parietes hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt.* Vox illa: *Gestire*, quæ est hominis propria, transfertur ad parietem; cujus non est propria; sed cum quò tamen habet hoc locò quandam similitudinem, & affinitatem.

Hunc porro usum, ac modum verba transferendi, necessitas genuit, cum scilicet verba propria deessent; postea vero delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis, depellendi frigoris causâ primum reperta, postea etiam adhiberi coepta ad ornatum corporis, & dignitatem; sic verbi translatio, solius inopiæ causâ primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimam ducuntur Metaphoræ?

R.

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, à divinis, à cœlestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus, eorumque operibus, adeo, ut non minùs latè pateat Metaphora, quàm similitudo, quæ à re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur: 1. à divinis, ut apud Ciceronem, *Deus ille noster Plato*. Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (a)

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

2. Sumitur ab Elementis, ut cum dicitur à Tullio, *Nullius tantum est flumen ingenii, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare; sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit*.

3. Metaphora sumitur è stirpibus, Plantis, & arboribus. Ità Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest*.

4. Sumitur à rebus arte, manuque factis. Ità (b) Appion ille, contra quem Josephus scripsit, vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus verò Rhetor eximius,

ap-

(a) Lib. 2. (b) Appion Grammaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberii.

appellabatur *Viva Bibliotheca & Museum ambulans*; quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortune Pila* fuit vulgò nuncupatus, quòd nempè variis fortunæ casibûs fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui solerti promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas, lepide agebat, *Argentum habere in numerato*, Metaphora à pecuniis ducta.

5. Metaphora ducitur ab homine; ut cum ait apud Virgilium Palinurus:

Mene: Salis placidi vultum, fluctusque quietos ignorare jubes?

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigillatim, hominis esset, otio intemperanter abutentis. Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus enumerat, ad quæ omnes Metaphoræ commode possunt revocari.

Primo fit Metaphora, cum à re quæpiam animata ad rem aliam animatam verbum transferimus: ut cum ait Titus Livius *Scipionem à Catone solitum allatrari*; quæ vox *Allatrare*; cum propria sit solius canis, tribuitur tamen homini non inconcinne. Sic etiam Christus ipse *Herodem*, ob mores vulpinos, hoc est ob
callis,

calliditatem, atque versutiam, vulpem appellavit, Lucæ cap. 13. *Ite, & dicite vulpi illi.*

Secundò fit Metaphora, cum inanima pro aliis inanimis ponuntur; ut *Habena* pro *Gubernaculo*, *Frenum* pro *Legè*. *Vinculam* pro *Communitate*; vel, si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrabamus.*

Tertiò, cum inanima transferuntur ad animata; ut cum ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in morte præstantium virorum, & cum ait Catullus:

O! qui flos es juvenulorum!

Quartò, denique præcipuam quandam venustatem habet, cum rebus inanimis, sensuque carentibus sensum quemdam, animosque, ac veluti vitam damus: ut cum ait Virgilius:

— Pontem indignatus (a) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario. *Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebas? cujus latus macro ibile petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora.

Quænam Metaphoræ dicuntur vitiosæ?
R. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, sordidæque, &
à re

(a) *Araxes Armeniæ fluvius.*

à re quapiam abjecta deformiqué de-
sumptæ. Talis est ista, quam damnant
Tullius, & Quintilianus: *Stercus curiæ
Glaucia*: itemque ista; *Saxa, mundi ver-
rucæ*; id est *rupes*. Horatius quoque ob
eamdem causam notavit versum illum
cujusdam M. Furi Bibaculi: (a)

Jupiter hibernas cana nive conspuit
Alpes.

Quid enim sordidius ac turpius, quàm
Metaphoram à spato mutuari? Hoc eò-
dem humilitatis, & ut ita dicam, igno-
bilitatis vitiò laborare videtur celebris
illa (b) Tertulliani Metaphora, qua di-
luvium appellat: *Naturæ generale lixivium*.

2. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ, quæ
duriore sunt vel longius accersitæ, vel
quæ rem nimis amplificanti; ut si dicas
Syrtim Patrimonii, Charybdim bonorum;
quod profecto duriusculum est, & à Tul-
lio jure damnatum. Quod si verearis,
ne durior paulò, & audacior videatur
Metaphora, poteris illam mollire, ac
mitigare illis aut similibus vocabulis:
*Ut ita dicam . . . quasi . . . panem . . . Si i-
ta*

(a) Sat. 5. lib. 2. (b) Tertullianus scri-
ptor Ecclesiasticus, acris & vehementis in-
genii, floruit initio tertii sæculi.

tā loqui fas est, &c. ut si dicas, *Mortuo M. Catone pupillum relictum esse Senatū,* poterit audacior videri hæc translatio: si verò dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatū,* duriuscula Metaphora hoc velut appositō condimentō mitescet. Nam; ut sapienter admodum monet idem Tullius, *Verecundæ debet esse translatio,* ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur.

3. Vitium est in Metaphora, si nimis Poëtica sit; v. gr. si Orator dicat cum Virgilio *Volucres pennis remigare;* aut, si cum Horatio dicat de Euro.

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quæcumque Poëtis licet, ea omnia Oratoribus licere existimandum est.

4. Metaphorarum vitium est immoderata quædam illarum concervatio. Etsi enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimium debet; nam ut modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum affert satiæ-tatis, atque fastidii, & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino
dissi-

diſſimiles inter ſe conjungendo. Quippe, ut docet Fabius: *Id in primis eſt cuſtodiendum, ut quo ex genere caperis translationis, hoc deſinas. Multi enim cum initium à tempeſtate ſumpſerint; incendiis aut ruinâ finiunt, quæ eſt inconſequentia rerum fa-diſſima.* Quamquam, ut loquar ingenuè, huic de perpetua, ſibi què conſentanea translatione, Rhetorum præcepto non adeò ſevere à ſummis viris obtemperari video. Scimus enim diverſas omninò Metaphoras eleganter sæpe fuiſſe conjunctas à Virgilio, ab Horatio, à Catullo, &c. ſic triplex eſt Metaphora in duobus hiſcè verſibus Horatii: (a)

Nemo adeò ferus eſt, ut non miteſcere pollit, (caurem.

Si modò culturæ patientem commodet.

Prima eſt de feris, quæ propriè manifeſcunt & cicurantur. Altera eſt de fructibus, qui acerbi ſunt, & propriè miteſcunt. Tertia eſt ab agris, quorum propria eſt cultura:

§. IV. De Allegoria.

Quid eſt Allegoria?

R. Allegoria eſt Metaphorarum continuatio, ſeu figura, quâ aliud verbis dicitur, aliud re ipsâ intelligitur, unde non

(a) *Epist. . . . lib. I.*

non absurdè vocatur *Diversifloquium*, quod nimirum aliud dicatur, aliud sentiatur.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: *Neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublica navem gubernâssem, salvamquè in portu collocâssem, frontis tua nubeculam, aut collega tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos; alias prospexi animò procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me pro omnium salute obtuli.*

Illustris est, & omnibus nota illa Horatii Ode Allegorica de bello civili, Lib. 1.

O! navis, referent in mare te novi
Fluctus. O quid agis? fortiter occupa
Portum. Nonne vides, ut
Nudum remigiò latus?

Et malus celeri faucibus Africò,
Antennæquè gemant? ac sine funibus
Vix durare Carinæ
Possint imperiosius

Æquor? Non tibi sunt integra linteæ, &c.

In hac eximia Allegoria navim pro Reipublica; fluctus pro civili bello; portum pro pace, concordiaque; remigium pro Militibus; nautas pro Magistratibus; malum pro præcipuis Ducibus usurpat Horatius; & ab initio ad finem egregie sibi constat, quod in Allegoria præcipuum est.

§. V. De Metonymia.

Quid est Metonymia?

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hypallage, seu Transnominatio, est troporum omnium vastissimus atque utilissimus. Fit autem quatuor potissimum modis. 1. cum causa, vel quasi causa ponitur pro effectu, & cum rerum inventor usurpatur pro rebus ipsis, quas invenit; ut Mars pro bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro igne, Cicero, aut Virgilius pro scriptis illorum; dux exercitus pro exercitu ipso. Sic dicimus, vario Marte pugnatum est, hoc est vario belli eventu; & Virgilius. *Onerantque canistris dona laborata Cereris; id est panis,* & Georgicorum librò 2.

Bacchus amat colles; Aquilonem, & frigora taxi.

Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas cæsa fuisse sexaginta Romanorum millia; hoc est ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia, cum possessor usurpatur pro re possessa: ut cum ait Virgilius *Æneid. 2.*

Jam proximus ardet.

Ucalegon.

Hoc est domus Ucalegontis.

2. Fit Metonymia, cum sumuntur effecta

fecta pro causis, aut scelus pro scelerato ipso: Ita Comicus: *Ubi est scelus ille, qui me perdidit?* Ità Virgilius 2. Æneid.

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno

Disce omnes.

Ubi Crimen ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic est germanus illius loci sensus: ex uno Sinone disce Græcos omnes esse perfidos. Ità Cicero 1. in Verr. *Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes sese hoc uno Prætorè per triennium pertulisse.* Fit etiam, cum id, quod proprium est effectui, tribuitur causæ, & hoc Poëtis valde familiare est: Ità timor dicitur fugax; mors dicitur pallida, morbi dicuntur pallentes, quia fuga est effectus timoris, & pallor est effectus morborum, & mortis: Sic Horatius: *Pallida mors aquæ pulsat pede pauperum tabernas, Regumque Turres.* Sic Virgilius: (Senectus.

Pallentes habitant morbi tristisque
3. Fit Metonymia cum res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis; coelum pro coelestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia. *Testis*

est Italia, quam ille ipse victor Sylla hujus virtute, & consilio confessus est fuisse liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctum periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit? Testis est Africa, qua magnis oppressa hostium copiis, eorum impiorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum internecione, patefactum est. Ubi Italiam pro Italis. Siciliam pro Siculis, &c. usurpavit.

4. Cum signum usurpatur pro re significata, ut toga pro pace, fasces pro magistratu. Ita Cicero in Pisonem.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ,

Huc refer, cum hæc vox nomen ponitur pro re ipsa. Ita Livius lib. 1. *Ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

§. VI. De Synecdoche.

Quid est Synecdoche?

R. Synecdoche est tropus apud Oratores æque ac Poetas valde usitatus, & tritus. Fit autem modis quatuor.

1. Cum pars ponitur pro toto. v. gr. mucro pro ense; testum pro domo; puppis, vel carina pro navi integra; ita Virgilius Æneid. 2.

Non

Nō anni domuere decē, nō mille carinæ.

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpè usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius: (a) *Vos mea carissima animæ sepissimè ad me scribite.* Eodem refert vulgares illas locutiones, quibûs: *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cum dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdoche, cum totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgilio versu. (b)

Aut (c) *Ararim* Parthus bibit, aut *Germania* (d) *Tigrim.*

Et rursus *Æneid.* 12.

Fontemque, ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cum *Plures* usurpantur pro *Uno*; ut cum ait Tullius: *Nos populo imposuimus, & Oratores visi sumus;* licet de se tantum loquatur.

3. Synecdoche fit, cum materia, ex qua facta res est; accipitur pro re ipsa. v. gr. *ferrum* pro *gladio*, *pinus* pro *navi*, *argentum* pro *pecunia*, quæ fit ex *argento*,

4. De-

(a) *Epist.* 14. lib. (b) *Eclog.* 1. (c) *Araris fluvius est Gallia.* (d) *Tigris Arx fluvius in pennis, sic dictus à velocitate.*

4. Denique fit Synecdoche, cum vel species sumitur pro genere, vel genus pro specie, ut Eurus, vel Aquilo, pro quolibet vento; Sabellicus sus pro quolibet sue; Myrtoum vel Carpathium mare, pro mari quocumque; Sic Maro.

Dentesqué (a) Sabellicus exacuit sus. Ita Juvenalis pro quolibet homine frugi, Curium appellat:

Qui (b) Curios simulant, & (c) Bacchanalia vivunt.

Contrà verò genus usurpabitur pro specie, si dicatur cum Virgilio *Ales* pro *Aquila*.

Prædamqué ex unguibus ales
Projecit fluvio.

§. VIII. De Ironia.

Quid est Ironia?

R. Ironia, quæ Socrati adeo fuit in deliciis; est figura, quâ aliud plane dicimus, quàm verba ipsa significare videntur. Quando v. gr. quempiam simulata laudatione, false ac ingeniose perstringimus; nimirum aliud aperte dicendo, aliud

(a) Sabelli seu Sabini, populi Italia. (b) M. Curius vir frugalis, & optimus civis. (c) Bacchanalia Bacchi festa, in quibus Romani crapulae, & licidini indulgebant.

aliud verò innuendo: unde recte vocatur à Quintiliano. *Diversiloquium, dissimulatio, & illusio*, ut sonat Græca ipsa Ironiæ vox.

Intelligitur autem ironia, vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ipsa pronunciatione certè quidem; ut si dicas: *O Præclarum ovium custodem lupum!* Ita Juvenalis impiam æquè ac stolidam Ægyptiorum superstitionem, qui non quadrupedes solum colebant, uti canem, simiam, solem, bovemquæ; sed plantas, uti porrum, & cepe, divinis prosequerantur honoribus, falsè cavillatur hæc facetâ, & eleganti ironia Satyræ 14.

Oppida tota (a) canem venerantur,
nemo Dianam;

Porum, & cepe nefas violare, aut frangere morsu. (in hortis

O! sanctas gentes, quibus hæc nascuntur
Numina!

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana; *Sed stulti sumus*, inquit, *qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publio Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æquè animo ferre nemo potest, luget Senatus: moeret Equester ordo; tota civitas confecta se-*

G

niò

(a) *Latrator Anubis.*

nio est; squalent municipia: affligantur Colonice; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nullum habemus, quod sciam, quam lepidam illam Apocolocyntosim, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgò (a) bardus, & imbellis habebatur, facetissimè ludit. Est autem Apocolocyntosis Satyra quædam (b) Menippæa, quâ fatuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur. *Apocolocyntosis* porrò vocatur, quasi dicas *Metamorphosim* in cucurbitam: ad significandam hominis infultatem; est enim *colocynsi* Græcè *cucurbita*. In hac igitur eleganti Ironia Poëtas in funere Claudii ita jocose cantantes inducit Seneca Philosophus.

Fundite fletus,	Edite planctus,
Fingite luctus,	Resonet tristi
Clamore fororis:	Cecidit pulchre
Cordatus homo,	Quò non alius
Fuit in toto	Fortior orbe . . .
	Deflete virum,
Quò non (c) alius	Potuit citius
	Dice-

(a) Bardus idem ferme ac stultus. (b) Menippus Cynicus Philosophus, mordacibus Satyris notus, unde Satyra Menippæa (c) Claudius erat homo infamissimus.

Dicere causas,
 Parte audita,
 Quis nunc iudex
 Audiet annô,
 Sed relicta,
 Jura silenti,
 Oppida centum.
 Pectora palmis.
 Venale genus,
 Luzete novi;
 Qui concusso
 Lucra fritillo.

Una tantum
 Sæpe, & neutra.
 Totô lites
 Tibi jam cedit.
 Qui(a) dat populo
 Cretæa tenens
 Cædite moestis
 O Causidici!
 Vosquæ Poëtæ
 Vosquæ in primis,
 Magna parastis

De Regulis Ironiæ.

Quanam sunt Ironiæ Regula?

R. Duæ. 1. Enim, quæ ambigua voce continentur ironiæ, eæ præcipuum quemdam leporem, ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosaque videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo. Ità Neronem Matricidam, qui sese ab Ænea oriundum gloriabatur, non infacetè iusit Poëta Romanus, teste Svetonio.

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?

Sustulit hic matrem(b) sustulit ille patrem.

G2

Ita

(a) Minos Rex olim Creta, magnus erat aleator, & de alea librum scripsit. (b) Matrem Agrippinam interfecit Nero.

Ita (a) Plagiarium ridet Martialis libro secundô: (mina Paulus:

Carmina Paulus emit, recitat sua Carmina
Nam quod emas, possis dicere jure tuum. Sic etiam in virum, & uxorem eidem patibulo suspensos eximie lusit
(b) Poëta recens;

Ecce jugo nexi pendent vir, & uxor eodem:

Hoc merito possis dicere conjugium.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces illas: *Scilicet, nimirum, si Superis placet, nempe;* illas, inquam, adhibendo cum amara quadam, & falsa vocis inflexione. Ita Terentius: *Id populus curat scilicet,* & apud Virgilium Dido Æn. 4.

Scilicet is Superis labor est; ea cura quietos sollicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

Quid est Sarcasmus, seu Subsannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam pertinet, est amarulentâ quædam irrisio, & truculentum genus Ironiæ, quæ fit cum magna quadam acerbitate, & contumelia, qua quispiam hosti crudeliter insultat: ut apud Virgilium Troiano a se inter-

---

(a) *Plagiarius* est, qui aliena scripta pro suis venditat. (b) *Joannes Commarius* è S. J.

terfecto per Sarcasum insultat victor
Turnus.

En, agros, & quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens. Hæc præmia,
qui me

Ferrò ausi tentare, ferunt: sic moenia cõ-

*Potestne Ironia inter Sententiarum figu-
ras numerari, ut quibusdam placet?*

R. Nequaquam. Liquet enim perspi-
cuò Ironiam semper esse Tropum, cum
semper voces à propria significatione
traducat ad alienam.

*Falsamne, & mendacem orationem efficit
Ironia?*

R. Nequaquam; quia neque fallendi
est animus Oratori, dum utitur Ironiâ;
neque est justa causa, cur fallatur audi-
tor, si paulum modò intelligat, quod di-
citur; quemadmodum falli non solet,
cum homo callidus, & versipellis per
Metaphoram *Vulpes* appellatur.

*Suntne alii Tropi, præter istos, de quibus
egimus?*

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad supe-
riores hosce quatuor omnino revocan-
tur: ut Metalepsis ad Metonymiam;
Antonomasia, & Syllepsis, ad Synecde-
chen.

*****

C A P U T V.

De Figuris verborum propriè dictis, seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt figura verborum propriè dicta?
R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur, ut mutatis illis, figura tollatur; v. gr. hæc sententia: *Amantes sunt amantes*, est figura verborum, quia perierit figura, si pro *Amentes* dicas *Stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis patriam inducat loquentem, aut si utaris similitudine, quia quæcumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea colloces ordine, manet Schema.

Quot modis sunt figura verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis: 1. Per adjectionem: 2. Per detractionem, 3. Per similitudinem.

§. I. Figuræ per Adjectionem.

Quanam verborum Figura sunt per Adjectionem?

R. Octo præcipuæ; nimirum Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Gradatio, Synonymia. Treductio, Polysyntheton.

Quid est repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabu-

bu-

bulo sæpius inchoatur oratio, ut 1. *Catilinaria: Nihilne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigilia, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatûs locus, nihil horum ora, vultusque moverunt?*

Quid in repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis virtutibus, ac vitiis, estque Schema planè venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutius continuandum; sed satis est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est Figura Repetitioni prorsus contraria, in qua sæpius eodem vocabulo clauditur oratio, ut in *Antonium Cicero: Doletis tres exercitus P. C. interfectos; interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflictæ est? afflixit Antonius.*

Quid est Complexio?

R. Est figura, quæ Repetitionem simul, & Conversionem complectitur, cum nimirum ab eodem verbo, vel ab iisdem verbis incipiat, atque claudatur. Ita (a)

G4

Tul-

(a) *Pro lege Agraria.*

Tullius: *Quis legem tulit? – Rullus. Quis Majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus.* Sic etiam Martialis invidum quemdam per complexionem infectatur, Lib. 9.

Rūpitur invidiâ quidā, charissime Juli,
 Quod me Roma legit; rūpitur invidiâ.
 Rumpitur invidiâ, quod turba semper
 in omni

Monstratur digitō; rumpitur invidiâ.

Rumpitur invidiâ, tribuit quod Cæsar
 uterque

Jus (a) mihi natorū; rumpitur invidiâ.

Rumpitur invidiâ, quod rus mihi dulce
 sub urbe est, (vidiâ.

Parvaque in urbe domus, rumpitur in-

Rumpitur invidiâ, quod sum jucundus
 amicis, (diâ.

Quod conviva frequens, rumpitur invi-

Rumpitur invidiâ, quod amamur, quod-
 que probamur:

Rumpatur, quisquis rumpitur invidiâ.

Verūm figura hæc, quia maximè ferit oculos, uti præcedentes; ideo parca admodum & in loco est adhibenda.

Quid

(a) Magna illis præmia erant constituta, qui tres, aut plures habebant liberos. v. gr. in spectaculis honoratior locus, &c. Hoc jus Martiali concessum fuit, tametsi nullos haberet liberos.

Quid est *Conduplicatio*?

R. Est ejusdem vocabuli, vel plurimum iteratio, sive initiô orationis, sive in fine, sive alibi, ut cum ait Maro:

Nunc, nunc insurgite remis
Hectori focii:

Et librô nonô, cum ait Nisus:

(a) Me me; adsum qui feci, in me convertite ferrum.

O Rutuli, mea fraus omnis.

Quid est *gradatio*?

R. Gradatio sive *Klimax*, est Figura, quâ per quosdam gradus vel ascenditur ad summum, vel descenditur ad infimum. Quale est illud Ciceronis in Catilinam: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò non audiam, sed etiam non videam, planèquè sentiam.* Magnum est enim, quidquid agat Catilina, scire Ciceronem: majus, quidquid molitur: longè maximum, quidquid etiam cogitet. Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormis, expergi-scere; si stas, ingredi; si ingrederis, curra; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgillii locus in eclogis:

Torva læna lupum sequitur, lupus ipse capellam,

Florentem cithysum sequitur lasciva capella.

G5

Quid

(a) Subaudi *Occidito.*

Quid est Synonymia?

R. Est verborum idem ferme significantium coacervatio, ad rei magnitudinem demonstrandam, ut in Miloniana, *An verò vos soli ignoratis; vos hospites in hac urbe versamini; vestra peregrinantur aures; neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur;* Hoc Schema Poëtae est valdè usitatum. Ita Plautus:

Quicumque, ubique sunt, qui fuere, qui-
que futuri sunt, (cones,
Stulti, stolidi, fatui, fangi, blenni, buc-
Solus ego omnes longè anteeo stultitiâ,
& moribûs indoctûs:

Quid est traductio?

R. Traductio, seu Polyphton, ut ajunt Græci, est variata casibûs aut generibûs, aut modis, aut temporibûs, ejusdem vocabuli repetitio; ut cum ait Tullius pro Archia: *Pleni sunt omnes libri; plena sapientum voces, plena exemplorum vetustas.* Vel cum ait Ovidius.

Spestatum ornatae veniunt, spectentur
ut ipsæ.

Quid est Polyfyntheton?

R. Polyfyntheton, seu, ut alii malunt Polyfyndeton, est Schema conjunctionibûs abundans, ut, & justitiâ, & liberalitate, & fortitudine ceteros omnes Imperatores

tores superavit. Itemque apud Virgilium (a)

Afcaniumque, patremque meum; juxtaque Creufam,

Alterum in alterius mactatum sanguine cernam.

§. II. De Figuris per Detractionem.

Quot sunt Figure, quæ sunt per Detractionem? junctio.

R. Tres: Reticientia, Adjunctio, & Dis-

Quid est Reticientia?

R. Est figura, quæ fit, quando verbum aliquod subauditur, ut cum ait Tullius in Verrinis: *Hunc ciné hominem; hanc ciné impudentiam; hanc ciné audaciam; Supple, feremus.* Et apud Virgilium (b)

At verò Rutulis impar ea pugna videri Jã dudũ, & vario miseri pectora motu.

Ubi profectò vides intelligi *capit & caperunt.* Itemque librò. 1. *Sed vos quò tandem; subauditur, estis.* Eodem pertinet illud Maffei, *Ex eo tempore tyro vanis agitari terroribus, dies noctesque fletibus jungere, nullam capere partem quietis; supple, capit.*

Quomodo fit Adjunctio?

R. Fit adjunctio, quando uni verbo plu-

(a) Lib. 2. (b) ~~Lib.~~ 12.

plurima nomina substantiva respondent. Ita Cic: *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.* Sic etiam Virgilius *Æneid. 3.*

(a) Trojgena interpres Divûm, qui numina Phoebi.

Qui tripodas (b) Clarii lauros, qui sidera lentis,

Et volucrum lingvas, & præpetis omnia pennæ.

Quomodo fit disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particule tolluntur, ut incitatio oratio; ita Tullius: *Hæc studia literarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium, ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

§. III. De Figuris per similitudinem.

Quot sunt Figura per similitudinem?

R. Tres in primis numerantur, nempe Paronomasia, similiter cadens, & similiter desinens.

Quid est Paronomasia?

R.

(a) Helenus Priami filius, Rex idem, & Phoebi sacerdos. (b) Apollo dictus Clarius ab urbe Claro, Apollinis oraculo nobili.

P. Paronomasia, seu annominatio, est Figura, quâ voces pæne similes, ac coludentes usurpantur in sensu dissimili. ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvô animô, & pravô; facie magis quàm facetiis ridiculus.* Et alibi *Ex aratore factus orator.* Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est.

Litigat, & podagrâ Diodorus, Flacce, laborat; (ragra est.

Sed nil patrono porrigit; hæc (a) chisic etiam ludit Aufonius in illo celebri Epigrammate de Venere.

Orta (b) salô, suscepta solô, patre edita coelo, (nus.

Æneadum genitrix hic habito alma Ve-Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum Lib. I. *Pathemata, mathemata, Qua nocent, docent.* Eiusdemque generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo.

Momeſetatis mallon mineseta, Id est, Facilius erit ridere, quàm imitari.

Delectat in primis, & ferit hoc Schema, si parçè, ac in loco adhibeatur, & sen-

(a) Quæ nimirum manus ipsi constringit, nè quid patrono largiatur. (b) Venerem è maris spuma catam fabulantur Pòeta.

sententiarum gravitate sustentetur. Si verò frigidas allusiones, ut non raro fit, venetur orator, ineptus nimium erit, & putidus.

Quid est Similiter cadens?

R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tempora expressorum consensus quidam, & quasi concertus, ut cum ait Cicero, *Quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus egestis*: Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita. Eiusdem generis sunt triti illi Imperatoris Hadriani versiculi, quos moriens (a) fecit.

Animula vagula, blandula.

Hospes, comesque corporis,

Quæ nunc abibis in loca

Pallidula, rigida, nudula,

Nec, ut soles, dabis jocos.

Quid est similiter desinens?

R. Fit, cum orationis vel membra, vel articuli eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum, *Eiusdem non est, & facere fortiter, & vivere turpiter*. Ita Cicero Pompejum laudans, *Bellum extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit*. (b)

§. IV.

(a) Apud *Ælium Spartanum* in vita *Hadriani*. (b) *Pro lege Manilia*.

§. IV. Appendix de Transitione.

Quid est *Transitio*?

R. *Transitio*, quam alii *Figuram esse* volunt, alii cum *Fabio* negant, est orationis quidam nexus, quô sit, ut apte copulata inter se illius membra concinnè cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quot sunt Transitionis genera?

R. Duo: *Transitio* enim vel est perfecta, vel imperfecta: *Transitio* perfecta est, quâ breviter monemur, quid dictum sit, & quid dicendum restet, cujusmodi est illa pro lege *Manilia*. *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitio imperfecta ea est; quâ alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc *Ciceronis* pro *Roseio*: *Age nunc illa videamus, judices, quæ consecutura sunt.* Utriusque indiscriminatim generis selecta ex *Tullio* præsertim afferemus exempla. *Quoniam* videmus in inveniendis hujusmodi *Transitionibus* solere *Tyrones* non mediocriter laborare.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. *Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessari-*

um, magnitudine periculosum. Restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. 2. Satis multa de tarpitudine. dicam deinceps, quod proposui, de periculo. 3. Ubi epistolæ respondi, venio ad alteram . . . 4. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus. . . 5. Verùm ubi rerum testimonia adsunt, nihil opus est verbis. 6. Sed hæc vetera: illud recens; Cæsarem meo consilio interfectum. 7. Sed nè fortè ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad (a) Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallet. 8. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. 9. At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?) 10. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Iudices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro? 11. Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite. 12. Atque ut inde
ora-

(a) Lupercalia Festa Solemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita à Lupercis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan lupos arceret ab ovibus.

oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa dicitur. 13. Atque ut facilius intelligere possitis Judices, quæ facta sunt, indigniora esse quàm hæc sunt, quæ diximus; initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponam. 14. Sed hæc robustioris improbitatis scelera omittamus, loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. 15. Id quod facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis. 16. Sed finis sit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum; & hic se lacrymis defendi negat. 17. Sed quoniam emersisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacile, mihi reliquus cursus ostenditur. 18. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpè commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenietis id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum, & conclusum. 19. Plura de illi Archipirata dixi, quàm volui, & tamen ea, quæ verissima sunt hujus criminis argumenta, prætermisi. 20. Age verò nunc semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur. 21. Ad ejus Tribunatum, qui ad se jamdudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contentus studiis, cursuque veniamus. 22. Atque hæc oblectationis, illa necessitatis. 23. Hæc mihi ferè

in mentem veniebant, quæ dicenda putarem
 de natura Deorum. 24. Quibus rebus ex-
 positis, satis docuisse videor, homines natu-
 rã quantò omnes anteirent animantes. 25.
 Longa est oratio, multaque rationes, quibus
 doceri potest. 26. Sed quid ego longinqua
 commemoro? 27. Intellego, quàm scopulosò
 difficilique loco verser. 28. Sed quid ego
 his argumentis utor, quasi res dubia, aut ob-
 scura sit? 29. Magna sunt hæc, vel potiùs
 maxima. Jam verò quanto majus videbitur.
 30. Multa hujusmodi proferre possim: sed
 genus ipsum videtis. 31. Nolo in hac re mul-
 tus videri. 32. Sed quid ego hæc, aut tam
 levia, aut tam minima recordor? 33. Ita-
 que fateamur necesse est, nihil difficilius esse.
 34. Quid loquar, quanta ratio in bestiis
 appareat? 35. Jam verò ista etiam notio-
 ra, quanto se opere custodiant bestia. 36.
 Multa prætereunda sunt, & tamen multa
 dicuntur. 37. Vereor, ut hoc, quod dicam,
 perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse
 cogitans sentio. 38. Simite me illa minora,
 ac quotidiana prætermittere. 39. Illud ta-
 men, quamquam ad exitum festinet oratio,
 prætermittere nullo modo possum. 40. Ve-
 rum hæc missa facio; illud quero. 41. (a)
 De

(a) Ex Cicrone ad Herennium, vel
 potiùs ex Cornificio.

De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus. 42. Quod ad definitiones hactenus; reliqua videamus. 43. Nunc reliquorum Oratorum etates persequamur. 44. Tempus est ad ceteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicimus. 45. De (a) statutis diebus dixi: nunc de Annalibus dicam. 46. Hæc de vero: quod sequitur de pecore. 47. De multitudine quondam, quod satis est, admonui, de obscuritate pauca dicam. 48. Sed (b) ut omisso principio, rem ipsam aggrediamur. 49. (c) Hactenus de principe: quod sequitur de monstro. 50. (d) Jam quantum illud est, quod in occupationibus summis nunquam intermittis studia doctrinæ? 51. Utinam verò mihi satis esset ad dicendum vel facultatis, vel temporis. 52. Hic hic, Auditores, animos ad insignis facti memoriam sempiternam erigite. 53. Sed hæc utcumque ferenda: hoc verò quis ferat. 54. Audistis gravissima, audite nunc graviora. 55. Sed hæc privatim, nunc quæ publicè gesta sunt, videamus. 56. Verùm hæc missa facio: illud quàm . . . 57. Nihil jam dico de isto scelere. 58. Postularet hic locus, ut dicerem de . . .

Variis

(a) Ex Varrone. (b) Ex Seneca. (c) Svetonius de Caligula. (d) Ex aliis.

Variis hæc, quas attuli, Transitionibus addito breviores hæc formulas, particulasque connectentes.

His adde, accedit his; huc accedit, quod, Huc pertinet; Eodem pertinet, Jam verò quid dicam; Age vero explicemus nunc; His simillimum est. Postularet hic locus, ut dicerem; Restat, ut dicam, Nunc vero superest; Ex quo debet intelligi: Quid quod ausus est etiam? Omitto domesticas tuas sordes: Nam illud quid attinet commemorare? Itã est, quemadmodum dixi.

C A P U T

De Periodo.

Quid est Periodus?

R. Periodus est sententia brevis, & absoluta, quæ certis partibus, sive membris à se invicem pendentibus, & quodam veluti vinculo connexis numerosè comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca, *Periodos*, quæ significat ambitum, atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib. 3. Rhetoricæ, ubi ait, Periodum esse orationem, quæ habeat principium, & finem, & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perlustrari facile possit?

R. Hanc Definitionem in nostram perbel.

bellè quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles: nihil aliud est, nisi primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omninò debeat, unde etiam vocatur principium. Medium verò, ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam, contractoque verborum ambitu debent illa circumferibere. Unde verè dicitur, illam uno conspectu facile cerni debere, unoque spiritu pronuntiari.

§. I. De partibus Periodi.

Quanam sunt Periodi Partes?

QR. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur *Membra*, Græcè *Cola*: minores verò appellantur *Incisa*; Græcè *Commata*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum, ac imperfectum; v. gr. (a) *Antequam de republica Patres conscripti; dicam ea, quæ dicenda hoc tempore a bitror: ecce tibi Periodi membrum, neque enim hic sensus orationis conquiescit; Habebis Periodum absolutam, si ad primum*

(a) *Philip. I.*

num illud membrum accedat hoc alterum: *Exponam vobis breviter consilium, & profectiois, & reversionis mea.*

Quid est incisum?

R. Incisum, sive Comma est pars membri; quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum; v. gr: (a) *Nihil est, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius;* ex tribus hæc incisum membrum unum efficitur. Itaque dicere incisum, est crebris id genus, & articulis suam orationem distinguere.

Quandonam potissimum usurpanda sunt crebra illa Incisa?

R. Incisa mirum in modum valere, cum adversario vehementius & acrius instat orator. Ita Cicero per Incisa, Pisonem increpat, illumque caesim, ac punctim, ut ita loquar, objurgat, & ferit: *Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ.*

§. II.

(a) Cic.

§. II. De variis Periodorum generibus.

Quot sunt genera Periodorum?

R. Tria. Alia est periodus bimensbris; sive dicolos, alia trimembris, sive tricolos; alia quadrimembris, sive tetra- colos. Plura enim, vel pauciora membra, aut vix, aut nullo modo patitur germana, sinceraque Periodus. Singula porro hæc membra, si vel paria sint, vel non valde disparia, multo gratior, & venustior erit oratio.

Periodus bimensbris.

*Ergo & mihi mea pristina vite consuetudinem C. Cæsar, interclusum aperuisti (a)
& his omnibus ad bene de republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.*

Trimembris exemplum eximium esse potest illâ Ciceronis Periodus numeris, ut mihi videtur, omnibus absoluta, in exordio Manilianæ;

Nam cum antea per aetatem hujus auctoritatem loci contingere non auderem: statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere. Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Pe-

(a) Cic. pro Marcello.

Periodi quadrimembris, quæ, & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in orat. pro A. Cæcinna: *Si quantum in agro, locisque desertis audacia potest, * tantum in foro; atque iudiciis impudentia valeret, * non minus in causa cederet A. Cæcinna Sex: Æbutii impudentiæ, * quantum in vi facienda cessit audaciæ.*

§. III. De legibus, ac regulis Periodi.

Quænam sunt Periodi leges?

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quam aptissime cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata, dissolutaque, & ut ajunt, *Aræna sine calce.* 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu, & circulo Periodus concludatur.

Possetne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minus quam duo, vel plura quam quatuor?

R. Posse fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus * *simplex*, sive *monocolos*: Possit etiam omnino usque ad

quin-

quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verum perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus, nec ultra quatuor membra procurrit, nec infra duo contrahitur. Atque hæc est unanimes sententia Demetrii Phalerii, (a) Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cum ait:

Quatuor è membris plenum formare
videbis (cetur.

Rhetora circuitum, sive ambitus ille vo-

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius, cum ait in oratore: *Constat ille ambitus & plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, nec longior.*

Quod si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur, ac nihilo tamen minus orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus* sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (b) Archia Poeta:

H

Si

(a) *Hermogenes Tarsensis anno ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium oblitus, scitur ante annum 24. & in extrema inscientia consensescit.* (b) *Archia Poeta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ac ingenium, & eloquentiam civitate donatus à Romanis.*

Si quid est in me ingenii, iudices, quod sentio, quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si huiusce rei ratio aliqua, ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego confiteor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse; earum omnium vel in primis hic (a) A. Licinius fructum à me repetere propè suo jure debet.

§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Quamnam est prima ratio amplificandæ Periodi?

R. Tyrones nullo negotio Periodas fundent; si habeant ad manum, & in promptu particulas, vel locutiones quasdam conficiendis Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi sunt voces illæ omnes, quæ necessariam quandam habent cum aliis subsequentiis affinitatem, v. gr. *Est, quamvis, quamquam, quemadmodum, sicut, cum, quoties, quantum, qualis, quo, non minus:* quibus respondent, tamen, veruntamen, nihilominus, ita, toties, tantum talis, eo, quàm.

In quavis enim Periodo partes, duæ sunt, Protasis nimirum, & Apodosis. Est
au-

(a) *Autas.*

autem Protasis prima Periodi pars, ex qua secunda pendet, & in qua oratio crescit quodammodo, & attollitur. Apodosis vero est altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porro, de quibus loquimur, particule suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodosi connectendam, ut videre est in allatis exemplis, illo præsertim pro Cæcinnæ supra. §. II.

Quanam est secunda, & tertia ratio amplificanda Periodi?

R. Periodus pulcherrimè dilatatur, cum brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. Ità Tullius pauca hæc verba (*Omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cum ait ironicè nimirum Clodius defleri à Senatu, ab Equestri ordine, (a) Municipiis, à (b) Coloniais, ab Agris denique ipsis.

3. Facile dilatatur periodus per de-

H2

fini-

(a) Municipia erant civitates, quæ numeribus & honoribus populi Romani fungebantur. (b) Colonia oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum, Colonia fiebant etiam privilegio, sine sollicitatione.

initiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem, & per interpretationem, quæ fit, cum res eadem aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide, quæ supra in Elementis diximus de Amplificatione.

§. V. De numero, & cæteris virtutibus Periodi.

Quid est numerus Periodicus?

R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus: sed est numerus ille in harmonia, & concantu positus, de quo Virgilius in Ecloga 4.

— Numeros memini, si verba tenerẽ,
Et rursus in Ecloga 6.

Tum vero in numerum Faunosque, fer-
rasque videres:

Ludere . . . .

Numerus autem Oratorius est harmonia quædam non exquisita, neque canora; qualis est poematibus, & canticis; sed ita dissimulata, latenque, ut tamen sentiat, & aures mirifica quadam voluptate permulceat.

Atque ut exemplo res illustretur, sva-
vis admodum est, auribusque pergratus
verborum numerus in hac Tullii senten-
tia pro Marcello: *Nulla est tanta vis, tan-*

taque

taque copia, quæ non ferrò, ac viribus debilitari, frangique possit. Peribit funditus omnis venustas, si in versò numero dicas: Nulla est vis tanta; & copia tanta, quæ non possit debilitari, frangique viribus, ac ferrò.

Quid item s'vavius hac altera Ciceronis sententia in Philippica 2. *Te miror Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere?* Quæ quidem verba tam aptè mihi videntur constructa, ut præclari cujusdam numeri absolutissimum exemplar esse pollint. Abibit verò decor omnis, si sublato tam eleganti numero, dixeris: *Te miror, Antoni, non perhorrescere exitus eorum, quorum imiteris facta.* Tanti nimirum est certa quadam moderatione numerorum explere sententias: ideoque ut optimè notat Quintilianus: *Neque Demosthenes fulmina vibrasse diceretur, nisi numeris vibrata fuissent.*

§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.

Quæ de varia collocatione pedum, ac mensurarum, & de optima ratione miscendi inter sese Dactylos, Spondæos, Anapæstos, Jambos, Creticos, Mælossios, Choræos, & Dichoræos tradunt Aristoteles, Tullius, Quintilianus, cæterique artis

magistri, sunt egregia illa quidem, & Oratori perfecto nunquam fatis comendanda. Verumtamen, ut aperte, & ingenue loquar, animadverti iamdudum difficilioribus hisce, & salebrosis, ut ita dicam, præceptionibus valde defatigari tyronum animos & aliorum industriam retardari solere potius, quam adjuvari.

Quapropter, ut animorum satietati, fastidioque occurratur, operæ pretium me facturum existimavi, si ex laboriosis illis præceptionibus quemdam quasi succum exprimerem, & faciliores aliquot, brevesque regulas ad omnium captum, & quotidianum usum accommodatas hoc loco proponerem.

Quanam est Prima regula Periodi numerosæ reddendæ?

R. Numerosa fiet Periodus, si syllabæ breves, ac longæ sic temperentur, alternenturque quodammodo, ut neque copia brevium incitator, ac celerior feratur oratio, neque longarum multitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium, & longarum syllabarum temperationem vides in illis Tullii verbis ad Cæsarem: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locie infinitas, omni copiarum genere abundantes.* &c.

Ali-

Aliquando tamen, ex arte, & industria; syllabæ breves, vel longæ, sine illa, quæ dixi, mixtura coacervantur, ad rei, de qua agitur, vel celeritatem, vel tarditatem exprimendam, & oculis quodammodo subjiciendam. Ità Virgilius Æneid. 5. remigantium naturarum impetum, naviumque velocitatem, Dactylorum crebritate depingit. (omnes Haud mora profiluere suis, ferit æthera Indè ubi clara dedit sonitum tuba, finibus Nauticus . . . . (clamor,

Itemque celeritatem equorum in hoc versu etiam pueris noto.

It clamor, & agmine facto:
Quadrupedante putrem sonitu quatit
ungula campum (a)

Tarditatem contra egregiè imitatur hic
versus lib. 1.

Luctantes vêtos, tempestatesque sonoras.
*Quanam est secunda regula numerosam
efficiendi Periodam?*

¶ Voces unius, duarum, aut plurimum syllabarum si commisceantur, nascetur indè oratio valdè numerosa; v.gr. *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Contra verò crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit, atque subsultat oratio, v.gr. *Hac in re nos hic non ferret.* H4 Quo-

(a) Æneid. 8.

Quanam est tertia regula?

R. Cadet numerosè Periodus, si magnificis & bene sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis: Quos amissimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoria. Nam qui locus quietis, ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxima moles molestiarum, & turbulentissima tempestates extiterunt.

Quanam est quarta regula?

R. Nulla res magis facit ad numerum oratorium, quam verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem: Obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem. Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: Nolite pati, iudices aras (a) Deorum immortalium, Vestæque Matris, quotidianis Virginis lumentationibus, de vestro iudicio commoveri. Et in 4. Catil: Id est initum consilium, ut interfestis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem populi R. nomen, & ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.

Cedo

(a) Fonteji soror una ex Virginibus Vestalibus, qua sempiternum Vesta ignem custodiebant.

Cedo quintam regulam?

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat Periodus, fugiendus est asperior literarum, & vocabulorum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1. Cùm durius, ac crebrius concurrunt inter se consonantes, quæ stridorē efficiunt, ut *Ars studiorum ... Rex Xerxes.*

2. Cùm verbi prioris ultimæ syllabæ fiunt primæ sequentis, ut vel ipsi Cicero aliquando excidit, cùm ait *Res mihi invisa visa sunt.* Itemque cùm dixit in Carmine: O fortunatam natam me Consule Romam!

3. Cùm eadem litera, vel etiam, quod pejus est, eadem syllaba crebrius iteratur; quale est illud Ennii Poëtæ:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Itemque illud adeò tritum (tulisti.

O Tite tute (a) Tati tibi tanta tyranne

4. Cùm similiter cadentibus, ac desinentibus frequenter utimur, ut *Amatrices, adjutrices, præstigiatrices fuerunt.*

Tria tamen sunt, quæ Tyrones etiam atque etiam cavere debent: Primum, ac

H5

dum

(a) Tati vocativus à Tatius.

dum numerosè loqui volunt, inferciant, ut persæpe fit, inania quædam complementa: & ramenta numerorum quasi rimas explere vellent. Alterum est, ne dum oratorium numerum quærunt, incidant in metricum, & periodi finis, sit finis alicujus versûs præsertim Heroici, vel elegiaci: quod non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus & Soc: JESU in opusculo, quod sic inscribitur: *Risposta ei Gelmario Pepugies Marfigliano: allatis locis ipsis præclare docet* n. 19. p. 45.

Tertium est, ne, dum numero serviunt diligentius, & aurium voluptati morigerantur, omnis interea retardetur impetus, visque orationis, & animus ab iis, quæ potiora sunt, penitus avertatur. Quapropter hæc, aliæque hujusmodi in numero vitia, non ut ingens crimen expavescenda sunt; ac nescio, hac in re negligentiane, an nimia sollicitudo sit peior.

Quanam est ultima numerosa Periodi regula?

R. Caput illud est, non in periodo solum, sed etiam in omni oratione, ut Latina constructio quam maxime distet à vernacula; hoc est; ut verba per inversum, quam vocant, constructionem ita
tra-

trajiciantur; ut quod re ipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocacione posterius.

Et quoniam trajecta illa constructio ipsa est propria Latinae linguae, ut omnis illius vis, atque elegantia, ac quasi natura, & indoles in eo potissimum sita esse videatur; visum est aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exempla selecta constructionis trajectae.

1. Quos amissimus civis, eos Martis via perculit, non ira victoria. Cic.

2. Habet magnum dolorem, unde cum dolore discesseris, eodem cum ignominia reverti. Cic.

3. Frater tuus quanti me faciat, semperque fecerit, esse hominem, qui ignoret, arbitror neminem. Cic.

4. Quod cuique temporis datum est ad vivendum, eo bene utatur.

5. Mea lenitas se cui solutior visa est, hoc expectabat, ut id, quod latebat, erumperet. Cic. 6.

6. Quam quisque norit artem, in has se exercet.

7. Fac quaeso, qui ego sum, esse te.

8. Quae res in civitate duae plurimum possunt haec contra nos, amba faciunt in hoc tempore summa gratia, & eloquentia. Cic.

9. Ferè quem quisque locum pugnandum ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat. Salust.

10. Id sibi negotii credidit solùm dari, populo ut placerent, quas fecissent fabulas. Terent.

11. Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ. Terent. (advertite.)

12. Quam rem vitio dent, quæso, animam

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerosè dicendi.

QUæ de Periodis, numerisque, post Aristotelem; Ciceronem, & Fabium accuratè præcepimus hætenus, non eodicta sunt à nobis, quo Tyro in dinumerandis pedibus, syllabisque dimetendis consenescat: quod sanè nec magni, nec felicitis foret ingenii. Verùm hæc aptè, numerosèque dicendi facultas non est profectò tanti laboris, quanti prima fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexibile, & quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quàm oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, ac fingimus, sic plane dictionis genus ad omnem rationem, & ad aurium voluptatem, motumque animorum facile mutatur, ac vertitur.

Qua

Qua ratione, viâque numerosè scribendi facultas parabitur? *Phil. Jgg.*

R. Duplici potissimam, si Tyro numerosas aliquot, & volubiles Tullii sententias non legere modo, sed elata etiam voce pronuntiare assuescat: cujusmodi sunt illæ, quas supra attulimus, vel illæ, quas affert Quintilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat.* Itemque ista: *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit:* qui numerus ita placuit populo, inquit idem Tullius, ut hac audita periodi clausula, clamorem ingentem sustulerit.

2. Parabitur numerosè dicendi facultas, si numeram illum, & quasi concentum imitatione, ac stylo coneris exprimere, quod quidem exercitatione, atque usu, qui est optimus dicendi magister, non ita difficulter consequetur. *Ut enim qui in sole ambulat, sensim coloratur,* inquit Tullius: *ita cum istos libros lego, sentio orationem meam illorum quasi cantu colorari.* Sed de Periodo satis hætenus dictum. Nunc ad majora veniamus.

C A P U T VII.

De Stylo oratorio.

OMnem hæc de Stylo doctrinam hausimus

finus in primis ex aureolo illo libello Demetrii (a) cui vulgò Phalerei cognomen tribuitur, & ex egregia Longini (b) eomēntatione de Stylo magnifico: Quod utrumque opusculum Tyrones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar, diurnaque manu versabunt. Verum quæ illi præcepta, quamvis egregia, confuse tamen, ac permixte tradunt, ea nos faciliiori, ac commodiori ordine digesta sic disposuimus, ut ad omnium captum, & communem intelligentiam sint accommodata.

Quid est Stylus?

R. Stylus si primam vocis vim, & originem spectes, est acus, seu instrumentum, quo in ceratis tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stylus pro ipsa scriptione, seu dictione, & sermonis conformatione usurparetur.

Quot

(a) Demetrius Phalereus facundia nobilis, annos decem præfuit Athenis, & statuis 360. areis fuit honoratus; postea verò eiectus, fugit in Ægyptum ad Ptolemaum Lagum. (b) Longinus Zenobia Palmyrenorum Regina magister, & Consiliarius, ab Imperatore Aureliano necatus, quod audaces Zenobia ad ipsum Aurelianum literas scripsisset.

Quot sunt Styloꝝ genera?

R. Stylus, seu orationis Character triplex est. 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis; sive tenuis, qui etiam infimus dicitur: 3. Mediocris, sive æqualis.

§. I. De Stylo sublimi.

Quid est Stylus sublimis?

R. Stylus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis. (a)

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanos, ferroque sequare
colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in Æneam (b):

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
horrens
Perfide: sed duris genuit te cautibus
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera
tigris. tiam:

Vel, ut ait Ovidius in eadem sententia
Te Lapis, & montes innataque rupibus
altis,

Robora; te sævæ progenuere feræ:

(a) Lib. 4. (b) Dido Æneæ.

Laudatur plurimum in hoc genere celebris illa Alexandri magni responsio, cum suam illi filiam, cum decem talentorum millibus, & Asiæ media parte, Persarum Rex Darius obtulisset. *Ego vero, inquit (a) Parmenio, acciperem, si Alexander essem. Et ego, inquit Alexander, si Parmenio essem.*

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii legatos: *Nunciate Dario, gratiarum actionem apud hostem supervacaneam esse me, quæ fecerim clementer, & liberaliter, non amicitia ejus tribuisse, sed natura mea. Bellum cum captivis, & feminis gerere non soleo. Armatus sit oportet, quem oderim.*

Eodem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites: *Nondum (b) Fœminam æquavimus gloria, & jam nos laudis satietas tenet.*

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies, ut cum ait: *Fascēs victorios, janua Possidonii submisit Pompejus, cui se Oriens, Occidensque submiserat. Habes etiam in paucis hîsce Ovidii verbis, aliisq; similibus non paucis. Jam*

(a) Parmenio unus è fortissimis Alexandri Ducibus, & amicis, postea ab illo occisus. (b) Semiramis Ninî Assyriorum Regis uxor Ægyptum, Æthiopian, Indiam, &c. subegit.

Jam fegeſt eſt, ubi Troja fuit . . . .

ſ. II. De Arte comparandi Styli ſublimis.

Quonam pacto conciliari poterit?
R. Duobus potiſſimum modis. 1. Si
 nobiliſſima quæque rei, de qua loqueris,
 adjuncta, ſeu circumſtantias conſideres,
 illamque inſpicias, qua parte illuſtrior
 eſt atque ſpecioſior, cætera verò ſileas;
 atque diſſimules: ut olim Apelles, teſte
 Plinio, imaginem amici ſui Antigoni la-
 tere tantum altero oſtendit, ut amiſſi o-
 culi deformitas lateret. Sic etiam Ho-
 merus tempeſtatem admodum magnifi-
 ce pingit, illuſtriſſima illius adjuncta
 mira quadam arte ſeligendo. Eadem
 arte Neptanum curru invecum, peram-
 bulantem maria, ſoloque nutu fluctus i-
 ratos pacantem deſcribit Virgilius *Æ-*
neid. 1.

Sic ait, & dicto citius tumida æquora
 placat; (ducit;
 Collectasque fugat nubes, ſolemque re-
 Atque rotis ſummis levibus perlabitur
 undas.

2. Metaphoræ, præſertim ex rebus
 illuſtribus deſumptæ, mirum in modum
 faciunt ad ſtyli granditatem, atque ma-
 gni-

gnificentiam, ut cum Virgilius (a) ait
de Augusto Cæsare.

— Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello.

Et cum ait Cicero pro Marcello: *Nu-
lus est tantum flumen ingenii, nulla dicendi,
aut scribendi tanta vis, tantaque copia, qua,
non dicam exornare, sed enarrare Cæsaris
res tuas gestas possit.* Aut cum ait Hora-
tius: *Curas laqueata circum tecta volantes,*

3. Styli magnificentiam facile conse-
quæris, si legas assidue auctores eos, qui
grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt, cum
ampla sententiarum gravitate, & maje-
state verborum; cuiusmodi sunt Cicero
Catilinaria secunda, secunda Philippica
in Verrem, in Pisonem, pro Milone,
præcipue sub finem: Virgilius, præfer-
tim Æneid. lib. 2. 4. & 6. Lucanus,
Cornelius in Gallicis Tragoediis, &c.

§. III. De Stylo simplici.

Quid est Stylus simplex?

R. Stylus simplex, qui etiam nunc
reputatur tenuis, & infimus, ille est, qui
in rebus tenuioribus, & exilibus cuius-
modi sunt epistolæ, dialogi, præceptio-
nes, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quænam sunt dotes Styli simplicis?

R.

(a) Georg. 4.

R. Præcipuæ illius dotes sunt perspicuitas, nitor, atque munditia. Verecundus, ac parcus in illo debet esse troporum, ac Schematum usus; vehementiores verò figuras, cujusmodi sunt Apostrophe; Profopopœja; aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Styli simplicis exempla passim invenies in Phædri fabellis, & in Virgilio bucolicis, ut cum ait Ecloga 1.

Urbem, quam dicunt Romam, Meliboeæ, putavi

Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpè solemus

Pastores ovium teneros depellere foetus,
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos

(lebam.

Noram, sic parvis componere magna so-

§. IV. De Stylo mediocri.

Quid est Stylus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum obtinet sublimen inter, & infimū. Hoc dicendi genus neque majestatem verborum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est; neque est subtili, ac pressa oratione limatum, quemadmodum genus infimam, ac simplex: sed, ut ait Tullius: *Est stylus quidam interjectus, intermedius, & quasi temper-*

*peratus, nec acumine inferioris, nec fulmine
utens superioris, vicinus amborum; in neutro
excellens, utriusque particeps.*

Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stylus
floridus, atque politus,* quod nimirum
in hunc præcipuè mediocrem *Stylum*
omnis verborum venustas, omnes sermo-
nis deliciae soleant illigari. Absolutum
hujusce *Styli* mediocris exemplum ha-
bes in *Virgilio* *Georgicis*: v. gr. cum
ait lib. 1.

Sæpe etiam steriles incendere profuit
agros. (flammas;

Atque levem stipulam crepitantibus urere
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguis concipiunt, sive illis omne per
ignem (lis humor;

Excoquitur vitium, atque exudat inani-
Seu plures calor ille vias, & cæca rela-
xat (herbas;

Spiramenta, novas veniat qua fœcus in
Seu durat magis, & venas adstringit hi-
antes

Nè tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus a-
durat.

§. V. De usu triplicis *Styli*, seu *Characteris*.

Quandoam utendum *Stylo* simplici, aut
mediocri, aut sublimi? R.

¶ Cum tria sunt Oratoris officia, docere, delectare: & movere; Stylo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico verò ad movendum & ad affectus concitandos.

Præterea Stylus simplex, seu infimus convenit comœdiis, magnificus aptus; est tragoediis; mediocris verò in historia est adhibendus; quamquam Cæsar simplicem potius, quàm mediocrem Stylum usurpavit: quod nempe Commentarios potius scripserit, quàm Historiam; ut notat Tullius in Libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stylus simplex; Georgicis convenit Stylus mediocris, Epico, verò pœmati, cuiusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stylus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere: Quamquam hæc omnia genera nõ raro miscet in ipsa Æneide, & simplicem Stylum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo: Idem plane dicitur de Comoediis, quæ altius assurgunt aliquando, ut monet Horatius in arte Poëtica.

Interdum tamẽ, & vocẽ comœdia tollit,
Iratuque Chremes tumido delitigat ore.

Quinam Stylus ceteris duobus est anteponeendus?
¶ Sty-

R. Stylum illum esse cæteris antepo-
nendum, non qui sublimis sit, aut cujus-
libet alterius generis; sed qui ad rem, de
qua agitur, maximè sit aptus: ita, ut quæ-
admodum loquitur Tullius: *magna gra-
viter, mediocria temperatè, humilia subtili-
ter efferat.*

§. VI. De Stylo vitioso.

Q. *Uenam sunt præcipua vitia in Stylo vi-
tanda?*

R. Vitiosum esse Stylum: 1. Tumidum,
& inflatum; 2. Puerilem, ac frigidum:
3. Fluctuantem, & dissolutum: 4. De-
nique siccum, & exangvem.

Quid est Stylus tumidus, & inflatus?

R. Ille est, qui verbis, ac sententiis
suprà modum intumescit. Id genus sunt
illi Imperatoris (a) Neronis inepti ver-
ficuli, quorum tumorem jure ridet (b)
Persius Satyrà 1.

Torva (c) Mimalloneis implerunt
cornua bombis,
Et raptū vitulo caput ablatura superbo
Baf-

(a) Nero malus Pœta; Bacchas scripsit,
& saltavit. (b) Consule ipsum Persi-
um. (c) Baccha mulieres dicebantur Mi-
mallonæ, vel Bassarides vel Menades, hoc
est, insanæ.

Baffaris, & lincem Mænas flexura eor-
rymbis. (nat echoz

(a) Evion ingeminat: reparabilis adso-
Quid est Stylus frigidus?

R. Stylus frigidus, ac puerilis (sunt enim valde affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quedam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas, ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidius aucupatur: cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ merito repudiantur à magistris artis. *Centaurus seipsum equitans . . . . . Aurò magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis vel in sententiis. Erit in verbis, si sint vel molliora, quale est illud Mœcenatis: (b) *Femina cirro crispata, & laboris columbatur, incipitque suspirans ut cervice luxa feratur:* vel si sint indecore trās-lata, qualia sunt ista, quæ damnat (c) Cornificius: *Montes belli fabricatus est, Campos sustulit pacis:* vel si juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii (d) *Syri de ciconia.* Pie-

---

(a) Evioe, evion Cacchantium, furentium voces. (b) Femen inis colscia. (c) Auctor libri ad Herennium. (d) Publius Syrus minorum scriptor elegantissimus, vixit ante Virgilium tempore Julii Caesaris.

Pietatis cultrix; gracilipes, (a) crotali-
Avis exul hiemis; (stria

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidæ sint, & hyperbolicæ, qualis est ista lippis, ac tonsoribus nota, quam referunt Plutarchus, & Cassius: *Minimè mirandum est, si Diana Ephesiae templum conflagraverit, qua nocte natus est Alexander: Quippe Dea in ipso Olimpie matris Alexandri partu, obstetricandi laboribus, & curis districta, ignem non valuit restinguere.*

Sic etiam nimis frigide ac pueriliter dictum fuit à Plauto, de sene avaro, in Aulularia:

Suam rem periisse, seque eradicarier:
Quin Divam, atque hominum clamat
continuo fidem,

De suo tigillo fumus si quæ exit foras.

Quid est Stylus fluctuans, ac dissolutus?

R. Ille est, qui sine articulis, sine numero, sine arte fluctuat huc illuc, neque sibi ullo pacto cohæret; quod sanè vitium Tyronibus est valde familiare. Hujusmodi autem avertit Cornificius: *Socii nostri cum belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam quod*

(a) Quasi Crotalum vocem imitans.
Crotalas autem est Italus Naccara.

quod possent facere, siquidem sua sponte facerent, & non haberent hinc adjuutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt gerere.

Quid est Stylus siccus, & exanguis sive aridus?

R. Ille est, qui nihil ferme habet neque ornamenti, neque fuci. Hoc styli genus vulgo (a) Frontini tribuitur.

§ VII. De Stylo Laconico, & Asiatico.

Quid est Stylus Laconicus?

R. Est Stylus argutus, perbrevis, & acutus, quo multa paucis dicuntur. Nomen porro traxit à Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur ac Lacedæmonii, quibus Stylus ille erat in deliciis, & quibus prolixa loquacitate nihil erat odionum. (conici?

Profer selecta aliquot exempla Styli La-

R. 1. Hosti aliquando per atroces, ac longiores litteras terram flammamque minitanti, hac una syllaba Græca responderunt Spartani, ei si: hoc est, S. potest, si per nos tibi licet.

I

2. Phi-

(a) Fronto Marci Aurelii magister, qui illi patrum à Seneca discerni curavit.

2. Philippo Regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica littera: *u non.*

3. Eiusdem generis est responsus Cleomenis Spartanorum ducis ad Samios: *Eorum quæ dixistis, prima non memini, media non intelligo, ultima non probō.*

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos bellum parantes: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.*

Itemque illam (a) Philostrati litteram ad amicam: *Mitto ad te ficus hibernas. Mirare in illis, vel quod jam sunt, vel quod adhuc sunt.*

Laconicam illam brevilloquentiam mirifice expressit Cæsar in laureatis suis ad Senatum literis, victo Pharnace Pontici rege, Mitridatis filio: **VENI, VIDI, VICI.**

Porro brevitatis illa loquendi imperiosum quiddam habet, ideoque aptissima est minantibus, mirificeque prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timeatur omnia, quam in luce: sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea, quæ proponuntur, inquit

---

(a) Philostratus Philosophus, qui Apollonii Thyaneæ vitam Græcè scripsit, sed elegantius quàm verius.

inquit Muretus in variis lectionibus. Idque, ut opinor, secuti sunt Lacædæmonii, cum ad Philippum, interpolata, nescio qua, offensione; bellum minaciter intentantem ita scripserunt: *Lacædæmonii Philippo: Dionypus Corinthi.* Multo enim fortior, & ut Lucretii verbò utar, penetrabilior illa brevitatis fuit, quam si ita dixissent: Memento Dionyium Tyrannum tui prorsus similem, regnò fuisse pulsum ob ambitionem, ac turbulentum ingenium, & nunc privatam vitam agere Corinthi. Videto, ne tibi quoque contingat idem, dum aliorum libertatē studes opprimere.

Neque diu simile illud Demetrii ad Locrenses: *Faxo, civada apud vos lunæ canant;* cum significare vellet totam illorum regionem à se devastatam iri.

Quid est Stylus Asiaticus?

¶ Ille est, qui fusiori quodam orationis ambitu circumferibitur, multisque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui diffusiores illum Stylum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbolis illis hominibus, qui tam multis pauca dicunt. Hunc porro stylum Asiaticum tu fugies, si sapias. Quid enim tam insulsam est, quam verborum vel optimorum

Sonitus inanis, nulla subiecta sententiâ.

De ratione Styli comparandi.

Stylus, qui aliud nihil est, quam certa quædam scribendi ratio cuiusque propria, ex duabus maxime rebus coalescit: 1. Ex sententiâ: 2. Ex sententiæ conformatione, seu quod idem est, ex verbis, quibus ornatur, & quodammodo vestitur sententiâ.

De sententiâ id generatim, & universè dici potest, in ea spectandum esse primum, ut sit vera; deinde, ut sit perspicua; postremo ut argumêto idonea, & ad rem, de qua agitur, accommodata. In conformatione vero sententiæ, quâ unâ maxime Stylus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorundem elegantia: 3. Nexus. 4. Collocatio.

Quomodo cognosci, & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia

Ad verborum proprietatem, & elegantiam penitus cognoscendam, adjuvamenti multum afferent. 1. Aureus (a) Hadriani Cardinalis; Liber, de sermone Latino, & modis Latine loquendi 2. Libellus a Scoto editus de verbis Ciceronia-

---

(a) Hadrianus Cardinalis sermo inquit

nianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegantia latina locutionis* appellat. 4. Liber à Laurentio Vallia elaboratus, *De latini sermonis elegantia*. 5. *Delectus Latinitatis* Mureti, & *Flos Latinitatis* Pomey. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De Latinitate falsâ suspecta*: nec opus posthumum Vavassoris, *de vi, & usu quorundam verborum*.

Præcipue verò, & supra cætera omnia adhibendus erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Sylvii Progymnasmatum ad illius calcem editis.

— Sunt autem Sylvii Progymnasmata, tercentæ observationes eximiae, de in corrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tyronibus pernecessarias semper existimavi.

Quò pacto intelligi poterit, & edisci verborum nexus, & apud eorundem collocatio?

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio continetur particulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in Stylo, nihil hians, & absolum, nihil dissolutum, & fluctuans; hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuèt huc illuc sed ut omnes sententiæ, singulæque earum

rum partes certò inter se modò, numeroque cohæreant.

Valde profuerit in eam rem legere aureum Horatii Turfellini libellum. *De Particulis Latine locutionis.* Habebit etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est *de Particulis*; sed Turfellino longe, multumque inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam facilius noscendam, consulenda erunt Sylvii Progymnasmata, de quibus supra dictum. Vide etiam, quæ paulò ante diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facile poterit Stylus optimus?

R. Duabùs maxime rebus: primò, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorundem imitatione. Diximus in Elementis de imitatione; nunc verò superest, ut de Lectione, & de Librorum delectu videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hætenus, & posthac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebunt utilitatem, nisi in exquisitissimum quemdam delectum in Latinis auctoribus legendis, & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum

ætata-

ætates quatuor, nempe uti hominum apud Poëtas. Sed Poëtis, ut verbis ipsorum utar

Aurea prima fata est ætas . . . .

Subiitque argentea proles.

Aurò deterior, fulvo pretiosior ære.

Tertia post illam successit æenea proles

De duro est ultima ferro.

Latinae vero lingvæ ætates ordine contrario procedunt. Nam à ferrea, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quanam nuncupanda est ferrea Lingvæ Latinae aetas?

R. Ad ferream ætatem refer Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duilli, quæ hodieque vilitur Romæ; itemque Saliares hymnos Numæ Pompiliæ, vix tandem à sacerdotibus suis intellectos; cuiusmodi est v. gr. raucidulæ illud fragmentum, quod à Varone citatur: *Omnia dapiatilia comisse Jani cupones . . . . Duonus Ceruses Deivos Janos venet* (a) Porro dapiatilia comisse significat, si quæris, oppipara comedisse;

14

Janis

(a) *Lantissima erant Saliorum cæna, unde Horatius: Nunc salaribus ornate pulvinar deorum, Tempus erat, dapibus sodales.*

Jani verò *Cufones* sunt curiones seu sacerdotes Jani, *Duonus Ceruses* est bonus creator: *Deivos* adhibetur pro Divos, ut neino non videt, & *Venet* pro venit.

Eodem refer vetustissimum illum verbum de Saliorum exultationibus,

Præful ut amptuat, & volgu, redamptruat olli.

Hoc est, cum Saliorum antistes, & magister saltans, atque tripudians motu aliquem edidit, eundem omnino motum de compacto referat Saliorum chorus omnis.

Et volgu, redamptruat olli.

Amptuare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porro ferream illam Latinæ Lingvæ ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quarum est aenea Lingvæ Latinæ ætas?

R. Aenea ætas incipit à Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit, Ad eandem ætatem pertinet

Ennius ingenio maximas, arte rudis:

Ut de illo feribit Naso; itemque Cæcilius: *Malus Latinitatis auctor*, inquit Tullius. Totum porro tempus illud, quo florere Andronicus, Ennius, Nævius, Cæcilius, Pacuvius, &c. quasi crescentem Latinæ Lingvæ ætatem poteris nuncupare.

Quanam est ætas argentea?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comædiis, & Cato de re rustica. Terentium verò ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus: quamquam nonnullis, ob illius *Archaismos* secus visum fuerit; sed immeritò. Hanc verò argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Lingvæ possumus appellare.

Quanam demum est aurea Latinæ Lingvæ ætas?

R. Auream ætatem appello tempus illud annorum ferme centum, quod vulgò Augusti ætas dicitur, estque magni Ciceronis ortum inter, & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores, ac Rhetores, Cicero, & Cornificius auctor, ut vecinissimi num est, quatuor librorum ad Herennium qui vulgò adferibuntur Ciceroni. Inter Historicos Julius Cæsar: A. Hirrius, qui scripsit Commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi; Sallustius, (a) Velleius vulgò dictus Pa-

---

(a) *Vellejus Paterculus* fuit prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus Paterculus pro Paterculus.

tercius, Cornelius Nepos, & Quintus Curtius. Inter Poetas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius, & Publius Syrus, quorum postremi duo cæteros ætatis aureæ Poetas aliquantum ætate antecessere. Inter Medicos, Philosophos, reique rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Celsus, & Vitruvius. Aureum verò illud tempus quasi virilem Latinæ lingvæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maximè legere, & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt, ac ante omnes Iulium, *Cælestem in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat, quippe ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placuerit.*

Quantà verò curâ ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, fatis magno argumento e it, quod dicam. Fuit, cum existimaret, *inhibere remos*, idem esse, ac retinere; & ut auriga equos inhibet, ut cœclum listat; sic etiam remos inhiberi, dum sustententur. Postea verò ex nautis didicit *inhiberi remos,*
cum

cum remiges aliò navigantes modò, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus, minime cessandum putavit, donec Atticus, & Varro monerentur, ut in primo de Oratore libro, quem jam trãsmiserat, locus ille emendaretur. Quod ita esse indicant hæc Tulli verba ad Atticum (a) *Inhibere illud tuum, quod mihi erriserat, vehementer displicet; est enim verbum totum nauticum: quamquam id quidem sciebam; sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges iusti. Id non esse ejusmodi didici heri, cum ad villam nostram navis appelleretur: non enim sustinent, sed aliò modò remigant. Id ab (b) epochis remotissimum est. Quare facies, ut ita sit in libro, quem almodum fuit. Dices id in Varro, nisi fortè mutavit.*

Quod si de vocula una ita laboravit Tullius, nihil mirum, si viro, ut omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeò amanti, omnium doctissimo Varro mitteret libros suos de Lingva Latina, si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentiã, vel doctrinã illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto.

psum

(a) Epist. 21. Lib. 13. (b) Retentione

psum de ratione Latine loquendi accuratissime scripsit Cæsar.

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritate, et elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sanè quàm præclare de utroque scripsit. Ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atticum: Secutus sum, non dico Cæcilium (maius enim auctor Latinitatis est) sed Terentium, cuius fabella propter elegantiam putabantur, à C. Lelio scribi.

De Cæsare verò sic idem in Bruto: Etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum valde quidem probandos; nudè enim sunt, recti & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste detracta, sed dum voluit alios habere parata undè sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa (a) calamistris inurere, suos quidem homines à scribendo deterruit.

Quinam latinitatis auctores, post tres hos, legendi sunt?

R.

(a) Calamistrum est ferrum illud teres, quocumque capilli intorquentur, in cincinnosque crispantur. Inurere verò calamistris metaphorice dicitur pro vanum, atque immodicum ornatum adhibere.

R. Cum Fabio, ut quisque erit Ciceroni
 simillimus. Quales sunt Phædrus, Cere-
 nelius Nepos, Livius, Curtius, & alii,
 quos recensuimus, qui vel Ciceronis æ-
 vò vixere, vel non ita magnò distant in-
 tervallò.

Degustari etiam poterunt, sed parçè,
 & serò recentiores nonnulli, qui Cice-
 ronem diligenter sunt imitati & quomo-
 do sit imitandus, ipsi exemplo esse pote-
 runt. Quales sunt Muretus, Manutius in
 epistolis illis, quas ante seniu scripsit, nã
 cæteræ frigidam sapinnt ætatem, Sado-
 letus, Bembus, Maifeus pictus, atque
 politus, Bunellus, Tursellinus, Longoli-
 us, Perpinianus, Vavaffor, Petavius.

Post obitum Augusti, incorrupta illa,
 quam dixi, latini sermonis integritas
 sensim adulterari cæpta est, & quasi ex
 auro in argentum iterum commutari, ut
 ex Senecæ, Fabiique, & aliorum queri-
 moniis liquet. In decrefcente illa æta-
 te sunt inter Oratores, ac Rhetores, Fa-
 bius Quintilianus, Plinius Junior, &c.
 Inter Historicos Svetonius, Tacitus, ju-
 stinus, &c. Inter Poëtas, Lucanus, Per-
 sius, Silvas, Juvenalis, Statius, Martia-
 lis. Inter Philosophos verò Seneca, Plī-
 nius Veronenfis: inter Grammaticos de-
 nique Alconius, Ageilius, &c.

Deni-

Denique à temporibus Severi auspicari licet æneam ætatem, quæ tandem in ferream desit, postquam variarum gentium irruptione, ipsi Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius, Apollinaris; quos omnes tu vitabis summo opere, si sapias.

Finis Libri Primi.

*****

ARTIS RHETORICÆ LIBER SECUNDUS

DE INVENTIONE.

EGimus hætenus de Figuris, ac Tropis, de Periodo, & de Stylo, postulat nunc instituti nostri ratio; ut agamus de Inventione, sine qua, teste Fulvio, favola erit, & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos. Primum igitur agendum nobis erit de argumentis, deinde de motibus, seu affectibus excitandis.

De.

De argumentis, & locis oratoriis.

Quid est argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem; ut si probare velis expetendam esse Rhetoricam, invenies, quod sit ars bene dicendi.

Undenam sumuntur Argumenta, siue rationes ad aliquid probandum?

R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius appellat: *Argumentorum sedes, in quibus latent, & ex quibus sunt depromenda.* Quapropter, si vis Orator esse, in promptu tibi esse debent. loci illi, & ut ita loquar, ad manum; ut in illis uberrimam Argumentorum segetem facile possis invenire.

Quot sunt genera locorum?

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & ideo vocantur *Intrinsici*: seu *intrinsici*: alii sunt extra ipsam rem, de qua quaestio est; unde etiam vocantur *Extrinsici*, seu *Remoti*: De utroque illo genere: ac de primo praesertim, quod majus quoddam momentum habet ad eloquentiam, accuratissime nobis est hoc loco tractandum.

C A P U T I.

De Locis intrinsicis.

Quot sunt Loci oratorii intrinsici?

R.

R. Sexdecim: Definitio, Enumeratio partium, Notatio, Conjugata, Forma, Similitudo, Dissimilitudo, Comparatio, Repugnantia, adjuncta, Antecedentia, Consequentia, Causæ, effecta, Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est definitio?

R. Est brevis, & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt, Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta Definitio?

R. 1. Accipito aliquid rei, quæ definitur, commune cum aliis: deinde addito aliquid illi unice proprium, ac peculiare, & tam demum habebis optimam definitionem: v. gr. *Rhetoricæ est ars bene dicendi*: quod sit ars, hoc illi commune est cum aliis artibus: quod vero sit ars bene dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit, & mutila tua definitio, jure, ac merito poterit tibi contingere, quod olim Platoni contigit. Definierat aliquando Plato hominem, *Animal bipes, & implume*. Diogenes Ciniæus homo dicax, & Academicorum irritor, gallum implumem, ac nudum, in mediam Platonis scholam projiciens, *En, inquit, hominem Platonis.*

Ejus

Estne eadem definiendi ratio Logicis, & Oratoribus?

R. Longè deversa. Logici enim jejunè, breviter, ac licè rem definiunt per genus, & differentiam: v. gr. *Homo est animal rationale*: Orator verò liberius, & ornatiùs hominem ita definit per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus à Deo efformatum, rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum.* Hoc autem Oratorium definiendi genus, si rectè appellare velimus. *Descriptio* potius appellari debet, quam *accurata Definitio*.

Quot modis fieri solet Descriptio, seu oratoria Definitio?

R. Sex potissimùm modis fieri solet.

1. Per partes, ex quibus res ipsa constat; ut si dicas: *Ars oratoria est ars, quæ constat inventionè, dispositionè, elocutionè, & pronuntiationè.*

2. Fit per effectus, ut cum dicitur: *Peccatum est pestis anima, conscientia læta, vitæ pernicies, natura deæcus, orbis ruina, adium Dei, &c.*

3. Definitio fit per negationem, & affirmationem; cum nempe primum dicimus, quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit: & hæc definiendi ratio Ciceroni per familiaris fuit. Ità

Piso-

Pisonem probat, non fuisse Consulem. Tu in littoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? Quæ ornamenta in Sex. Clodio te consule, esse voluisti. Hujus ut Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animi consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigiliantia, toto demerere munere consularis. Et pro domo sua. An tu Populum Rom. esse illum putas, constat qui ex iis, qui mercede conducuntur, qui compelluntur, ut vim afferant majestratibus? obfideant senatum? optent quotidie eadem, incendia, rapinas? . . . . O speciem dignitatemque populi Rom. quam nationes extera, quam gentes ultima perimescant! Multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo Populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti, tum, cum etiam iovi contra Senatum, totiusque Italia auctoritatem, & studium, dicendi potestas fuit.

4. Definitio fit ab adjunctis. Ita Chymicam artem non minus vere, quam lepide defines: Chymia est ars finè arte, cujus principium est mendicare, medium laborare, finis mendicare. Ita Virgilius famam describit ab adjunctis: (a)

Fama malum, quò non aliud velocius ullum

MaD-

(a) *Aeneid.* 4.

Mobilitate viget, vireique acquirit eun-
do.

Parva metu primo, mox sese tollit in
auras, (condit,

Ingrediturque solo & caput inter nubila

Monstrum horrendum, ingens, cui quot
sunt corpore plumæ, (Qu)

Tot vigiles oculi subter (mirabile di-

Tot lingvæ, totidem ora sonant, tot sub-
rigit aures.

Tā ficti, pravique tenax, quàm nūtia veri.

5. Definitio fit venuste per similitudi-
nem atque Metaphoras, ut, si dicas cum
(a) Petrarca, *Puichritudinem esse blan-
dum hostem, dulcem raptorem, torriorem frau-
dulentum, laqueum pedibus, oculis velum,
&c.* Observa tamen, Metaphoricis id
genus definitionibus caute admodum
utendum esse, & cum mica salis, ut ait
Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid est enumeratio partium?

R. Est oratio, qua totum in suas par-
tes

(a) De remediis utriusque fortune, Petrar-
cha Patria Florentinus, Anetii natus, inge-
nit; eloquentiâ, & Pœtica facultate, sui
saculi facile princeps, floruit saculo 14.

tes distribuitur: unde locus ille vocatur etiam *Distributio*: ut si distribuas, ac divides vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ, ac leges Enumerationis parium?

R. Tres præcipuæ. 1. Regula hæc est: affirmatis omnibus partibus, affirmatur totam. Ita Tullius probat Pompej esse summum Imperatorem, omnes, & singulas optimi Imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo, in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere; scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.* Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompeio summa esse sic probat. *Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit, qui a ludo, atque pueritia disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militia disciplinam profectus est?* Deinde de ejus justitia: *Cujus legiones p̄ in Asiam p̄venerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.* Et de temperantia sic loquitur: *Non avaritia ab infinito cursu ad prædam revocavit, non libido ad voluptatem, non am̄eritas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem,*

nem, non denique labor ipse ad quietem, &c.

Ita etiam (a) Lactantius Dominicæ mortis acerbis partium cruciatu, pie æque, ac eleganter probat.

Compressos speculari oculos, & luce
carentes, (gram

Afflictaeque genas, arentem suspice lin-
telle venenatam, & pallentes funere
vultus, (certos

Cerne manus clavis fixas, tractosque la-
Atque ingens lateri vulnus: Cerne in
de craorem

Purpureis, follosq; pedes, artusq; cruētos.
Flecte genu, lignumque Crucis venerabi-
le adora

Sic Juvenalis Sat. 3. per Partium e-
numerationem ridet quemdam, qui se o-
mnia scire profitebatur:

Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pi-
etor, (b) Aliptes,

Augur, (c) Schoenobates, Medicus, Ma-
gus; omnia novit: (ibid.

Græculus esuriens: in coelum, jussis,
Quanam est secunda regula?

R. Regula hæc est, ut negatis omnibus,
& singulis partibus, negetur totum. Sic

Pro

(a) Lactantius Firmianus, eloquentia, &
eruditione clarus, Crispi Constantini magi
filii, p. ceptor. (b) Aliptes, qui Athletas us-
git. (c) Schoenobates sanamurcus,

probat Tullius Antonium non esse Con-
sulem: *Negat hoc (a) D. Brutus Impera-*
tor: negat Gallia; negat cuncta Italia, ne-
gat Senatus, negatis vos. Qui igitur illum
consulem, nisi latrones, putant?

Cedat ultimam regulam enumerationis
primam?

ix. Ut negatis partibus, recte negetur
totum, nulla tibi erit prætermittenda
pars, quò ad ejus fieri poterit. Ita Mar-
tialis vetulam quamdam probat esse e-
dentulam: (dentes,

Si memini, fuerant tibi quatuor, Ælii,
Exspuit una duos tuus, & una duos.

Jam secura potes totis tuis diebus:
Nil istic, quod agat, tertia tuus habet.

§. III. Notatio Nominis, & Conjugata.

AD unum, & idem caput duos hosce
locos propter affinitatem revocamus.
Quamvis porro uterque ille locus, pro-
pter levitatem, non adeo valere videat-
tur ad persuadendum; quia tamen non
parum valet ad delectandum, & ad ora-
tionem lepore aliquo, ac sale condien-
dam, idcirco ab oratoribus interdum
summis adhibet. r.

Quid est Notatio?

E.

(a) *Decius Brutus.*

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significacionem inquit, ut *Senatus* nomen trahit, à *Senibus*: *Consul* vocatur is, qui *consulit patriæ*: ergo *Piso* nihil minus quam *consul* est: & *Ovidius* in *Fastis* *Victimam* sic appellari dicit à *vincendo*, & *hostiam* ab *hoste*.

(Vocatur *Victima*, quæ dextra cecidit victrice, *Hostibus* à *domitis* *hostia* nomen habet.

Quandoque potissimum utendum est Notatione nominis?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut locum aliquem, non scurrilem, ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (a) *Verres* jocose lusit *Cicero*, quasi ita dictus fuisset, quod omnia *verreret*; hoc est omnia raperet homo *furacissimus*: *Quam tu*, inquit, *domum*, quod *famam adesti*, quod non *eversum*, atque *extersum reliqueris*? Sic etiam *Christogonum* in avaritiæ suspicionem vocavit ab *ipius* nomine, quod *aureum* significat, aut quasi *auri genitum*.

At notationem nominis pertinent Anagrammata, cujusmodi sunt ista: *Amor*,
Ro.

(a) *Verres* homo libidinosus, & avarus, cum in Sicilia triennio prætor fuisset, repperit *Madarum* accusatus fuit à Siculis.

Roma, Maro: Logica, Caligo: Ursula,
Laurus; Prudentia, tardè puni. Maria
Virgo, mira Virago: Divus Alexius, diu
exul à suis: Quid est veritas, est vir, qui
adest: Maria Magdalena, grandia mala
me: Sacramentum Eucharistia: Chara
Ceres mutata in JESUM &c.

Quamquam, ut ingenuè dicam, quod
sentio, perpusilli ingenii est, frivolis hu-
jusmodi nugis immorari, quæ scilicet
laborantis magis sunt, quam elegantis
ingenii partus. Et si me audis, vana
hæc crepundia relinques Judæis, qui
multi sunt in observandis exilibus lite-
rulis, & apud quos nata opinor Anagram-
mata, & ab illis ad nos usque infelici
contagione, derivata.

Quid sunt conjugata?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabu-
lo variè conjugantur, seu commutantur,
ut Sapiens, sapientia, sapienter; Imperium,
imperator imperare. Ex hoc Conjugato-
rum loco Cæsare n ingeniosè admodum
ita laudat (a) Tullius: *Ceteros quidem
omnes victores bellorum civilium, jam ante
æquitate, & misericordiâ vicerat: hodierno
verò die te ipsum vicisti. . . Nam cum ip-
sus victoria conditione jure omnes victi occi-*

d. je-

(a) Pro Marcello.

diffemus, clementia tua iudicio conseruati sumus. Rectè igitur unus inuictus es, à quo ipse etiam victorie conditio, visque devicta est.

Ex hac verborum Coniugatione sic etiam argumentatur Ovidius;
Aurea nunc verè sunt sæcula, plurimus aurò

Venit honos: aurò conciliatur amor,
In hoc idem genus facete lusit Martialis
Epig. lib. 2

Hostem cum fugeret, se (a) Fannius ipse peremit, (mori?

Hic (rogo) non furor est, nè moriare,

Ad eundem locum pertinet illud in Pisonem; *Cum enim esset omnis causa illa mea consularis, & senatoria, auxiliò mihi opus erat, & Consulibus & Senatibus.*

Est illud (b) Terentianum elegans in primis in hoc eodem genere: *Homo sum; humani nihil à me alienum puto.*

Eodem quoque pertinet, venustissimū illud Epigramma inscriptum Ludovici M. Statuæ in hortulo simplicium Collegii Parisiensis S. J.

K

Vita-

(a) Fannius Cæpio proscripserat, quod in Augustum conjurasset, cum fugeret percussores, se ipse interemit. Sic mori, vinci est, inquit de illo Seneca. (b) *Le Heautontimoroumeno.*

Vitales inter succos, herbasque salubres
 Quam bene stat populi vicia salusque luis

§. IV. Genus & species, seu Forma.

Quid est Genus?

R. Genus apud Rhetores dicitur illud, quod est commune multis; & quod multa sub se complectitur; ut virtus sub se continet iustitiam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam.

Facito, Jodes, argumentum à genere?

R. Præsto est, Temperantia est virtus, ergo est amanda.

Qua potissimum ratione tractatur ille locus?

R. Tractatur in primis, cum à specie fit transitus ad genus, seu, ut vulgo loquuntur, cum hypothesis revocatur ad thesim. Huiusce loci luculentum habes exemplum in Oratione pro Archia Poeta, ubi Cicero cum laudandum Archiam Magistrum suscepisset (quod est hypothesis) rem ad thesim revocavit, hoc est, Poësim. & studia humanitatis generatim, & universe laudavit, ut latiore orationi suæ campum aperiret. Adverte igitur, quò artificiò ab hypothesis transit ad thesim.

Laus Archia Poëta à genere.

Si igitur sanctum apud vos humanissimas
boni-

homines hoc Pœ. & nomen, quod nulla unquam barbaries violavit, saxa, & solitudines voci respondent: bestia sæpè immanes cant. flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Pœtarum voce moveamur? (a) Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminiis repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Pœ. a fuit, post mortem etiam expetunt; Nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noster est, repudiamus?

Quod vitium in genere tractando vitandum est?

R. Hòc locò solent intemperantiùs abuti Tyrones, dum thesaurum longius trahunt, quod nempe res sit communio, faciliorque, & multorum trita vestigiis; v. gr. si de Justitia, vel de Ch. ritate sermo sit, illi se se in virtutis laudes universè, ac generatim effundent, & miseram crambem, ut ajunt, tædium affectis auribus, ac fastidium usque ad satietatem ingerent.

K2

Tu

(a) Homerus Pœtarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem opp. de seriatim afferunt.

Tu igitur, si sapias, hoc vulgare vitium
fugies: (orbem (a))

Nec circa vile, patulumque moraberis

Ne in te jure cedat lepidum illud Mar-
tialis dictum: (his,

Jam dic, Posthume, (b) de tribus capel-
Ubinam præcipuè locum habet argumen-
tum à genere?

R. Locum habet præcipuum in orati-
onis exordio, ubi præmitti solet aliquod
universale principium, à quo ad hypothe-
sim, hoc est ad singularem propositionem
descenditur.

Quid est species seu forma?

R. Ex his, quæ dicta sunt de genere,
facile intelliges speciem esse id, quod
minus latè patet; seu esse rem particula-
rem, quæ sub universali continetur.
Vocatur autem apud Rhetores: *Hypothe-
sis*; v. gr. *Virtus est amanda*, est Genus
sive *Thesis*: *Temperantia hic & nunc est
in convivio servanda*, est Species sive *Hy-
pothesis*.

§. V. *Similitudo, & Dissimilitudo.*

Quid est Similitudo?

R. Similitudo est rerum cæteroqui
dispa-

(a) *In Arte Poëtica.* (b) *Ineptus cau-
fidicus, qui ad alia omnia abibat, quàm cau-
sa postularet.*

dispariam collatio atque convenientia in aliqua re: v. gr. est similitudo inter avarum, & hydropem; quia licet avarus, & hydrops sint duæ res longè diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quod neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse similis Leoni rugienti; quia homo iratus, & Leo rugiens sunt duæ res valde inter se se dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra, & gloria sunt res diversissimæ: in hoc tamen conveniunt, quod umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero: *Gloria est umbra virtutis.*

Quomodo fit argumentum à similitudine?

R. Facies in hunc fere modum cum Tullio: *Quidam morbo, aut sensus stupore, eibi suavitatem non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent.* Sic etiam argumentari poteris à

simili cum Ovidio: (a)

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,

Tempore sic duro est inspicienda fides.

Quid est discriminis inter similitudinem, & comparisonem?

R. Similitudinem propriè pertinere

K₃

ad

(a) *Trist. lib. 1.*

ad id, quod *qualitatem* vocant; comparationem verò pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel à pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicetur postea: in similitudine verò nulla fit mentio neque parisi, neque majoris, neque minoris.

Quomodo facile poterit inveniri argumentum à simili?

R. Quæres statim, quænam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Ità si agatur de constantia, quæres, quid vel maxime resistit, & occurret tibi *rupes, adamantus*, dicetque cum Virgilio de rege Latino (a)

Ille, velut pelagi rupes imota, resistit.
Vel ut idem Virgilius de Didone lib. 6.
Nec magis incepto vultus sermone
movetur, (caues.

Quam si dura silex, aut stet Marpesia.
Quid est dissimilitudo?

R. Est oratio, quæ ex re dissimili dissimile colligit; ut cum ait Tullius: *Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.* Et lib. 2. de Oratore. *Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quod hæc non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis septa*

pta tenatur, cetera vero suis se certis quibusdam finibus contineant. Hunc locum a diuili, lepidissime tractat Catullus, cum ait Carmine 5.

Sole occidere, & red re possunt:
Nobis, cum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda.

Ad hunc eundem locum pertinet hæc Horatiana sententiâ:

Damna tamen celeres reparant coelestia lûnæ; Nos ubi decidimus:

Quo pius Æneas, quo ( ) Tullus dives, & Ancus;

Pulvis, & umbra sumus.

§. VI. Contraria & repugnantia.

Quid sunt Contraria, seu opposita?

R. Sunt ea, quæ in eodem subiecto esse non possunt; vel, si fuerint in eodẽ, necessario inter se pugnant.

Quot sunt contrariorum genera?

R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adversa, Relata, Privantia, & Contradicentia.

Quid sunt aduersa?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimum inter se differunt, ut virtus, & vitium; bellum, & pax, sapientia, & stultitia

K4

Cicero

(a) Tullius, cognomen 6 Hostilius, tertius Romanorum Rex. Illi successit Ancus Marcius

cero Philip. 2. Attende paulisper, cogitationemque sobrii hominis, punctum temporis suscipe . . . . Nego quidquam esse medium. Confiteor, eos, nisi liberatores Populi Rom. conservatoresque Reip: sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius Patria parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens & considerate quid dicis? Si parricida, cur honoris causa a te sita, & in hoc ordine, & apud Populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus, quam decem dies abfuisset? cur provincie Cassio, & Bruto data. &c. Non igitur homicida. Sequitur ut liberatores tuos iudicia sint.

Quid sunt Relata?

R. Sunt ea, quae se invicem ita respectant, ut alterum sine altero esse non possit, ut Pater & filius; dux & miles; magister & discipulus; dominus & servus; qui dat, & qui accipit: ita Martialis lib. 1. ex hoc Relatorum loco facete jocatur in Sosibianum quemdam, qui suum patrem Dominum inepte omnino vocitabat:

E (a) servo scis te genitum, blandeque fateris,

Dum dicis dominum Sosibiane, patrem.

(a) Sosibianus ex adulterio nobilis Matronae cum servo natus, illius matrona virum, cuius filio putabatur, dominum blandiendo vocitabat.

Ex hoc eodem loco Cæsarem ita laudat Cicero, in oratione pro Marcello: *Ex quo profecto intelligi debet, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria.* Huc denique pertinent hæc verba Veneris, arma pro filio suo Æneæ poscentis à Vulcano;

Arma rogo genitrix nato.

Quid sunt Privantia?

R. Sunt habitus, & ejus privatio: ut *vita & mors, lux & tenebræ, scientia & insipientia: pauperies & divitiæ.* Ex privantiis ingeniose argumentatur Martialis in quemdam:

Ebrius es: nec enim faceres id sobrius umquam. (Poëtæ lib. .)

Hinc etiam ingeniosum illud ejusdem *Semper eris pauper, si pauper es, Æmilianæ,*

Dantur opes nullis nunc, nisi divitibus.

Quid sunt contradicentia?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterum affirmat idem de eodem. ut *Milo insidiosus est Clodio, Milo non est insidiosus Clodio.*

§. VII. Adjuncta.

Quid sunt Adjuncta?

R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agitur, non necessario, sed probabiliter conjuncta sunt. Ks Quot

Quot sunt adjunctorum genera?

R. Tria vulgo numerantur: 1. Adjuncta rei, ut *locus, tempus*. &c. 2. animi, ut *vitia, virtutes*. 3. Adjuncta corporis; ut *pulchritudo, deformitas, robur, vestis, habitus*: Unô verbô omnia, quæ rem quoquô modô circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet, quàm longè, lateque pateat locus ille, & quàm uberem dicendi segetē Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?

R. Cùm ex locô, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant; persuadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic (3) Hannibal Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos. ex loco, unde fugere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhortantis. *Liv. lib. 21.*

Dextra, lavaque duo maria claudunt. Nullam ne ad effugium quidem navem habemus. Circa Padus amnis major, ac violentior Rhodanô: à tergo Alpes urgent, vix integris vobis,

---

(3) Hannibal Amilcaris filius, Carthaginiensium Dux, qui sæpius Romanos vicit.

vobis, ac viventibus transiatis. Hic vobis vincendum, aut moriendum, Milites, est... Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illis timidis, & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suus, quos sua terra, per tuta, ac pacata itinera fugientes, accipient. Vobis necesse est fortibus viri esse, & omnibus inter victoriam, mortemque certa desperatione abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in praelio potius quam in fuga mortem optare. Si hoc bene fixum omnibus, deperditumque in animo est, iterum dicam: vicistis. Nullum incitamentum ad vincendum hominibus à Diis immortalibus acrius datum est.

Cicero autem ab adiunctis Antonii levitatem ac turpitudinem exagitat: Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittemus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria toris corporis firmitate, tantum vini in Hippia nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in Populi Rom. conspectu vomere postredie. O rem non modo risu fœdam, sed etiam auditu! Si inter canam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? In catu vero Populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cui rutare turpe esset, is vomens, fructus resalutantis vinum redolenti us

gremium suum, & totum tribunal implevit.

Porro memoriae iuvandæ causâ, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo facere comprehensa:

Quis, quid, ubi, per (a) quos, quoties, cur, quomodo, quando.

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt: genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium, &c.

Quis negotium designat, sive rem, de qua agitur: *Ubi* locum demonstrat: *Per quos* indicat adjuutores, & socios, quorum operâ facta res est. *Quoties* docet, quam sæpe res facta fuerit, *Cur* causam, & finem designat. *Quomodo* modum, ac leviem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.

Quid sunt antecedentia?

R. Sunt ea, quibus positis, necesse est alia consequi: ut Ortus est sol; ergo dies est. Tu natus es homo, ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus, ergo gravissime pietetur a iusto iudice.

Quid

(a) *Alii dicunt, quibus auxiliis, sed minus commodè.*

Quid sunt Consequentiæ?

R. Sunt ea, quæ rem necessariò consequuntur. Sic autem argumentum ducet à consequentibus: *Est copia fructuum; ergo, & florum fuit. Cicatrice gerit, ergo plagam accepit. Cicatrix enim & fructus, plagam & flores consequuntur. Quia verò locus ab Antecedentibus, & Consequentibus non maximòpere differt ab Adjunctis, ideo diutius in illo immorari non est operæ pretium.*

§. IX. Causæ.

Quid est Causa?

R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cuius aliquid fit, ut vulnus est causa mortis, cruditas est causa morbi, &c.

Quotuplex est Causa?

R. Quadruplex numeratur à Philosophis, efficiens, materialis, formalis, & finalis.

Quid est Causa materialis?

R. Ea est, ex qua aliquid fit, aut componitur, ut marmor est materia, seu causa materialis statue, lapides sunt materia domus, corpus est hominis quasi materia.

Quid est Causa formalis?

R. Est ratio rei ac nota, per quam res est id, quod est, & à rebus aliis distin-

guitur; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & a cæteris animantibus distinguitur.

Quid est causa finalis?

R. Est id, cujus gratiâ aliquid fit; ut finis belli est victoria, & pax; cum propter victoriam, & pacem bellum suscipiatur. Beata in Coelo vita, est causa finalis hominis; quandoquidem homo agit omnia, vel agere debet certe quidē, ut beatam in coelo vitam tandem aliquando consequatur.

Quomodo argumentari debemus à Causa efficienti?

R. Sic argumentaberis cum Tullio; *Intemperantiæ ejus corpus tradit senectuti, ergo diu vitanda est.* Ab hoc loco senectutem contra vituperatores ita defendit idem Tullius; *Carei epulis, ajunt, extractæque mensis, & frequentibus poculis, carei ergo violentiæ, crudelitatis, & insomnis.* Ita Ovidius *Ægylthi adulterium culpatur a causa efficiente, nempe ab orio.* (ætus adulter?)

Quæritur, (a) *Ægylthus*, quare ut factus in promptu causa est, candidior erat.

Sic

(a) *Ægylthus* Thyestis filius, stupratur *Clytemnestrâ*, ejus maritum *Agamemnonem* interfecit, & ipse ab *Orege* viuis filio fuit occisus.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat Martialis lib. 10. à causis præcipuis, quæ illam efficiunt.

Vitam quæ faciunt beatiorē,
 Jucundissime Martialis, hæc sunt;
 Res non parta labore; sed relicta;
 Non ingratus ager; focus perennis;
 Lis nunquã; (a) toga rara; m'is quieta
 Vires ingenuæ; salubre corpus;
 Prædens simplicitas; pares amici;
 Convictus facilis; sine arte mensa;
 Nox non ebria, sed soluta curis,
 Non tristis thorus; attamen pudicus;
 Somnus qui faciat breves tenebras:
 Quod sis, esse velis, nihilque malis,
 Summum nec metuas diem; nec optes.

Quomodo argumentamur à materia?

R. Ita ferme dices: corpus hominis est mortale; ergo æquum est, ut illi dominetur animus immortalis. Ita Ovidius Solis regiam commendat à materia, Metamorph. lib. 2. (manis, Regia solis erat libtimibàs alta colu- Clara micante auro, flammaque imitante (b) Pyropo. Cu-

(a) Rara urbana officia, salutationes, obsequia, ad quæ obeundum cogis utebantur. (b) Pyropus non est gemma, aut cardunculus, ut vulgo à malè creditur, sed genus æris ductibilis, cuius admixta est quarta pars auri.

Cujus ebur nitidū, fastigia summa tegebant
 Argēti bifores radiabant lumine valvæ,
 Materiam superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum à causa
 formati?

R. Sic dicit: animus hominis est im-
 mortalis; ergo mors non est timenda.
 Excellens est animi natura; ergo volu-
 ptatibus fervire non debet. Ita Cicero:
 Si considerare volumus, quæ sit in hominis
 natura excellentia & dignitas, intellige-
 mus, quam sit turpè disfluere luxuriâ, & de-
 licatè ac molliter vivere; quamque honestum
 parè, continentè, severè, sobriè.

Quomodo denique arguendum est à
 causa finali?

R. Ita probabis cum Tullio, infidias
 Miloni struxisse Clodium, quod nempe
 multas ex illius interitu tibi pollicere-
 tur utilitates: Quoniam igitur pactis proba-
 ri potest, infidias Miloni fecisse Clodium?
 Satis est quidem in illa tam audaci, tam ne-
 facia bellua, docere magnam et causam, ma-
 gnam spem in Milonis morte proposu-
 im, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cas-
 sianum: Cui bono facit, in his personis va-
 leat, & si boni nullo emouimento impellat-
 ur in fraudem, improbi saepe parvò. Atqui
 Milonem interfecto, Clodius hoc assuebat,
 non modo ut Prætor egeret, non eo Consule,

quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his Consulibus prator esset, quibus si non adjuvan.ribus, at conniventibus certe, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cognatis furoribus, &c.

Denique, ex quatuor illis causis simul junctis, commendare poteris celeberrimum templum Jero. olymitanum; Causa efficiens erit Salomon, sapientissimus idem, atque ditissimus: & alii peritissimi artifices, qui in illo laborarunt. Causa materialis, erunt pretiosi lapides, ligna cedrina, aureæ laminæ, &c. Causa formalis erit ipsa structura, & pulchritudo templi. Finalis erit summi Dei cultus, in cujus honorem fuit constructum.

§. X. Effecta.

Quid sunt Effecta?

R. Effecta seu effectus sunt ea, quæ oriuntur ex causis. Hunc locum mirifice tractat Tullius libro de Senectute, ubi funestos voluptatis effectus ita describit:

Voluptatis incommoda ab effectis.

Accipite optimi adolescentes veterem orationem (a) Archita Tarentivi, magni imprimis, & præclari viri, quæ mihi tradita est.

(a) Architas Philosophus Pythagoricus, vixit tempore Platonis.

est, cùm essem adolescens, (a) Tarenti cum Quinto Maximo, Nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis, homini videri dicebat, à natura data, cuius voluptatis à viciis libidines temerè, & effrenatè ad potiandum inclinarentur.

Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publica um everfiones, hinc cum hostibus claudestina colloquia, nasci dicebat; nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum, non libido voluptatis impelleret. Stupra verò, & adulteria, & omne late flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cunque homini siue natura, siue quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset, huic divino muneri, ac dono nihil tam esse inimicum, quàm voluptatem. Nec enim libidines dominante, temperantia locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere . . . . Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quàm voluptatem.

§. XI. Comparatio.

Quid est Comparatio?

R. Est (b) oratio, qua duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod illis commune est: ut, Catoni licuit sequi
tel-

(a) Tarentum urbs magna Græcia, à Tarente Neptuni filio condita. (b) Cic. in Topic.

bellum civile; igitur & Ciceroni licebit.
Commune est enim ambobus sequi bellum civile.

Quot sunt Comparationum genera?

R. Tria. Primum est à majori ad minus. Secundum est à minori ad majus. Tertium est à pari.

Quomodo argumentamur à Comparatione majoris ad minus?

R. Cum contendimus, ut id, quod valet in majori, valeat etiam in minori; ut cum ait Cicero in Antonium: *Quid faceres domi tuæ, cum aliena tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem ferret, si parveniem non ferri suum?*

Ex hoc eodem locò probat Ovidius leniri posse Augustum, quod vel ipsi Dii leniantur.

Cur ergo posse negé leniri Cæsaris iras, cum videam mites hostibus esse Deos.

Quomodo fit argumentum à Comparatione minoris ad majus?

R. Quando contendimus, ut quod valet in minori, valeat etiam in majori, ut Cicero pro Lege Manilia: *Majores nostri sæpè, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt. vos tot Civium Romanorum millibus uno mentio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum illud Epist. 2. Ut

Ut jugulent homines, surgunt de nocte
latrones:

Ut te ipsum serves; non expergisceris;

Quomodo fit argumentum à Comparatione parium?

R. Fit, cum contendimus id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari, ut, lex est, qui occiderit patrem, insutus in culeum deiciatur in profluentem: ergo, & qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita Cicero licere tibi Syllam defendere, qui fuerat ante ab Hortensio defensus, probat orat. pro L. Syll: *Si conjuratio patet facta per me est, tam patet Hortensio, quam mihi. Quem quum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum non dubitasse, quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit; Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio, & dignitate celebrari hoc iudicium, & ornari, causamque defendi hujus innocentis vides.*

C A P U T II.

De Locis extrinsecis, seu remotis.

Quænam sunt Loci extrinseci?

R.

R. Loci extrinseci, qui etiam vocantur *remoti*, & *assumpti*, sunt ii, qui nullo modo pendent ab arte, ingenioque Oratoris, ut excogitentur, quique extra rem ipsam positi sunt, quapropter ab Aristotele recte vocantur: *Argumenta inartificialia*, seu *arte carentia*, non quod artis omnino sint expertia: cum potius illorum tractatio summam requirat artificium, sed quod non eruantur ex rebus ipsis, & ex causis vicibusque, quippe quæ foris eruntur, & auctoritate sola nitantur, itaque sunt inartificialia, quod attinet ad Inventionem; non verò quod spectat ad usum, atque tractationem.

Quot sunt Loci extrinseci?

R. Sex assignantur à Quintiliano; *Leges*, seu *Præjudicia*, *Fama*, *Tabulæ*, *Jurandum*, *Tormenta*, *Testes*.

Quomodo argumentandum est à legibus, ac Præjudiciis?

R. 1. Dices, præjudicia, ac leges esse vincula reipublicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis æquitatis fontem, libertatis asilum, sapientiorum virorum oracula. 2. Commendabis eos, à quibus latæ sunt leges. 3. Recensabis damna, quæ consequentur, si leges impunè violentur, juvabit interdum afferre ipsa legis verba, conceptamque, ac
sole.

solemnem formulam; v. gr. *Si quis homi-
nem, dolo malo, morti (a) duxit, parricida
esto.*

Si lex tibi aduersetur, illam ita refu-
tabis, & infringes. Dices 1. Vel anti-
quatam fuisse legem, & amplius non va-
lere. Ita Cicero pro Rabirio: *Tunc mi-
hi etiam legis (b) Portia mentionem faci-
es?* 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel
dices standum esse non legis litteræ, quæ
nimirum occidit, sed ipsius legislatoris
menti. 4. Dices majoris cuiuspiam u-
tilitatis gratia, licere interdum à legi-
bus discedere. Sic olim cum Virgilius
moriens, testamentò iussisset suum Poc-
ma comburi, supremæ huic illius volun-
tati (quamquam id leges iubent) nolu-
it tamen obtemperare Imperator Augu-
stus, ut ipsemet testatur hiisce versiculis:

Frangatur potius legum veneranda
potestas

(labores
Quam tot congestos noctesque diesque
Hauerit una dies.

Quid est Fama, seu Rumor?

R. Fama, ut hic accipitur, est sermo
vulgi, sine ullo auctore, ac capite dissep-
sus;

(a) Vox obsoleta pro det. (b) Lex Porcia
à M. Porcio lata contra eos, qui civi in Ro-
manum vocabant, aut virgis cadebant.

Sus; seu, ut ait Quintilianus, est *Sermo multitudinis, qui habet auctoritatem, nisi ir-
rumpserit malitia, vel nimia quadam, ut sit,
credulitas.*

Quomodo tractandus est locus a Fama?

R. Si tibi, causæque tuæ faveat fama, dices: magnam esse vim, atque auctoritatem famæ, cui optimus quisque tam impense studet. Dices populi vocem, esse quoddam quasi oraculum, quod vix unquam fallere possit. Usurpabis imprimis auream illud Plinii dictum ad Trajanum: *Singuli decipere, ac decipi possunt, nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.*

Contra vero, si tibi, causæque tuæ rumor adversetur, erit amplificanda verbis famæ levitas, atque inconstantia, quæ sæpe viris integerrimis maculas amat aspergere. Dices, ex opinione magis, quam ex veritate res æstimari solere. Usurpabis auream Senecæ, opinor, sententiam: *Pessimi argumentum turba est.*

Dices cum Juvenali Sat. 1.

Dat veniam corvis, vexat censura corvibus,

Addere denique poteris de fama cum Virgilio *Eneid.* 4. & cum Terulliano etiam, in Apologético, quod nimirum sit:

Tam ficti, pravique tenax, quam nuntia veri.

Ita Tullius pro Plancio iudices obsecrat,

ne disseminatis rumorusculis fidem habeant: Illud unum vos magnopere oro, atque obsecro, cum huius, quem defendo, cum communis periculi causâ, ne fictis auditionibus, ne disseminato, disperseoque sermone fortunâ innocentiam subjiciendas putetis . . . . Nil est tam volucre, quam maledictum, nihil facilis emittitur; nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur.

Quid sunt Tabule?

R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia testimonia scripto exarata, quibus pacta conventa, contractus, codicilli, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est Iusjurandum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo Optimo Maximo in testem appellatio. Sic olim Scipio apud Livium lib. 23. Si sciens fallo, tu me Jupiter Opt. Max. dominum, familiam, remque meam pessimo (a) loco afficias. Quod si forte juramenti fidem velis infirmare, dices cum eloquentissimo illo (b) Maïiliæ Sacerdote Salviano: Plures invenias, qui sapius pejerent, quam

---

(a) Letho ita lapides antiqui. (b) Salvidianus scriptor eloquentissimus Treviris natus, floruit Maïiliæ seculo quinto,

quam qui omnino non jurent. Et rursus idem Salvianus librò 4. Si pejeret Francus, quid novi facit? Qui perjurium ipsum, sermonis genus putat esse, non criminis.

Quid sunt Tormenta, sive quæstio?

R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur à reis. Valet autem plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post quæstionem reus in facti confessione perseveret. Facit item maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateretur.

Quomodo infirmari poterit locus ille?

R. Dices periculosam esse, fallacemque confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est, bene multos innocentes vi tormentorum, ac metu doloris, ad falsa dicenda perpèssè fuisse adactos; poterisque hoc loco usurpare sapientissimam illam viri clarissimi Hugonis (a) Grotii sententiam: **MENTIETUR** qui ferre poterit; **MENTIETUR**, qui ferre non poterit. Ita etiam Cicero pro Sylla:

Quæstiones, inquit, servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus

L

quam-

(a) Hugo Grotius Batavus, vir summus, & exquisitissima literatura, obiit anno 1645.

quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cum animi tum corporis, regit quæstor, flectit libido, corrumpit spes, infirmitat metus, ut in tantis rerum angustiis, nihil veritati loci relinquatur.

Quid sunt Testes?

R. Sunt, qui de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus, atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati. 2. Si sint jurati. 3. Si viri probi, atque integerrimi. 4. Si sint viri illustres, ac primarii. 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsi testimonium dicant.

Porro Testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu, pastuque duci solita; Vaticinationes, quæ erant responsa Vatum; responsa denique Sacerdotum, & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione, futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores*. Ad divinum, humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani

sententia de Cæsare, ac Pompeio.

.... Quis justius induit arma.
Scire nefas, magno se iudice quisque
tuetur. (toni.

Victrix causa Diis placuit; sed victa Ca-
Quomodo infirmatur locus à testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas,
Testes esse homines vel in fames, vel
leves, ac futiles, vel servos, domesticos,
amicos, aut quomodocumque suspectos.
2. Si ostendas illos non secum ipsis co-
herere, sed pugnanti loqui. 3. Si gra-
viores Testes illis opponas. 4. Si con-
jecturis, & argumentis, illorum testimo-
nii futilitatem demonstras. 5. Denique
si dicas, testes illos esse homines infimæ
sortis, atque egentissimos, qui facile sub-
ornari potuerint.

C A P U T III.

De secunda Inventionis parte, seu de
motibus excitandis.

ORatoris munus, ac partes sunt, pri-
mam ut persvadeat, doceatque au-
dientium animos: deinde ut eisdem
moveat, inflammet ac flectat. Diximus
in prima huiusce libri parte de argu-
mentis ad docendum, & ad fidem faci-
endam idoneis. Postulat nunc instituti
nostri ratio, ut motuum, sive affectuum

concitandorum fontes aperiamus; dicamusque, qua ratione faces, ac stimuli sint auditorum animis subjiciendi, quod est in Oratore præcipuum. Siquidem homines affectu magis, quam ratione ducuntur, & quod approbant bonum, non semper amplectuntur, exemplo Medæ illius Ovidianæ (a)

... Video meliora, proboque:
Deteriora sequor . . .

Sed antequam affectus omnes singillatim persequamur, pauca quædam, ut sit, de illorum natura, numeroque præmittamus.

Quid est Affectus?

R. Est animi sentientis, ex opinione boni, vel mali na. a, commotio. Vel ut clarius dicam, est quidam animi impetus, quo impellimur vehementius ad aliquid vel appetendum, vel averfandam.

Quot sunt affectus?

R. Sunt, qui cum Stoicis, quatuor tantum statuunt affectus: duos circa bonum, nempe *spem*, & *gaudium*: & duos circa malum, scilicet *tristinam* & *metum*. Quatuor hosce motus eleganter expressit Virgilius *Æneid.* 6. cum ait: *Hinc metunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.*

Eof.

(a) *Metamor. lib. 7.*

Eosdem (a) Boëtius hinc quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle,
Pelle timorem:
Spemque fugato:
Nec dolor adsit.

Philosophi verò longè plures statuunt affectus, de quibus ita dicemus, ut primò illorum definitionem afferamus, deinde, quomodo sint excitandi, quàm accuratissimè præcipiamus.

§. I. De Amore, & Odio.

Quid est Amor?

R. Est affectus, quò alicui bene volumus, eique benefacimus; non nostrâ, sed illius causâ. Ubi vides tres omnino esse germani amoris conditiones, ac doctes. 1. Est, ut ei, quem amamus, optemus bona, vel saltem, quæ bona esse arbitramur. 2. Conditio est, ut quæ bona judicamus, non optemus illi duntaxat, sed etiam pro vitili parte procuremus, ut enim ait Julius Scaliger: (Cum

Tu si animo fortè velis (b) cui benefac-
Addas operam: sola, cadaver est volūtas.

L₂

3. Con-

(a) Severinus Boëtius, ingenio, eruditione,
& Poësi nobilis, capite truncatus à rege
Theodorico annò 626. (b) Cui pro ali-
cui.

3. Conditio est, ut ita simus animati, non propter propriam utilitatem, sed illius causâ, quem diligimus. Nam, ut ait Cicero, *si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus, non erit ista amicitia, sed mercatura quadam utilitatum suarum.*

Quò differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quod sit verus amor, est qui amat, non redametur; in amicitia verò requiritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus, quid esset amicus, pulchre respondit: (a) *Anima una in duobus habitans corporibus:*

Quò pacto conciliandus est Amor?

R. Amoris conciliandi causæ, ac viæ præcipuæ sunt. 1. Excellens quædam, & rara virtus. Ita Ilioneus Trojanorum Orator, præclaram Æneæ virtutem collaudandò, Didonem illi conciliare conatur. *Æneid. 1.*

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bellò major, &
armis.

2. Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicero Miloni benevolos mirificè facit judices ab ejus in patriam beneficentiâ: *Hiccinè vir patriæ natus, usquam nig in patria*

tria morietur? Sic. Sic etiam ventorum rex Æolus, commemoratis Junonis erga se beneficiis suum erga illam gratum, ac memorem animum testatur: (a)

Tu mihi quocumque hoc regni, tu sce-
ptrâ Jovemque (vum,
Concilias, tu das epulis accumbere Di-
Nimborumque facis, tempestatemque
potentem.

2. Nulla re magis comparatur amor, quam amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox: *Si vis amari, ama.* Denique conciliatur amor, oris ac corporis dignitate, si sit cum virtute conjuncta: unde rex Evander apud Virgil. lib. 8.

... Sed cunctis altior ibat.
Anchises. Mihi mens juvenili ardebat
amore (gere dextram,
Compellare virum, & dextræ conjun-

Quid est Odium?

R. Est affectus animi averfantis id, quod malum esse putatur.

Quanam arte concitandum erit Odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, facile cuivis patebunt Odii fontes, quod erit à contrariis capitibus excitandum, nimirum ab insignibus vitiis, ab improbitate, superbiaque, ab illatis injuriis.

Cujus rei mirificum habes exemplum apud Cornelium Tacitum in Agricolaë vita, ubi magnanimus ille Galgacus suorum Brittanorum animos adversus Romanos hac eximia oratione irritare sonatur.

Galgaci oratio contra Romanos apud Tacitum.

Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terra, & mare scrutantur. Si locuples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Soli omnium opes, atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere, falsis nominibus Imperium: atque ubi solitudinem faciunt, Pacem appellant. Liberos cuique, ac propinquos suos natura charissimos esse volunt. Hi per delectum a libi servituri auferuntur. Conjuges, sororesque etsi hostilem libidinem effugiant; nomine amicorum, atque hospitem pelluntur. Bona, fortunaque in tributum egerunt, in annonam frumentum. Corpora ipsa, ac manus sylvis, ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur. Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit, &c.

§. II. De Metu, Spe, & Audacia.

Quid est Metus, sive Timor?

R. Est perturbatio nata ex opinione
mali impendentis.

Quanam sunt artes, & industriae conciliandi metus?

R. Tres sunt potissimum. Prima est, si denuntietur malum aliquod magnum, ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longè remotam arbitrentur; at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus; pestilentia, vel naufragium; (a)

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin: ubi funesta Catilinæ consilia, & impendentes urbi calamitates ita describit: *Videor mihi hanc urbem vivere, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus* (b) *Cethegi in vestra cade bacchantis. Quapropter de summa salute vestra, Populique*

L5

R.

(a) *Aeneid.* 1. (b) *Cethegus unus & principibus conjurationis Catilinæ.*

R. de vestris conjugibus ac liberis, de sanctis
ac templis, de libertate, ac salute Italia,
deque universa republica decernite diligen-
ter, ut instituis, ac fortiter.

Eadem arte Aeneas Anchisem patrem
humeris gestans, apud Virgilium lib. 2o
timorem suum sic exponit ab imminen-
tis calamitatis magnitudine:

Succedoque oneri: dextræ se parvus
julus (sibus æquis
Implicuit, sequiturque patrem non pas-
Pone subit conjux. Ferimur per opaca
locorum (vebant
Et me, quem dudum non ulla injecta mo-
Tela, neque adverso glomerati ex agmi-
ne Graji, (omnes.
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat
Suspensum; & pariter comitique, oneri-
que timentem.

3. Concitandi metus industria, & ars:
hæc est, si proponatur malum, non publi-
cum duntaxat, & commune, sed priva-
tum, & proprium. Solent enim non
privata multò magis tangere, & acriori
doloris sensu ferire, quàm publica: est
homines vulgò videri malint publico
potius dolore moveri, quàm suo.

Hoc probè intellexerat olim nobilis
ille Græcus histrio, nomine Polus, qui
Athenis acturus fabulam Sophoclis, cum
repra-

representandus esset dolor Electrae gestantis cineres Orestis, clanculum eruit e sepulchro cineres, ossaque filii, quem amaverat unice, urnamque detulit in scenam, & cum lugere videretur aliena mala, desiebat sua. Ita A. Gellius lib. 7.

Qui est Spes?

R. Est gaudium ex opinione imminetis boni.

Quanam sunt incitamenta, animum ad Spem erigendi?

R. Haec duo numerantur: 1. Honestas, & magnitudo boni: 2. Praesidia certa ad illud comparandum, qualia sunt opes, vires, industria; prudentia, amici, adversariorum imbecillitas, & favor divinus. Hinc Tullius Romanos ad certam victoriae spem excitat sane luculenter.

2. Catilin: *Inpruie nunc, Quirites, contra has tam praclaras Catilinae copias, vestra praesidia, vestrosque exercitus; & primum gladiatorum illi confecto, & saucio, Consules, Imperatoresque vestros opponite, deinde contra illam naufragorum electam, ac debilitatam manum, florem totius Italiae & robur educite.* Hinc etiam Aeneas suorum animos mirum in modum erigit, & bene sperare jubet. *Aeneid. 1.*

O! pauci graviora, dabit Deus his quoque lucem.

Vos, & (a) Scyllæam rabiem, penitus-
que sonantes (saxa

(b) Accessitis scopulos, vos, & Cyclopeia
Experti, revocate animos, moestumque
timorem (juvabit;

Mittite; forsân, & hæc olim meminisse
Per varios casus, per tot discrimina re-
rum (quietas

Tendimus in Latium; sedes ubi fata
Ostendunt; illic fas regna resurgere
Trojæ. (dis-

Durate, & vosmet rebus servato fecun-

Ad spem pertinet Audacia, seu confi-
dentia, quæ est affectus quidam animi
adversus futurum malum, quamvis ar-
duum ac difficile, quod tamen vinci pos-
sit, confurgentis.

Quomodo concitatur audacia?

R. Iisdem ferme artibus, quibus Spes.
Ita magnanimus Hannibal, trajecto Rho-
danô, Italiam rectâ petens, suos milites
hortatur, apud Livium Decade. 3. Ut
obstructarum nivibus Alpium difficulta-
tes superent, Romanorumque vires
contemnant: *Quid aliud Alpes esse credi-
tis, quàm montium altitudines? Fingite al-
tiores Pireneis; An terras, aliquas cælum*
con-

(a) Siciliam aut Æthnam. (b) Accé-
tis pro accessistis pro syncope.

contingere, & inexpugnabile humano generi esse creditis? & alio loco: Cum eo nimirum hoste res est vobis, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam potest; scia vicit, ferociter instat victis; seu victus est, instaurat cum victis certamen.

Hac eadem ratione, audax Turnus suorum Latinorum animos ad pugnam accendit
Æneid. 10. (esto

In manibus Mars ipse, viri, nunc conjugis
Quisque suæ, te tique memor, nunc magna referto (ad undam,

Facta patrum, laudesque ultro occurramus
Dum trepidi egressisque labant vestigia
AUDENTES fortuna juvat. (primæ

Multum etiam addit fiduciæ persuasio de favore divino. Hinc illa Tolamii Auguris audacia, Æneid. 12.

Tum verò augurium Rutuli clamore salutant, (innitens augur,
Expediuntque manus; primasque Tolu-
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi: (ferrum

Accipio, agnoscoque Deos; me me duce
Corripite, ô Rutuli . . . . .

§. III. De Misericordia.

Quid est Misericordia? ?
Est dolor animi, & ægritudo quædam ex malo alterius, præsertim immerito rictu

ritò laboratis. In hoc excitando commiserationis affectu, triumphare solet magni Oratoris industria. Siquidem, ut vulgò dicitur: *Lacrymæ auditorum, sunt laus Oratoris vel maxima.*

Quanam sunt artes ad misericordiam excitandam idoneæ?

R. Variæ, ac multiplices sunt artes. Prima est; si qui malum patitur, eo plane indignus esse dicatur. Unde ad excitandam misericordiam valet hoc Virgilio (a)

*Nec te tua plurima Panthu, (Xit.)
Labentē pietas, nec Apollinis insula te.*

2. Est, si de patria, vel de nobis privatim bene meritus fuisse ostendatur. Hòc artificioso mire usus est senior Horatius apud Livium; ut filium, ob interfectam sororem, parricidii reum, ab imminente morte liberaret.

*Oratio P. Horatii ad populum pro J. io
parricidii reo. Livius lib. 1.*

Huncine, quem modo decoratum, ovantemque victoria incedentem vidistis, Quiritis, eum sub furca vinctum, inter verberas & cruciatu videre potestis? Quod vix laborum oculi tam deformis spectaculum ferre possent. I. lictor, collige manus, quæ paulo ante

• *lo ante armata imperium populo Romano pepererunt. I caput obrube liberatoris hujus urbis: arbori infelici suspende; verbera; vel intra Pomarium, modo inter illa pila, & spolia hostium; vel extra Pomarium modo inter sepulchra Curiatorum. Quo enim ducere huic juvenem potestis, ubi non sua decora eum a tanta feditate supplicii vindicent.*

3. Ars est, si calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteræque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc est, si tristitia quædam recentis miseriæ signa, monumentaque, ob oculos auditorum ponantur; cruentæ vestes, vel ipsum mortui cadaver, aut imago. Nam, ut monet Horatius ad Pisones:

Segnius irritant animos demissa per
Quam quæ sūt oculis subjecta fidelibus...

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugionibus, ac gladiis perforata, sanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas e vestigio provolaverit. Sic Clotildis Clodovei filia dure, & inclementer habita à marito Almarico Visigothorum rege, eum sedarium, suo imbutum sanguine ad fratres suos Franco-

rum reges misisset, (a) immane illud bellum excitavit, quò res Visigothorum penitus attritæ, deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cum defenderet Aquiliam, in causa peroranda, tunicam ejus diloricavit, ac discidit e pectore, & adversas senis cicatrices iudicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flere Dido conatur, apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine, ac pictura.

Aspicias utinã, quæ sit scribētis imago?
Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perquæ genas lacrymæ strictum labuntur
in ensem,

Qui jam, pro lacrymis, sanguine tinctus
erit.

§. IV. De Ira, & Indignatione.

Quid est Ira?

Res. Dicere possum cum Horatio: *Ira brevis furor est.* Sed malo cum Aristotele, sic illam definire. *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas cum dolore conjuncta.* Unde non maxime peccare differt ab odio, quod est *Ira quadam inveterata.*

Quomodo excitatur, & incenditur Ira?

b. Accenditur commemoratione illatae

(a) Gregorius Turonensis, lib. 2. cap. 10.

tæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu conjuncta; Hinc nimirum apud Virgilium *Aeneidos. i.* tantoperè effervesceit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, & Hebem filiam Ganymedi Trojano postpositam:

Manet alta mente repositum
Judicium Paridis, spretæque injuria
formæ; (honores.

Et genus invisum, & rapti Ganymedis
Et rursus in eodem libro suam iram sic
exsuscitat eadem Juno: —

Ast ego, quæ Divûm incedo Regina, Jo-
visque (annos

Et soror, & conjux, una cum gente tot
Bella gero, Et quisquam numen Junonis
adoret (norem?

Præterea? aut supplex aris imponat ho-

Quò quis verò est gloriæ appetentior,
vel dignitate illustrior, hoc ob sui con-
temptum, vehementius solet irasci. Cu-
jus rei memorabile in primis est exem-
plum Narsetis Eunuchi, rei militaris
gloriâ præstantissimi. Is enim post res
fortiter gestas adversus Totilam Gotho-
rum regem, cum invidiâ quorundam à
Justino Imperatore Italie præfecturâ fu-
isset exstitus, atque etiam ab Imperatrice
Sophia, impotentis animi femina, viru-
lea.

lentò hujusmodi fuisset impetitus con-
vitiò: *Narferem eunuchum ad pensa, lanas-
que cum feminis esse relegandum*: illud a-
deo acerbè tulit, ut se telam brevi orsurum
dixerit, quam Imperator, & Coniux, dum
viverent, nulla vi, industriaque retexere
possent. Ac paulò post, evocatis in Itali-
am Longobardis, Imperatori magnam I-
taliæ partem ademit.

Quid est indignatio?

R. Est dolor perceptus, ob secundas
res, bonaque alterius, qui hac felicitate
judicatur indignus; ut apud Maronem

Eclog. 1.

Impius hæc tam culta novalis miles ha-
bebit?

Barbarus, has segetes?

Ejusmodi etiam illud *Eclogæ 8.*

Mopso Nisa datur: quid non speremus
amantes? (quæ sequenti

Jungentur jam (a) gryphes equis, ævo-
Cum canibus timidæ venient ad pocula
damæ.

Quomodo ab invidia differt indignatio?

R. Hòc differt, quòd indignatio sit
tantum in indignos, eò quòd fruuntur
bonò,

(a) Gryphus genus ferarum omnino fa-
bulosum cum alis, & capite aquila, & reli-
quo corpore canino, vulgò Grifor.

bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatione præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi; quia boni ferunt indignè malos florere; & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia vero est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur indignatio?

R. Excitatur duplici modò. 1. Si vitæ prioris sordes, & vilitas cum præsentis temporis opibus, potentia, & arrogantia præsertim conferantur. 2. Si hominis, in quem indignamur, vitia cum viri, cui antefertur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in Vatinium: *Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patior latere . . .* Deinde commemorat, ut homo vilis, & obscurus, paulatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit: *Te cognati respuunt, (a) tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, struma denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis callocarunt.* Quasi nempe adeò ut impetris, ut vel ipse strumæ, factum hominem averteretur.

Si.

(a) Ex eadem tribu.

Similiter Horatius indignationem concitat aduersus Menam Pompeji magni libertum, in hac Oda cetero notanda:

Licet superbus (a) ambules pecuniâ,
Fortuna non mutat genus.

Videsne, sacram (b) metienti te viam,
Cum bis ter ulnarum toga.

Ut ora vertat huc, & huc euntium
Liberrima indignatio?

Secus flagellis hic (c) triumviralibus,
Præconis ad fastidium;

Arat Falerni mille fundi jugera,
Et (d) Appiam mannis terit:

Sedilibusque magnus in primis eques,
Othone contempto, sedet.

Ex secundo capite vehementer indignatur Ajax, apud Ovidium, quod Ulysses secum ausit de Achilis armis contendere.

... Agimus, proci Jupiter, inquit,
An-

(a) Menas, cum ab hero Pompeji defecisset, ad Augustum, ab illo Tribunus militum fuit creatus. (b) Via sacra sic dicta, quod ad Iovis templum & Capitolium recta duceret. (c) Iudicia de servis, ac furibus exercebant tres iudices, qui triumviri capitales dicebantur. (d) Via Appia Romam Brundisium usque pertingebat, nomen traxerat à Claudio Appio Cæco, qui eam muniverat.

Ante rates causam, & mecum confertur
 Ulysses! (honorem
 Præmia magna peti fateor: sed demit
 Æmulus Ajaci. Non est tenuisse super-
 bum, (Ulysses.
 (Sit licet hoc ingens) quidquid speravit

§. V. De Mansuetudine.

Quid est Mansuetudo?

R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clemencia: est motus oppositus iræ; neque aliter definitur, quam *ira remissa, atque mitigatio.*

Quanam est ars concilianda clementiæ?

R. Mitigabitur ira, & concilliabitur mansuetudo, primo ingenua quadam culpæ confessione, ac dolore. Ita Cicero, Cæsarem, iratissimum licet, tamen Ligario placavit: *Ad judicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, temere feci, pœnitet, ad clementiam tuam confugio; aeluti veniam peto; ut ignoscas, oro; si nemo impetravit, arrogantem, si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimam: ut enim pulchre ait Ovidius lib. 3. Tristium.

Corpora magnanimo satis est prostrasse
 se Leoni.

Pugna suum finem, dum jacet hostis,
habet. (Iud libri 6.

Addere poteris cum Virgilio tritum il-
..... Romane: memento.

Parcere subiectis, & debellare superbos.

3. Ad delinendam iram, maxime sunt
adhibendi, qui minus habent roboris, &
quos de vi inferenda cogitare, nulla est
suspicio, cujusmodi sunt pueri, foemi-
nae, senes, sacrorum antistites. Ita legi-
mus, in sacris paginis Davidis iram ab
Abigail, iram (a) Artaxerxis ab Esthe-
re fuisse repente mitigatam. Romana
quoque historia testatur, Sabinarum in-
terventu, Romulum inter, & Latium,
foedus iatum fuisse. Item Volun-
tia, & Veturia Martium Coriolanum, patriæ
funestum bellum inferentem, a noxiis
proposito dimoverunt.

4. Facit plurimum ad iram mollien-
dam, si scias, & captes, molles aditus, &
commoda faciendi tempora; quale est tem-
pus convivii, ludii, fausti alienius suc-
cessus, victoriæ, festivitatis, ac lætitiæ
publicæ; quo tempore solent homines
ad mansuetudinem esse propensiores.

5. Si prudenter ostendas, quantum
præ-

(a) *Artaxerxes in sacris codicibus di-
ctus Assuerus.*

præstet mansuetudo cupiditati, vindictæ; ut recte monet Juvenalis hisce versibus aureis Sat. 13.

Quippe minuti.

(voluptis
Semper & infirmi est animi; exiguique
Ultio; continuo sic collige, quod vindicta
Nemo magis gaudet, quam fœmina.

6. Denique valet plurimum ad clementiam, si dicas, qui peccavit; non dedit opera, non dolô malô peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum, sed vel incautum, vel errore humano deceptum, vel necessitate adactum, peccavisse. Vide, qua dexteritate locum hunc tractet Tullius, ad Cæsarem M. Marcello placandum: *Atque hoc C. Cæsaris iudicium P. C. quâ n latè pateat, atten lite. Omnes enim, qui ad illa arma facti, fuimus, nescio quô, Reipublica mihi pro, funestoque compulsi, e si aliquâ culpâ tenemur erroris humani, scelere certè liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublica conservavit, memet mihi, & item reipublica, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit, quorum, & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in confesso videtis. Non illos hostes induxit in curiam, sed iudicavit à plerisque ignoratione potius, & falso atque inani metu, quàm cupiditate,*

aut crudelitate, civile bellum esse susceptam.

§. VI. De Æmulatione.

Quid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus; non quòd illi contigerit, sed quòd nos illâ careamus. Hinc liquet Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes, plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maxime præclara, ut virtus, honores, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter, & Invidiam?

R. Æmulationem bonam, esse laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur; Contrà verò Invidia vitiosa est, turpisque, quia id agit, ne alter bonis potiatur, ut ait Horatius.

Invidus alterius rebâs macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplò, nominis gloria, & propositis illustrium virorum egregiis facinoribâs. Ita Andromache Æneid. 3.

Quid puer Aſcanius? super tne, & vefcitur aurâ? . . . . .

Ecquid in antiquam virtutem; animosque viriles

Et

Et puer Aeneas, & avunculus excitat
Hector?

Ita magnus ille Alexander cum ad Achillis tumulum adstitisset, eius gloriam & felicitatem æmulatus, *O fortunate, inquit, adolescens, qui tuam virtutis Homerum præconem inveneris!* Et ille historico um princeps Thueydides, adhuc adolescentulus, cum forte suam historiam Herodotus legeret, ita gloriæ stimulis agebatur, ut lacrymas tenere non posset. Quò animadversò, Herodotus ejus patri dixit: *Nè tu sanè beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis appetentem.*

Concluditur doctrina de Affectibus generali præcepto.

Hactenus de Affectibus dictum est; in quibus illud generatim est observandū, quòd apud Ciceronem (a) monet Antonius: *Ut omnes motus, quos Orator adhibere volet judici, in ipso Oratore impressi, atque iniusti esse videantur. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, iudex, si tu ipse id leniè ferre videare: neque ut oderit eum, que tu velis, nisi teipsum flagrantem odio antè viderit: ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatio*

M

tio

(a) Lib. 2. Orat.

tione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla est mens, tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris.

Optime igitur monet Horatius in arte Poëtica:

..... Si vis me flere, dolendum est
Primum ipsi tibi: tunc tua me infortu-
nia lædent.

Finis Libri secundi.

*****

A R T I S
R H E T O R I C Æ
L I B E R T E R T I U S

DE DISPOSITIONE.

Quid est Dispositio?

R. Dispositio definitur à Cicerone
Rerum inventarum in ordinem distributio.

Quenam est Dispositionis utilitas?

R. Non minus necessaria est dispositio

ad fidem faciendam, & ad motus excitandos, quàm instructio exercitûs ad pugnam, ac victoriam; quàm in humano corpore conformatio membrorum, ad gratiam, & venustatem; quàm in ædificio lapidum, cæmentiquè apta compositio, ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde meritò præcipit Horatius in arte Poëtica;

Singula quæque locum teneant fortita decenter.

Sane ordo ubi adest, res audiuntur libentius, audita intelliguntur facilius, & intellecta diutius inhaerent. Si verò negligatur dispositio, fit nimirum monstrum illud ex variis animantibus conflatum, quod artis initiô scite pingit idem Horatius. Fit, quod eodem locô reprehenditur.

Velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput
uni Reddatur formæ. . . . .

Quin nullum mihi videtur certius argumentum, cum ita incondita est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil secundum. Contra verò nullum majus indicium artis, & industriæ, quàm ordo. Quamobrem cum hætenus actum sit de Elocutione, & de Inventionem, in quibus opus est imprimis lepore, atque ingenio;

deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris iudicium, atque prudentia.

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione, seu quanam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgò quatuor assignantur: Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus; vel ipsâ duce naturâ, ubi quidpiam volumus impetrare. 1. Conciliandos esse animos eorum, quibuscum agimus, & hoc est Exordii munus: deinde exponendum esse illud, quod petimus, & hoc est Narrationis; 3. afferendas esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio: denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementius auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor duntaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem, quas etiam ajunt incitari pervagatissimò isthoc versiculò.

Exoritur, narro, feco, firmo, refuto,
peroro.

Verum, si rectè res æstimare velimus; Partitio cum Propositione revocatur ad Exordium; Confutatio verò redit ad Confirmationem. Unde liquet, quatuor tantum esse statuendas orationis partes, quarum quæ valent ad faciendam fidem, scilicet Narratio, & confirmatio: reliquæ verò faciunt ad motus excitandos, videlicet Exordium, & Peroratio. Nunc verò de partibus orationis singulatim videamus.

C A P U T I.

De Exordio.

Quid est exordium?

R. Exordium definitur à Tullio Pars orationis, auditorum animos idoneè comparans ad reliquam dictionem. Unde quòd in humano corpore caput est, quòd in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeò præcipuà quaedam curâ; diligentique, præ cæteris orationis partibus, est elaborandum, naturæ ipsius instar, quæ in fingendo, atque ornando capite, potissimum desudare consuevit. Unde etiam Exordium: *difficillima pars orationis* vocatur à Tullio

Undenam sumpta est Exordii vox ?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta, qui propriè telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt.

§. I. De variis Exordiorum generibus.

Quotuplex est Exordium ?

R. Duplex. Aliud est iustum, ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur: aliud est vehemens, & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est Exordium iustum, ac legitimum ?

R. Illud est, quò auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est Exordium ex abrupto ?

R. Illud est, quò Orator, quasi quòdam abreptus impetu auditores repentino, & inopinato motu percillit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis Exordium in Catilinam: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientiâ nostrâ, &c.*

Quomodo fit Exordium ex abrupto ?

R. Fit primò per licentiam, seu per liberiozem quemdam loquendi modum. Sicut apud Livium lib. 23. Mucius Scævola deprehensus in Parlentis carceris, ita illum alloquitur ex abrupto:

Romanus sum civis? C. Mucium vocant.
 Hostis hostem occidere volui; nec ad mor-
 tem minus animi est, quam ad necem fuit.
 Et facere, & pati fortia, Romanum est.
 Nec unus ego in te hos animos gessi. Lon-
 gus post me ordo est idem petentium decus.
 Proinde in hoc discrimen, si juvat, accin-
 gere, ut in singulas horas capite dimices tuo.
 Ferrum hostemque in vestibulo habes regia.
 Hoc tibi Juventus Romana bellum indicimus.
 Nullam aciem, nullum praelium timueris: ni
 tibi, & eum singulis res erit.

2. Fit per indignationem, & increpa-
 tionem, ut cum apud Livium Lib. 2.c.
 40. Veturia filium (a) Coriolanum sic
 alloquitur. Sine, priusquam complexum
 accipio, sciam, ad hostem, an ad filium ve-
 nerim; captiva, materne in castris tuis sum?
 In hos me longa vita, & infelix senecta tra-
 xit, ut exulem te, deinde hostem viderem!
 Potuisti populari hanc terram, qua te genu-
 it, atque aluit! Non tibi, quamvis infestis a-
 nimis, & minaci perveneras, ingredienti si-
 nes ira cecidit! non cum in conspectu Roma
 fui, succurrit iatra ista mania domus, ac
 penates mei sunt, mater, conjux, liberique?
 Ergo nisi peperissem, Roma nos oppugnare-
 tur!

M4

tur!

(a) Martius Coriolanus plebis odio in
 exilium actus, patriae bellum intulit.

tur! nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem!

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto?

R. Usurpatur potissimum, vel in summa aliqua gratulatione, & lætitia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rari videtur quodammodo.

§ II. De virtutibus, ac vitiis Exordii.

Quæ sunt Exordii dotes, ac virtutes?

R. Quatuor vulgò recensentur; *Proprietas, cura, verecundia, brevitatis.*

In quo posita est proprietatis Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. 2. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ira depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Cōtra vero vitiosum erit, si sit vulgare, ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: cujus modi Exordia lepide comparantur Ephippio, quod equis bene multis accommodaretur, vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem, & sacras mactarent victimas, & supplicio nocentes afficerent.

2. Vitiosum erit Exordium, si sit computabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. Si sit procul accersitum, longiusque petitum, vel si nihil ad rem pertineat. Quæ Exordia si militer se habent ac
 Humano capiti cervicem pictor equinum
 Jungere si velit.

Quale etiam fuit Exordium inepti illius caudici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vixque ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sit accuratum, & acutum, sit aptum verbis, & instructum sententiis, & quod periti solent Architecti, vestibula, aditusque ad causam faciat illustres, inquit Tullius. Prima quippe Oratoris commendatio proficiscitur ab Exordio: quod si negligentius tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet, & nauseabit auditor. Ut enim optime monet Fabius, pessimus sane videtur gubernator ille, qui e portu solvens, statim ad scopulos navem appellit. Caveat tamen Orator, sine, quod sæpè contingit, Exordii nimis picti, & nimis artificiosi splendore, ac concinnitate, præstigiaram, ac

fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit exordii verecundia?

R. In eo consistit, quod Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo L. Crasso tantopere laudabat Cicero: *Fuit enim, inquit, in L. Crasso pudor quidam, qui non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.* Et ipse etiam L. Crassus de se sic confiteretur lib. 1. de Oratore: *In principis dicendi, tota mente, atque omnibus artibus contremisco.* Sciebat enim summus ille dicendi artifex, & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator velut exultans, sibi quæ præsidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est breuitas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accommodatum, & ut inani verborum circuitione, non producatur longius, quam par sit. Neque enim profectò cubitali Pygmæi corpori caput giganteum, aut hamili tugurio valvæ prægrandes, ingensque vestibuli affigi debent. Quod si fiat, bellissime sanè quadrabit in enormia id genus proœmia faceretur illud

Diogenis dictum ad (a) Myndios, qui suo oppidulo grandes, & magnificas fores affixerant: *Viri Myndi, portas claudite, ne urbs exeat.*

Nolim tamen, orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant Oratores: *Sine Exordio, sine affectibus, sine epilogo,* inquit Julius Pollux: & ut etiam à Xenophonte factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios.*

Nolim etiam, orationi, cæteroqui longulæ, brevissimum, ut nonnulli solent, affigatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exiguæ fores; aut giganteo corpori, Pygmæi caput; vel ingenti colosso, globulus imponitur.

§. III. De variis Exordiorū fontibus.

Varii sunt fontes, unde derivari solet Exordium iustum, ac legitimum. Nos hic præcipuos indicabimus.

1. Exordium recte ducitur ab adjunctis personæ, rei, loci, ac temporis; atque hic erat fons notus, ac familiaris Tullio, qui hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro M. Cælio exorditur à tem-

---

(a) *Myndus oppidulum Caria, in Asia minoris.*

temporis insolentia: quippe die festo, contra, quàm fieri soleret, causam dicere cogebantur. Exordium Milonianæ ducitur 1. à persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. à persona Pompeii iudicis: 3. ab insolita iudicii forma, Pro Rege (a) Dejotaro, ducit exordium ab angustiis loci, in quo habita fuit hæc oratio: *Moveor etiam ipsius loci insolentiâ (inquit Tullius) quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, (b) dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent, in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco. . . .* Hanc enim, C. Cesar, causam si in foro dicerem, eodem audiente, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cuius omnem aetatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. . . . Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causa maxi-
me

(a) Hæc oratio privatim habita in ædibus Cesaris. (b) Dejotarus Gallogræcia in bello civili Pompeii partes secutus, victorem Cesarem cum excepisset hospitio, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.

mè debilitatur loco, rium est, *Cesar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsam referre, quò facilis tum equitas tua, tam audiendi diligentia, minuat hanc perturbationem meam.*

2. Ducitur Exordium à rotunda, simplicique rei expositione, sine fuce, & calamistris, & sine nullo in speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario: *Novum crimen, C. Cesar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit: Q. Ligarium in Africa fuisse.*

3. Ducitur Exordium à contrario, cum prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sint omnino contraria, & adversariis faveant, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minus cogitantes pertrahamus: in quo sanè est artis, & industriæ plurimum. Ità Alexander apud Curtium milites suos cohortaturus, et secum audacter pergant ad extremas Indiæ partes, primo videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum, inquit, quas gessistis, milites, intuentibus nobis, minimè mirum est, & desiderium quietis, & satietatem gloria occurrere, &c.* Deinde mutata sensim velificatione, in contrariam sententiam callidissime descendit.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato: *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere; neque ex ignavo frenuum, neque fortem exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina loquitur, apud eundem Sallustium, ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines (P.C.) qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia, vacuos esse decet.*

5. Duci potest Exordium ab insigni aliqua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetorica librum auspiciatur: *Sæpe, & multum necum cogitavi, bonine an mali plus, attulerit hominitas, & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.*

Eodem ex fonte suum in (a) Rufinum carmen ducit Claudianus.

*Sæpe mihi dubia traxit sententia mentem,
Curarent superi tetras, an nullus inellet
Rector, & incerto fuerit mortalia casu.*

Ab-

(a) Rufinus Arcatii tutor, affectat imperium, & à militibus occiditur.

Abstulit hunc nobis Rufini poena tantum-
tum, (cum

Abfolvitque Deos, jam ad culmina re-
Injuftos creviffe queror. Tollantur in
Ut lapfu graviore ruant. (caltum,

6. Præclare admodum trahitur Exor-
dium à fufpenfione, quæ mirificè præ-
parat auditorum animos, magnæ alicujus
rei expectatione; & illos acuit vehe-
menti cupiditate feiendi, quid demum
fit illud, quod polliceatur Orator. Ita
Cicero Verrina 1. Quod erat optandum
maximè, iudices, & quod unum ad invidiam
veftri ordinis, infamiamque iudiciorum fe-
dandam maximè pertinebat; id non humano
confilio, fed propè divinitus datum, atque o-
blatum vobis fæmno reip. tempore videtur.
Inveteravit enim jam opinio perniciofa reip.
vobifque periculofa, que non modò Romæ,
fed, & apud cæteras nationes omnium fer-
mone percrevit, his iudiciis, quæ nunc funt,
PECUNIOSUM hominem, quamvis jū-
cens, nullum poffe damnari

Denique Exordium ab ipfis causæ vi-
fceribus, hoc eft ab intimis causæ prin-
cipiis trahendum eft, & in illo folenter
jacienda funt argumentorum, & affectu-
um omnia femina, quæ deinde retracta-
ta fufius explicentur. Id vero non dif-
ficulter effacies, fi ex Fabii Quintilianæ
præ-

præcepto, diligenter intuearis, apud quos, pro quibus, contra quos, quò locò, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi; quid auditores, iudices sentire credibile sit, quisque sit orationis tuæ scopus; quid petas, quid consequi velis. Hæc omnia ubi perspecta mature fuerint tibi, ipsa te magistra natura facile docebit, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

§. IV. De officio, ac munere, Exordii.

Quednam est officium, ac munus Exordii?
R. Triplex; ut nempe reddat auditorem benevolam, attentum, & docilem.

Unde reddet auditorem benevolam?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona Oratoris ipsius. 2. à persona adversariorum. 3. à Persona auditorum, vel iudicum: 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorem benevolam à persona Oratoris ipsius?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem & ingenium quemdam candorem ore potius, & re ipsa præferat, quam verbis ostendet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas

virtutes, sed parcé omnino, ac sine ar-
gantia commendare: quod mirifice facit
Tullius in oratione pro Archia, suo quon-
dam magistro: Si quid est in me ingenii,
iudices, quod sentio, quam sit exiguum; aut
si qua exercitatio dicendi, in qua me non in-
ferior mediocriter esse versatum; aut si hu-
jusce rei ratio aliqua ab optimarum artium
studiis, ac disciplina profecta, à qua ego
nullum confiteor etatis mea tempus abhor-
ruisse, earum omnium rerum vel in primis
hic A. Licinius fructum à me repetere propè
suo jure debet. Nam quò ad longissimè po-
test mens mea respicere spatium prateriti
temporis, & pueritia memoriam recordari
ultimam, inde usquè repetens, hunc video
mibi principem, & ad suscipiendam, & ad
ingrediendam rationem horum studiorum
extitisse. Quod si hæc vox hujus hortatu,
præceptisque conformata nonnullis aliquan-
do saluti fuit; à quo id accepimus, quò cæte-
ris opitulari, & alios servare possimus, huic
profectò ipsi, quantum est situm in nobis; &
opem & salutem ferre debemus.

Quomodo colligetur benevolentia ab ad-
versariorum persona? Dici. Jag.

R. I. Si dicamus, nos nimiam illorū
eloquentiam, aut gratiam revereri, un-
de illa reddatur læpetia iudicibus:
quod pulchre admodum facit Cicero
pro

pro Quinctio: *Quæ res in civitate duæ plurimum possunt, ea contra nos ambe faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia, quarum alteram, C. Aquili, vereor; alteram, metuo.*

2. Si illos in odium, & invidiam adducere, vitiorum, quibus laborant, commemoratione, conemur; ut pro Dejotaro: *Crudelem (a) Castorem, nè dicam sceleratum, & impium: qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaque sua terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, & tegere debebat.*

Quòd si adversarius sit vir bonus, notæque probitatis, ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum pro Muræna diceret, Catonemque virum antiquæ virtutis haberet adversarium, non quidem in ejus vita, moribusque quidquam culpavit; sed tamen, ut illi quomodocumque fidem detraheret, sectam Stoicorum, cui se Cato totum addixerat, irridere cœpit, idque tam falsè, tamque facetè, ut judicium risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit.

*Quam (b) ridiculum habemus Consulenti
Quomodo captabitur benevolentia à persona,
vel auditorum, vel judicum?*

(a) Castor Dejotari nepos ex filia.

(b) Plutarchus in vita Catonis.

R. I. Si eis confidere videatur Orator, ut pro Roscio Amerino. 1. Si suam causam cum eorum utilitate conjungat, ut passim in Philippicis. 3. Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem, & dotes cæteras modestè commendet, ut in Exordio Miloniane, ubi Tullius Pompeium laudat à sapientia, justitiaque, cum ait: *Sed me recreat, & reficit Cn. Pompeji sapientissimi, & justissimi viri consilium, qui perfecto nec justitiæ suæ putarat esse, quem rem senectutis judicium tradidisset, eundem telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitata multitudinis, auctoritate publica amare.*

Imò ne ipse quidem Paulus Apostolus hoc sibi negligendum putavit, cum pro se ipso diceret apud regem Agrippam, Actorum Capite. 25. *De his omnibus, quibus accusor à Judæis, Rex (a) Agrippa, æstimo me beatum, apud te cum sine defensoribus me hodie, maximè te sciente omnia, & que apud Judæos sunt consuetudines, & questiones, propter quod obsecro, patienter me audias.*

Quomodo paratur benevolentia à personæ agentis, sive illius, cujus causa agitur? ¶

(a) Agrippa ultimus Judæorum Rex, & filius illius Herodis Agrippa, qui ab Angelo percussus fuit.

R. Si illius innocentiam, virtutemque commendes: si illius calamitatem, amicorum inopiam, & solitudinem conqueraris; ut Cicero pro Roscio Amerino.

Semperne laborandum est in exordio, ut captetur auditorum benevolentia?

R. De captanda benevolentia non valde laborandum esse in causis illis, quæ per se sunt honestæ, sed tantum in iis, quæ sunt vel paradoxæ, vel humiles. Quatuor enim causarum genera distingvit Divus Augustinus in eximio suo libro de Rhetoricæ principiis: *Honestas, incredibiles, dubias, & humiles*, quæ ab illo vocantur.

In humili quidem argumento se se maxima nonnunquam exercuerunt, & ostentârunt ingenia; ut olim Polycrates, qui murium panegyricum celebravit; & Lucianus, qui muscam, laudavit. Inter juniores verò Majoragius scripsit encomium luti. Calcagninus, post Pfellum pulicem prædicavit. Caliger anserem, Passeratius ipsum *nihil* laudandum suscepit. Umbra Janus Douza præconiô celebravit: & nostra ætate vir Cl. Daniel Heinsius asinam, pediculumque laudavit.

In his verò, aliisque id genus humili-
bus

bus causis, itemque in illis, quæ minùs gratæ sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, quâ Orator subdole, & latenter in auditorum animos irrepat.

§. V. De paranda attentione.

UNdenam conciliatur attentio?
 R. Conciliatur partim promissione, partim petitione: promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebus vel novis, vel magnis, vel utilibus, vel jucundis. ita Horatius Od. 1. 1. 3.

Carmina non prius
 Audita, Musarum Sacerdos
 Virginibus, puerisque canto.

Sic etiam in primis Cicero pro Rabi-
 rio: Sic enim existimare debetis, Quirites,
 post hominum memoriam, rem nullam magis
 periculosam, magis ab omnibus vobis provi-
 dendam, nec à Tribuno plebis susceptam, ne-
 que à Consule defensam, neque ad populum
 R. e se delatam. Hoc etiam egregie præ-
 stitit Maro, quando de apibus dicturus,
 ita coecinit 4. Georg.

Protinus aërii mellis coelestia dona
 Exequar, Hanc etiam (a) Mecœnas, a-
 ipse partem. Ad-

(a) Mecœnas apud Augustum gratiosissimus, & Poetarum patronus munificus.

Admiranda tibi levium spectacula rerū
Magnanimosque duces; totiusque ex or-
dine gentis

(dicam.

Mores, & studia, & populos, & prælia
In tenui labor, at tenuis non gloria . . . .

Nolim tamen mōtes, ut ajunt, aureos
in ipso dicendi initio semper pollicea-
tur Orator: nec sic incipiat, ut (a) Mævi-
us ille, quem ridet Hōratiū;

Fortunam Priami cantabo, & nobile
bellum

Multoque sanè cautiùs mihi videtur
facere, qui cum Homero simpliciter, &
verecunde sic exorditur.

Dic mihi, Musa, virum captæ post
tempora Trojæ,

Qui mores hominum mūltorum vidit, &
urbes.

(Lucano:

Quam si magnificentius sic incipias cum
Bella per Æmathios pluiquam civilia
campos . . . .

Aut si tumidū illud, turgidūque imiteris
Claudiani proœmiū *de raptu Proserpinæ*.
Infernī raptoris equos, affataque curru
Sidera Tænario, caligantēque profunde
Junonis thalamos audacia promere cætu,
Mens congesta jubet.

Quod

(a) Hic est ille Mævius, quem carpit
Virg. Qui Bavium non odit, amet tua
sarmina, Mævi.

Quod si satis appareat, rem, de qua agitur, esse abjectam, & exilem, plus efficiet Orator, si rotunde statim, & ingenue profiteatur, sese in re omnino tenui laborare, quàm si grandia nequidquam polliceatur; sed causæ tenuitatem æquitate, vel necessitate, vel aliunde compensare conabitur; ut Cic Philippica, 7. *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, P. C. de Appia via & de (a) moneta.*

2. Conciliandæ attentionis ratio est, *petitio*; cum scilicet auditores rogamus, ut studiose, ac diligenter velint attendere, ut Cicero pro Sexto Roscio: *Quapropter vos oro, atque obsecro iudices, attente, bonaquæ cum venia verba mea audiat.*

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari soleat attentio, satius tamen erit interdum, illam in ipso orationis decursu postulare, cum scilicet auditoris animus, initio arrectus, & alacer, languescere incipit, & defatigatæ illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregie præstitit Tullius Pro Cluentio, dum sic ait: *Vos, quæso, ut adhuc me attentè audistis, item, quæ reliqua sunt,*
audi-

(a) *Vel de templo Junonis Moneta resciendo, vel de pecunia eudenda,*

audiatis. Profecto nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu, & silentiis, dignum vestris studiis, atque auribus esse videatur.

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maxime rebus 1. Si brevem te fore promittas, stesque promissis. Ut enim eleganter, & ingeniose monet Tullius, multo satius est, ut Orator delinat, quam si deficiat; & Auditor cum desiderio, quam si cum fastidio, ac satietate recedat. Atque in Oratores nimis longos, belle omnino quadrant ultima hæc artis Poeticæ verba.

Indoctum, doctumque fugat recitator acerbus. (legendo;

Quem vero arripuit, tenet, occiditque
Non missura cutem, nisi plena cruoris
(a) Hirudo.

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucide, simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in duo, vel tria ad summum capita perspicue partiaris; ut, cum ait Tullius

lius

(a) Hirudo, est pisciculus instar exigent serpentis, qui ad sugendum vitiosum sanguinem, cuti solet applicari, nec avelli, nisi sanguine oppletus, potest.

Ius Philippicâ 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est; quia periculosa, quia esse non potest: qua tria dum explico, peto à vobis P. C. ut eadem benignitate, quâ soleis, verba mea audiat. Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam, quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator; & quia hic locus est in tota Rhetorica longè difficillimus, tironibus præsertim; de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.*

§. VI. De Propositione.

Quænam sunt Propositionis virtutes, ac dotes?

R. Quinque vulgò assignantur propositionis dotes, 1. est, ut simplex sit, unaque, non verò multiplex, ex illius enim unitate, omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximii illius, nunquamque satis inculecandi Horatiani præcepti.

Denique sit quodvis simplex duntaxat & unum.

Quid est porro una, simplexque propositio?

R. Una simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una, simplici que sententia, v. gr. *Pax est conquirenda, injurie sunt condonande, &c.*

N

2. Pro-

2. Propositionis dos est, ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi, quemadmodum ista: *Otium est fugiendum.* 3. dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partesque omnes in illam, velut in scopum, metamque colliment. 4. dos est, ut tractari copiose, & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte enim monet Horatius, ne jejenum dicendi fuis argumentum, & *quæ desperas tractata nitescere posse, relinquas.* 5. dos est, ut propositio vel ipsa novitate percèllat, vel insigni aliqua utilitate placeat: quæ duo vel maxime conciliare solent attentionem, atque benevolentiam.

Quomodo novitatem habebit propositio?

Æ. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito, vulgarique fiat inultarum, & auditorum animos statim erigat, feriatque; v. gr. trita est, vulgarique hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est, nihilque admodum habet attentionis. Fiet verò nova, & admirabilis, si dicas cum Chrystomo. Nemo læditur, nisi à seipso; vel, Nemo miser, nisi qui velit.* Item vulgaris est propositio: *Mali aliquando sumi utiles virtuti; itemq; ista: Mors minus dura accidit miseris, quam fel-*

felicibus. Fiet autem illico utraque nova, mirificaque, si dicas, *Virtutem, plus interdum improbis debere, quam probis, Felicitatis genus esse, infelicem mori.*

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duabûs illis Senecæ vocibûs nobis uti fas est.) Contemplativæ porro dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur, quemadmodum ista; *Sulcorum infinitus est numerus.* Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quarum finis est aliquid efficere; ut: *Ferenda sunt amicorum vitia.*

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?

R. Tribus potissimum de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. Quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. Quia levat audiendi fastidium; recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus, & intervallis distincta; ut ait (a) Rutilius in Itinerario. N2 In-

(a) Rutilius natione Gallus, floruit sæculô quarto. Scripsit Itinerarium versu supra hanc statem eleganti.

Intervalla viæ fœlis præstare videtur,
 Qui norat inscriptus millia multa lapis.

Quanam sunt leges Divisionis?

R. Quatuor. 1. est, ut Divisio sit plena: hoc est ut partes illius, sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum, vix plures. Si enim nimium concisa sit, & ut loquitur Cælius, nimium articulosa, o fundet orationi tenebras, parietque obscuritatem illam, contra, quam fuit inducta. 4. dos est, ut ut plana, simplex & quasi obvia; non vero ad artis, & ingenii ostentationem longius accerita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fufius, & uberius dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

C A P U T II.

De Confirmatione.

Quid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu roborata causæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. Est Confirmatio proprie dicta

dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus, ac stabilimus. 2. est Confutatio, in qua contrarias aduersariorum rationes refellimus. Hinc liquet; Confirmationem esse præcipuam, ac potissimam Orationis partem, quæ, quasi viscera, vitamque illius contineat, totamque persuadendi spem in ea maxime parte sita esse. Unde, *πισις*, seu *fides jure* nuncupatur ab Aristotele.

§. I. De Cõfirmatione propriè dicta.

Quomodo tractanda est Confirmatio propriè dicta?

R. Per Argumenta, & per Argumentationes.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est argumentatio?

Est argumenti fusior, & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumenta, & Argumentationes?

R. Hoc interest, quòd Argumentatio sit: modus, sive ratio, in qua argumentum tractatur. Argumentum verò sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt, & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?

R. Petuntur à locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accurate dictum est à nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?

R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maxime attendit auditor. partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhaerent: imbecilliora verò collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas: quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui per se parum possunt, turbam valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius, tunc imbecillius subjicietur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quot sunt argumentationum species; seu quot modis tractari possunt argumenta?

R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis Syllogismus, seu ratiocinatio, Enthymema, Inductio, & Exemplum. His adde Soritem, & Epicherema.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Da-

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philosophicus, alius Oratorius. Syllogismus Philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicatis, quæ sic inter se connectuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*, quia minus latè patet, appellatur; necessario concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur: v. gr.

Omnis ars honesta est amplectenda:

Rhetorica est ars honesta:

Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, verò inter se ordine connexis; unde etiam vocatur, *Syllogismus perfectissimus.*

Quanam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est: *Propositio.* 2. *Propositionis probatio.* 3. *Assumptio.* 4. *Propositionis probatio.* 5. *Conclusio.* Habes inigne quoddam Syllogismi Oratorii exemplum in libro 1. de Inventione, ubi luculenter demonstrat Cicero, Divinam providentiã mundum gubernari. Sed quod exiliter, & jejune dixisset Philosophus in hunc ferme modum: *Illud Divina providentiã administratur, quod optime administratur, sed mundus optime administratur, igitur mundus di-*

vinâ providentiâ administratur. Id ipsam Tullius oratorio more ita pertractat.

Meliùs accurantur, quæ consiliò geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Et hæc est Propositio.

Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior, est rebûs, & apparatus, quàm ea, quæ temere & nullò consilio administratur. Exercitus is, cui propositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibûs paribûs commodiùs regitur, quàm is, qui stultitiâ, & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum sospicit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Et hæc propositionis probatio.

Nihil au. em omnium rerum melius, quàm mundus administratur. Et hæc est assumptio.

Nam, & signorum ortus, & obitus, definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quoddam ex necessitate semper eòdem modò fiunt, verùm ad utilitates quoque rerum omnium accommodata, & diurna, nocturnaque vicissitudines, nulla in re usquam mutata, quidquam nocuerun. Et hæc est assumptionis probatio.

Quæ signa sunt omnia, non mediocri quoddam consilio, naturam mundi administrari. Quæ est Complexio, sive Conclusio.

*Semperne constat quinque illis partibus
Syllogismus oratorius?*

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc ommittitur illius Probatio: & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quod si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit; & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid verò intererit inter Rhetorem, & Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit, primò quòd Philosophus ea maxime quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori verò sufficiant, ut plurimum, probabilia. Alterum discrimen est, in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem, *formam* appellat: Rhetoris verò industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet verbis, ornet, figuris illuminet, artem denique totam dilige ter tegat. Hinc acute admodum agebat Zeno Philosophus, *Logicam, seu dialecticam similem esse pugno, seu manui complicata; Rhetoricam verò palmam, seu manui explicata, atque exporrecta similem esse.*

Nunquamné Logicus, & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoriis?

R. Servatur aliquando, non solum ab Oratoribus, verum etiam, quod mirum sane videatur, ab ipsis Poëtis, ut in iilo Persii exemplo, Satyrâ 5.

An quisquam est (a) alius liber, nisi ducere vitam.

Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vñ vere, non sim.

Liberior Brutô?

Qui profectô integer est Syllogismus, & ordinem eum plane servat, qui tradi solet à Logicis: Sic enim hoc locô dialecticum prorsus in morem, argumentatur Persius:

Nemo magis liber est, quàm is, cui licet ducere vitam, ut vult:

Atque mihi licet ducere vitam, ut volo:

Ergo liber sum, et ipso etiam Brutô liberior.

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?

R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus.

Quot partes habet Enthymema?

R. Duas: quarum prima vocatur à Logicis *Antecedens*, alia *Consequens*, v. gr. *Omnes artes sunt expetenda, Ergo eloquentia.*

(a) Perfectus in Poëta Syllogismus.

De Dispositione.

199
tia est expetenda. Hinc est, quod Enthymema jure optimo *curtum* vocatur à Juvenali Sat. 6. in mulieres;

Non habeat matrona, ibi quæ jundta recumbit,

(rotato

(a) Dicendi genus, aut *curtum* sermone Torqueat Enthymema, nec Historias sci- at omnes.

Vocatur, inquam, *curtum*, quod sit argumentatio quasi mutila; & una propositione veluti truncata; quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?

R. Fit, omittendo vel propositionem, vel assumptionem, seu, ut Logici loquuntur, omittendo *majorem*, vel *minorem*; v. gr. Clodius insidias struxit Miloni, ergo Clodius jure fuit occisus, vel: Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo occiditur ergo Clodius jure fuit occisus à Milone.

Unde nomen suum traxit Enthymema?

R. A' po Tu enthymeliba, quod est, mente concipere, cogitare, quod scilicet tertia propositio, quæ verbis non effertur, mente retineatur.

Quomodo est optimum Enthymematis genus?

R. II.

(a) Non loquatur ex arte, & secundum præcepta veterum.

R. Illud est, quod fit a contrariis, cuiusmodi est apud Sallustium. illud (a) Micipsæ ad (b) Jugurtham: *Quem alienum fidum inuenies, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius, ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medææ apud Senecam.

Servare potui. Perdere num possim, rogas?

Cur Enthymemate magis gaudere vulgò dicitur Orator, quàm Syllogismo?

R. Tribus de causis. 1. Ut occultet artificium, quod scilicet agnatum, causæ magis obest, quàm prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismo, partes ejus ferè transponit. 2. Ne videatur aratorum ingenii diffidere; quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque punctim, ut ajunt, cæsimque ferit. Unde, *jaculum, ac telum Oratoris* vocari solet. Vide, quomodo Pullius Enthymemate feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat: quasi si diceret: Non arma ponit antonius, ergo non vult pacem.*

§. VII.

(a) Micipsa patruus Jugurtha, & Massinissa filius. (b) Jugurtha Numidarum rex a Pompejo victus.

§. VI. De Inductione.

Quid est Inductio?

Est argumentatio, quâ ex multis singularibus enumeratis, aliquod concluditur. Ita Seneca variarum rerum enumeratione magnifica, concludit solam in homine virtutem esse laudandam. *Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argentum, aut aurum rostrum est; sed quæ pabilis est, firma, velox & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis disjungitur; sed cui ad secandum subtilis estacies. Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, queritur. Ergo in homine quoque nihil ad rem perinet quantum aret, aut quàm multis salutaribus, sed quàm bonus sit.*

Inductio non solum Oratoribus familiaris est, sed etiam Poëtis, & in primis Ovidio, qui illa majorem in modum delectabatur. Unum hic eximium athenis exemplum, quò infelix ille Poëta, dum exularet in Scythia, uxoris suæ dolorem consolatur, i iudicium lib. 4. probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem, & materiam esse.

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:

Ardua per præceps gloria vadit iter.

Hectora quis nosset, felix si Troja fuisset.
Publica virtutis per mala facta via est.

Ars tua (a) Tiphys, jacet, si non sit in æ-
quore fluctus: (jacet.

Si valeant homines, (b) ars tua, Phoebe,

Sic etiam apud Virgilium, Æneas
probat per inductionem, viventi sibi i-
ter ad inferos nequaquam interclusum
esse debere:

Si potuit manes, arcessere conjugis Or-
phæus (noris,

Threiciâ fretus citharâ, fidibusque ca-

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,

Itque, reditque viam toties. Quid The-
sea, magnum

Quid memorem Alciden? & mi genus
ab Jove summo.

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut
quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id,
cujus confirmandi causâ fit inductio, iis
quæ sumuntur, simile sit.

S. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, quâ ab
uno simili argumentamur ad aliud, Cu-
jus-

(a) Tiphys Arconautarum navis in ex-
p ditione Colchica gubernator. (b) Apollo
Musica imperator.

justi exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tullius, non esse condemnandum Milonem, quod Clodium occiderit, cum nec Horatius ob sororem nec satam fuerit condemnatus. Sed vide, quomodo exemplum illud illustret Cicero: *Negant invari lucem esse fas ei, qui à se hominem esse occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, qua primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem esse interfectam fateretur.* Similiter apud Virgilium Æn. 1. Iano furore percita concludit ab exemplo, licere sibi omnino in Æneam, & Trojanos, quod Palladi licuit in Ajacem, & Argivos:

Pallasne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere
ponto,

Unius ob noxam, & furias Ajacis Oilei

Est ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque

Et soror, & conjux, una cum gente tot
Bella gero.

§. VI.

(a) Ob violatam Cassandram in Palladis templo ab Ajace Oilei filio. Alter erat Ajax filius Telamonis. Uterque fortis, & furax.

S. VI. De Dilemmate.

Quid est Dilemma?

R. Est argumentum constans duabus partibus contrariis, quæ utrinque adversarium capiunt. Unde etiam Sillogismus cornutus appellatur, quod nempe illius cornua sint ita disposita, ut qui unum effugerit, in alterum incurrat. Sic Belle omnino probabis Dilemmate, quævis dolorem æquò animò esse tolerantis. *Nam omnis dolor, aut est vehemens, aut levis: si levis, facile feretur: si vehemens, certè brevis futurus est.* Ita Cic. Philip. 5. probat hoc Dilemmate, non esse mittendos Legatos ad Antonium. *Legatos decernitis: Si ut deprecetur, contemnet, si ut impetretis, non al diei.*

Hoc eodem argumentandi modo, recte damnatur Lucretia illa, quæ à Sexto Tarquinio vi oppressa, sibi mortem intulit.

(ulter:

(a) Si fuit ille tibi i. Lucreti, gratus ad-
Inmerita ex merita præmia morte capis,
Sin potius castus, vis est allata pudori,
Quis furor est, hostis crimine velle mori?
Frustra igitur laudem captes, Lucretia,
namque

Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Unde

(.) Renatus Laurentius in Comm. Terenti.

Unde nomen suum traxit Dilemma?

R. Ab adverbio Græco *dis*, *bis*, & à voce (a) *Lemma*, *sumptio*, *captio*, quod nimirum utrinque capiat adversarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici. 1. Si univèrsum Dilemma torqueas in ipsùm auctorem. cujusmodi exemplum affert Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum: *Sacerdos quædam maxime dissuadebat filio, ne ad populum verba faceret; nam si injusta svaseris, inquit, habebis Deos iratos: sin verò justa, iratos habebis homines.* Hoc dilemma sic in matrem ipsam torisit ingeniosus adolescens: *Imò inquit, expedit ad populum verba facere. Nam si justa dixerò, Dii me amant; si injusta, homines.*

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilemma, unde se expedite nunquam potuerunt (b) *Areopagitæ*, qui licet mortalium sapientissimi vulgò haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate litem, prorsus in judicatum reliquerunt. Cum enim in *Prætoris* Rhetoris disciplinam, se quidam adolescens tradidisset,

---

(a) A verbo *Lumbatio* capio. (b) *Areopagita* iudices astricti, & incorrupti, qui Athenis in templo *Martii* iudices erant causarum capitalium.

set, grandemque pecuniæ summam, illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege ut primam omnium, quam esset habiturus, litem obtineret; jam plene, ac perfectè præceptis intimæ artis eruditus, mercedem omnino negat. Litem intentat illi magister: *Et debes, inquit, omnino mercedem, quò res cumquè vertat: Si enim vicerò, debes, ut condennatus: si viceris, debes ex pacto. Immo, inquit, versipellis discipulus, quò res cumque vertant, nihil habebis. Si enim causam vicerò, ex iudicium sententia nihil debeo, si vero causâ cado, jam tibi ex pactis debeo nihil.*

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius partem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cum servus ab hero forte percussus, illum hoc repentino Dilemmate petisset: *Si sum improbus, cur meâ ute is opera? si probus, cur aut quorsum tandem me percutis?* Hoc Dilemma, sic in servum acute retorfit herus. *Non te percutio, quia probus es; sed ut ex improbo fias aliquando probus.*

§. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili.

HUc referri potest Crocodillus, de quo pauca sunt hoc loco delibanda.

Quid

Quid est Crocodillus?

ly. Est argumentationis species captiosa, & fallax, quæ incautos, quibusdam quasi vinculis irretitos, inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodillus*, ob hanc, quam Pœtæ finxere, causam.

Crocodillus oranti mulierculæ, ut filium, dum fortè juxta flumen ambularet, abreptum; sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio: *Filium reddam tibi, nec ne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata, respondit: *Non reddis; & ob eam causam reddi debere, quod nempe verum dixisset. Mentiris*, inquit, vaser Crocodillus; *si enim reddidero, verum non eris locata. Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.*

Huc etiam revocantur propositiones, quas vocant *mentientes*, sive *insolubiles*, quæ se omnino destruant; ejusmodi est hæc Cretensis cajuidam Pœtæ: *Omnes aut unum Cretenses semper mentiuntur.* Ergo non mentitur certè quidam Pœta Cretensis, dum illos semper mentiri asseverat: Unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII. De Sorite, & Epicheremate.

Quid est Sorites?

R. Est argumentatio, quæ ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid infertur. Unde *Syllogismus acervatis* vocatur à Tullio. Hoc acervati captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum, jocumque distabat filium suum, licet nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepide agebat: *Meus filius imperat mari, illa mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Græcæ, Græcia Europa, Europa toti orbi. Ergo filius meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (a) Stoici, & illorum princeps Zeno. Sed maxime omnium illo delectatus dicitur (b) Chrysippus, ut Socrates inductione, & Ironiâ. Sed hoc genus argumenti sæpe solet esse captiosum & fallax. Cum enim levis & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondententi laqueos, & periculosum illi telam texere. Retexere igitur oportet.

(a) Stoici Philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti à seas: id est, porticus, in quam convenire solebant.
 (b) Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis Auditor.

portebit, & seorsim singula considerare,
 sicque facilius uniuersa frangetur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites?

R. Habes germanillimum etymon in
 hac voce Græca: *sophos, cumulus, aceruus,*
 unde, *foreitis, sorites, argumentum acer-*
vale.

Quid est Epicherema?

R. Est Enthyméma contractum, cuius
 duæ propositiones in unam conferuntur:
 ut, *Sine causa dominum seruus accusat?* In
 hac enim una propositione continentur
 hæ duæ. *Non debet seruus temere & sine*
causa dominum incusare, ergo seruus, & me-
dicus regis Deiotari non debet illum temere
apud Casarem incusare.

De his omnibus argumentationum ge-
 neribus habes splendidam, atque ube-
 rem tractationem in Acroalibus Cl. Viri
 Jacobi Facciolati.

C A P U T II.

De Confutatione.

Quid est Confutatio?

R. Est pars orationis, in qua oratio-
 nes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit confutatio?

R. Fit primò negatione mera, cum
 sci-

scilicet rem allatam ab adversario, falsam omnino esse dicimus; aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic. pro Quinctio, rem negat aperte. *Negamus te bona Quinctii, Sexte Nevi, possedisse edicto prætoris.* Sic etiam pro Roscio perspicue demonstrat, parricidii crimen, ejus insimulatur Roscius, ab illius vita, moribusque prorsus alienum esse, quem locum, quia longior est, omitto.

2. Fit Confutatio, cum factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus. Sic Tullius pro Rabirio, (a) Saturnini mortem, quæ illi obiciebatur, adeo non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse Rabirium. *Arguis, occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum, & id C. Rabirius multorum testimonio, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse docuit. Ego autem, si mihi esset iuregrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facinorositatem causa concederet, ut possem hoc predicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hostem populi. R. interfectum.*

3. Fit

(a) Saturninus Tribunus plebis seditionis, qui cum res novas moliretur, a servo occisus fuit in ipso Capitolio.

3. Fit Confutatio, cum adversarios pari, vel etiam majori re objecta, vicissim laceffimus; ut periti duces solent, qui hostium vires distrahunt, & alio avertunt. Talis est apud Virgilium disputatio pastorum, in qua sic prior incipit Damoetas:

(a) Dic, quibus in terris, (& eris mihi
magnus Apollo) (ulnas?)

Tres pateat coeli spatium, non amplius
Mopsus impar respondendo, nova
quaestione conatur irretire Damoeta (b)

Dic quibus in terris inscripti nomina
regum (heo.)

Nascantur flores: & Phyllida solus ha-

4. Confutatio fit per indignationem: atque contemptum: cum nempe generosa quadam fiducia, quae nobis obijciuntur, spernere, ac dedignari videmur. Hujusmodi singulare omnino, nobileque in primis habes exemplum in 37. Livii libro, ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res praecclare gestas, invidorum,
ut

(a) Vide Interpretes: quorum nonnulli haec ad Coelii cujusdam sepulchrum referunt. (b) Nummi Augusti, in quorum aversa parte erant flores, cum inscriptione L. Aquillius Flocus III. vir. Sunt qui de flore *Hyacinthi* interpretantur cum vulgo.

ut fit, calumniis appetitus, & in jus ad
causam dicendam vocatus, *Silentio factus*,
Hoc, inquit, *die* (a) *Tribunplebis*, vos-
que *Quirites*, cum *Hannibale*, & *Carthagi-*
uensibus, *signis collatis in Africa*, bene ac
feliciter pugnavi. Itaque cum hodie *litibus*,
& *juris superfederi æquum sit*, ego hinc
exemplo in *Capitolium*, ad *Jovem optimum*
maximum, *Junonemque*, & *Minervam*, cæ-
terosque *Dos*, qui *Capitolio*, atque *Arce*
p.æsident, salutandos *ibo*; *iis* me *gratias a-*
gam, quod *mibi*, & *hoc ipso die*, & *sæpe a-*
lias egregie *reipublica* gerente *memem fa-*
cultatemque *ded* runt. *Vestram* quoque,
quibus *commodum est*, *ite* mecum *Quirites*,
& *orare Deos*, ut *mei similes Principes ha-*
beatis.

Aliquando etiam valde utile erit in
confutatione *jocos*, *lites*, & *facetias* e-
tiam in *rebus seriis* adhibere, quæ si nec
in *nimiam* *scarrilitatē* *ve*re erent, nec
in *atrocius* *maledictum*, nec *nimiam* *di-*
cacitatem; *nimium* quatum *causæ* *pro*nt,
& *animos auditorum* *exhilar*ent.

Postremus denique *restituta* *di* *mo* *us*
fit per *compensationem*, cum *scilicet* *ne-*
que factum *negamus*, *neque* *iure factum*

con

(a) *Tribunplebis* erant *Magistratus*,
Populi defensores, & *custodes*.

contendimus; sed alio quodam præclaro factô abunde compensari ostendimus. Sic Horatius, qui sororem interfecerat, iudiciô populi R. fuit absolutus, *magis admiratione virtutis, quam jure cause,* inquit Livius.

C A P U T IV.

De Peroratione.

Quid est Peroratio?

R. Peroratio, sive Epilogus, est ultima orationis pars, in qua id, quod tota oratione expetebat Orator, majori vehementia evincere, & obtinere contentit. *Ita Quintilianus.*

Quot partibus constat Peroratio?

R. Duabus: Enumeratione, & Motu, seu Affectum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit enumeratio in Peroratione?

R. Fit, cum ea, quæ per totam orationem varie sparsa sunt, summam colligimus, & sub uno veluti aspectu ponimus, per Anacephalæosim, seu recapitulationem, quæ est rerum fuse dictarum brevis, & artificiosa repetitio.

Cedò illustre aliquod exemplum Enumerationis.

R. Exemplo esse poterit Epilogus iste in Maniliana, qui tamen partis tantum est, non verò totius Orationis: Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vestigalia maxima, fortuna plurimorum civium cum re publica defenduntur. Et rursus eadem Orat. Quare, cum bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accurratissime sit administrandum; & cum ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis. Quirites, quin hoc tantum boni, quod à Diis immortalibus oblatum, & datum est, in rem publicam conservandam, atque umplificandam conferatis?

Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephaloesi?

R. Duo maximopere sunt observanda:
 1. Ut cursim, & raptim repetas ea duntaxat, in quibus causa potissimum consistit, & quæ maxime velis auditorum animis inhærere. Si enim omnia minutatim repetas, non erit Peroratio, sed nova quedam oratio, inquit Fabius.

2. Quæ disperse, diffuseque dicta sunt, ita summatim enumerabis, ut ea
 cum

cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis; ne scilicet videatur (a) *crambe repetita*, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit nudaque repetitio. Vide, quam sententiosa sit; quam referta rebûs & verbis Anacephalæosis illa, quâ Ajax apud Ovidium suam contra Ulysses, & pro se orationem ita concludit.

Nec Clypeus vasti (b) coelatus imagine mundi

Conveniet timidæ, natæque ad furta si-
Debilitaturum quid te petis, improbe
munus? (nistræ

Quod tibi si populi donaverit error A-
Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab
hoste. (chivi,

Et fuga, quâ solâ cunctos, timidissime,
Tarda futura tibi est, gestamina tanta
trahenti, (vincis,

Adde quod iste tuus tam raro prælia
Integer est Clypeus; nostro, qui tela fe-
rendo, (passus,

Mille patet plagis, novus est successor
Denique quid verbis opus est? Specte-
mur agendo: (habendus.

O2

Arma

(a) *Spezie di cavolo.* (b) *Orbem terrarum in Achillis Clypeo fuisse coelatum narrat Homerus.*

Arma viri fortis medios mittantur in
 hostes; (relatis.
 Inde jubete peti, & referentem ornate

§. II. De Affectuum Comotione.

Altera Perorationis pars, munusque alterum, est affectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea Peroratio, *Sedes affectuum* à magistris artis appelletur: quod nempe in eo potissimum loco, debeat orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire, & auditorum animis quasi faces stimulosque subicere.

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificatiōem, quæ est gravior quædam, ac vehementior affirmatio, ad permovendum valde idonea. Vide quæ supra fuse præcipimus de Amplificatione.

Quinam præcipue motus ciendi sunt in Peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In Panegyrico, ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In vituperatione, excitandam est odium, contemptus. In deliberationibus, spem, confidentiam, timorem, commovebis. In judiciis vero, omnia con-

currunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibilem quandam admirationem habuit eloquentia Ciceronis, qui dum peroraret, non intendebat modò judices, & auditores; sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio; ita, ut non raro, quemadmodum ipse de se loquitur, plangore, & lamentatione forum perorando compleverit. Quapropter si forte aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent, Ciceroni Peroratio relinquere solebat, ut ipse ita testatur librò de Oratore: *Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamur, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere non ingenio, sed dolore assequer.*

Satis hoc indicat Peroratio Miloniana, ubi sic ait: *Sed finis sit, neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat. . . Et in eadem oratione: Me quidem, judices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Item que pro Rabirio (a) Postumo. Sed jam,*

O3

quoni-

(a) Postumus sine aspiratione contra etymologiam, ita Aldus, & lapides antiqui.

quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo . . . . Jam indicat tot hominum fletus, quàm sis obarus tuis, & me dolor debilitat, includitque vocem.

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon Æneid. 2. suam ad Priamum, & Trojanos veteratoriam orationem ita concludit:

Quod te per superos, & conscia numina veri, (bus usquam
Per, si qua est, quæ restat adhuc, mortali-
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantum, miserere animi non digna-
ferentis.

Vide etiam quàm plena sit affectuum, quamque, ut ita loquar, flexanima apud Ovidium Ulyssis peroratio, quâ Achillis arma tandem impetravit, & Ajacem, doloris, ac repulsæ impatientem, ad mortem adegit:

At vos, o! proceres, vigili date præmia
vestro, (egi,
Proque tot annorum curis, quos anxius
Hunc titulum meritis pensandum red-
dite nostris, (removi,
Jam labor in fine est, (a) obstantia fata.
Al-

(a) Palladium, hoc est Palladis simulacrum, in arce Trojana capiendo.

Altaque posse capi (a) faciendo Pergama, cepi. (Troúm,

Per spes nunc socias, casuraque moenia
Perq; Deos, oro, quos hosti nuper ademi;
Per, si quid superest, quod sit sapienter
agendum.

Este mei memores; aut si mihi non datis
arma. (nervæ.

Huic date: & ostendit signum fatale Mi-
*Quanam sunt precipue virtutes Perorati-
onis?*

R. Duæ. 1. Ut sit vehemens ad per-
movendos animos. 2. Ut sit brevis; quia,
ut observat Tullius: *Lacryma citò are-
scunt, & animorum incendia celeriter re-
stinguuntur.*

Finis Liber Tertii.

O4

AR.

(a) Dum feci, ut Troja capi posset, eam
consensus sum cepisse.

*****

ARTIS RHETORICÆ LIBER QUARTUS

DE DIVERSIS ORATIONUM GENERIBUS.

T Ametsi quæ de Inventione, Dispositione, & Elocutione fufius disputata sunt à nobis hætenus, ad quodlibet argumenti genus facile possint accommodari; tamen quo res sit expeditior, & cuilibet magis in promptu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta judicavimus. Neque verò satis censuimus, generatim, atque universe indicare fontes, unde manat omnis oratio, nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggredieremur.

Omnes itaque, quæ haberi possint orationes, ad tria dicendi genera revocantur: nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum pertinent. 1. Oratio Panegyrica. 2. Oratio natalitia, seu Ge-

nethliacon; 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris: 5. Gratiarum actio, 6. Epinicium, & & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocantur *svasio*, *dissvasio*, *hortatio*, *commendatio*; de duobus hisce orationum generibus enucleatè videamus: nam *Judiciale* minus est nostrà ætate usitatum.

C A P U T I.

De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum.

§. I. De oratione Panegyrica.

UNdenam nomen suum traxit Panegyricus?

R. Panegyricæ orationes propriè dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri (a) hoc est in publico solemnique Græcorum undique convolantium cætu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, nundinasvé in aliquo emporio celebrandas. Harum parò orationum initium quo splendidius esset, sumi solebat à laude Numinis illius, quod ludis præesse credebatur, ut

O5

Oym-

(a) *Agyris*, cætus, *panegyris*, cætus universalis.

Olympii Jovis in ludis Olympicis, Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel Magistratus, qui certamini præerant; pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores, qui præmia tulerant, plenâ manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt Panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consessu, qualis est Senatus, in Principum laudè habebantur.

§. II. De inventionibus & fontibus Panegyrici.

Quamnam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex; artificialis nempe, & naturalis: Servatur series artificialis, cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur: v. gr. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simili ratione Tullius in Mani-

Manna

liana, Pompeii laudes refert ad scientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Sic etiam Q. Curtius Alexandrum M. laudat ex hoc duplici capite, virtute scilicet, & fortuna. *Fatendum est;* inquit, *cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortune, quam solus omnium mortalium in potestate habuit.* Hic porro artificialis ordo longe plus habet artis, & ingenii, quam ordo naturalis.

Quanam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historiae, ac temporis ordo servatur. Haec autem series dividitur in tria tempora; illud, quod vitam antecessit, illud, quod quis vixit; & si naturae concesserit, illud, quod mortem est consecutum.

Hunc persaepe adhibuerunt Isocrates, & Tullius. Hunc ferme usurpavit Plinius in nobili illo Trojani Panegyrico. Nam illius laudationem orditur ab adoptione, temporis ordinem fere servans, & ad tertium usque consolatum perducit. Utinam vero series habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus! Cum enim in tertio, ut diximus, Trojani Consulatu imitat Plinius, nihil

prorsus in illo legas de (a) Decebalo victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus, quod quarto Consulatu contigit; nihil de tot aliis rebus præclare ab eo gestis. Quæ verò Plinius refert, etiamsi non magnum belli ducem ostendat Trajanum, quia nondum ejus ductu bellum fuerat gestum; tamen signa sunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore liquido conjici poterat. Verum quia parte nos destituit Plinius, alii Panegyristæ, sed aliis in Imperatoribus, exemplo esse poterunt: ut e Latinis Mamerrinus, alii que, qui cum eo pariter solent exeundi. Nec plane aspernandus Ennodii (b) Ticinensis Episcopi Panegyricus, dictus Theodorico Gothorum regi.

E. Græcis adeundus Julianus, orationibus duabus in laudem Constantii Imper. Juvabunt quoque plurimum Latinorum Poëtarum Panegyrici; ut ille Tibullii ad Messallam librò 4. item seu Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pisonem. Quibus adde Panegyricos Claudiani, Sinodii, & aliorum.

Hinc Naturalis ordo perfacilis est, sed

(a) Decebalus fortis, & industrius Dacorum rex, qui diu fuit Romanorum terror. (b) di. Pav.

sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumque floribus aspergatur & acutis excutetur sententiis: uti factum à Plinio in suo illo eximio Panegyrico, in quem, tanquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?

R. Tria, nempe genus, patriam, & auguria, si qua forte pueri natalem horam præcesserint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis à splendore natalium, majorumque rebus gestis, quæ sunt quædam virtutis quasi semina, in nobilium animis inlita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus.* Dices, filios impressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani.

... Nobilitas cupetis exordia pandit
Laudibus, atque omnes redeunt in femina causæ.

(Æn. 12:

Hinc Maro magnifice laudat Camertem.

Cûi

Cui genus à proavis ingens, clarumque
paternæ

(armis.

Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus

Quid factū est opus, si is, qui laudatur,
obscurō genere natus sū?

R. Locum habere poterit illud Mi-
nuttii Felicis in Octavio. Omnes pari
sorte nascimur, sola virtute distinguimur.
Vel illud Velleji Patreculi: Optimus
quisque, nobilissimus. Dices quoque cum
Seneca: Non facit nobilem atriam plenum
fumosīs imaginibus. Nemo in nostram glo-
riam vixit; nec quod ante nos fuit, nostrum
est. Animus facit nobilem, cui ex quacun-
que conditione, supra conditionem licet sur-
gere. Usurpabis tritum illud alterius
Senecæ. Qui genus laudat suum, aliena
laudat. Nihil etiam magis pervulgatum,
quàm effatum illud Ulyssis, in certami-
ne cum Ajace: (a)

Et genus, & proavos, & quæ non feci-
mus ipsi.

Vix ea nostra voco. (venalis, Sat. 8.
Cui plane simillimum est, quod ait Ju-
Malo, pater tibi sit (b) Thersites, dum-
modo tu sis

(a)

(a) Metam 13. (b) Thersites, omni-
um, qui ad obsidionem Troje navigaverant,
anno, & corpore deformissimus.

(a) *Æacidae* similis, *Vulcaniaque* arma
capellas (Achilles,

Quam te *Thersira* similem producat A-
Majorum primus quisquis fuit ille tuo-
rum, (nolo,

Aût pastor fuit, aût illud, quod dicere

Denique ne generis humilitas quid-
quam de laudibus deferat, erunt in
promptu comunia hæc exempla. 1. Au-
gustinum patre avoque argencario natum
esse, ut nonnulli voluere: proavum verò
fuisse libertinum: avum autem maternū
fuisse pistorem *Aricie*, quod illi non se-
mel exprobravit *Antonius*, teste *Sveto-*
nio. 2. *Agathoclem* *Sicilie* regem pa-
tre figulo natum teste *Justino*. 3. *Ptole-*
mæum primum *Egypti* regem, à quo
successores omnes dicti sunt, *Ptolemæi*,
è gregatio milite, nomine. Logo fuisse
progenitum.

4. Magnum illum *Arsacem*, primum
Parthorum regem, unde item *Arsacidae*
dicti sunt, obscuris omnino natalibus
ortum fuisse.

2. *Demosthenis* patrem, gladiatorum
fabrum fuisse.

Quò alludit *Juvenalis*, cum ait *Saty-*
râ 10. Dis

(a) *Achillis*, qui fuit *Æaci* nepos, et qui armis
& *Vulcano* fabricatis mira edidit facinora.

Dis ille (a) adversis genitus, fatôque
 sinistrô. (pus

Quam pater ardentis massæ fuligine lip-
 A carbone, & forcipibus, gladioque
 parante (misit.

Incude, & (b) luteo Vulcano ad rethora

Erit etiam in promptu magnifica il-
 la Tullii vox, cum contemptim *novus*
Arpinas appellaretur. Ego, inquit, *meis*
majoribus virtute mea præluxi. Denique
 poterit usurpari quoque ingeniosum il-
 lud dictum Iphicratis, qui ex sutoris fi-
 lio, ob summam rei militaris peritiam,
 factus Atheniensium exercitûs Impera-
 tor, invidè cuidam generis ignobilita-
 tem exprobranti falsè respondit:

Meum genus à me incipit: tuum in te desinit.
Meorum primus ego sum; tu tuorum ultimus.

Quomodo ducitur laus à Patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque in-
 signibus nobilitata, hoc ipsum in laude
 poni solet. Hunc laudationis fontem,
 non ignoravit Virgilius, cum ait de Di-
 done:

Multa (c) viri virtus animò, multusque
 recurſat, Gentis honos. Quid

(a) *Demosthenes, qui sibi venenò mortem*
inferre coactus est, nè in hostium manus inci-
deret. (b) *A lutosa, & fuliginosa fabri*
officina. (c) *Aeneas.*

Quid factū est opus, si patriā sit ignobilis, & obscurā, vel etiam infamis?

R. Usurpabis memorabile illud Anacharsis verbum, qui cum natus esset, in Scythia, & à Græco nescio quo, Barbarus à Scythia cōtemptim appellaretur, perquam ingeniose respondit. *Mibi quidem patria probro est; tu verò patria.*

2. Dices cum Juvenale, tamenli adeo pervulgata esset Abderitarum stupiditas, ut etiam in communi proverbio verfaretur; unde Martialis: *Abderitana pektora plebis habet:* tamen Abderitam fuisse Democritum, Physicum illum subtilissimum, naturæque venatorem acerrimum:

..... Cujus prudentia monstrat,
Summos posse viros, & magna exempla
datuos, (nasci

Vervecum in patria, crassoque sub aere

3. Juvabit enim illud Claudiani, de laudibus Stiliconis: (a)

Lectos ex omnibus oris

Evehis, & meritum, nunquam cunabu-
la quæris,

Et qualis: non unde fatus

4. Faciet quoque mirum in modum illa Aufonii sententia de Severo Imperatore, qui natus erat in Africa. Pu-

Punica origo illi; sed qui virtute probaret

Non obstare locum. dum valet ingenium:

Quomodo laudari quis poterit ab auguriis, & signis, quæ illius ortum antecesserunt?

R. Si quid fortè singulare contigerit, quò pueri futura claritas, & amplitudo quomodocunque portendi videatur, id solerter in laude ponendum erit. Huiusmodi est fax illa, quam Hecuba prægnans uterò gestare se somniavit. Eiusmodi est etiam vitis illa, quam in somnio vidit Astyages, quæ palmitibus Asiam obumbraret; unde Cyri magnitudinem præfagiri ab ariolis responsum est. Id genus est etiam illud examen apum, quod in nascentis vel vagientis Ambrosii labris confedisse dicitur. His adde, quod de mirabili S. Joannis Baptistæ ortu narrant Sacræ Paginæ. Nec omittenda est orbicularis illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandulano, qui postea eruditionis quoddam portentum fuit, supra caput matris parientis visa est, & mox evanuit.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.

Quamnam in hominis vita laudem præcipuam merentur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ, & artes.

Quanam virtutes sunt vel maxime celebranda?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pietasque in Deum, in Parentes, & Patriam. Ex hoc capite suam ipsius commendationem exorditur Æneas, 1. Æn. (Penates.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Classe veho mecum.

Secundum locum sibi jure vendicant clementia, moderatio, atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirifice commendat Tullius pro Marcello: *Animum vincere, iracundiam cobibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute, præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non eum summis viris comparo, sed simillimam Deo judico.* De hac eadem clementia sic Antonius Imperator ad Faustina conjugem: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam clementia. Hæc Cæsarem Deum fecit: Hæc consecravit Augustum.*

5. Laudabitur liberalitas, atque beneficentia, quâ nimirum unâ reges, ac principes propius ad Deum possunt accedere.

cedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox. (a) *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoque poterit facilitas, ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam, quod concedi fas esset, abnuebat; *negans*, inquit Svetonius, *oportere quemquam à Principe tristem discere.* Cum verò aliquando, inter cœnandum, diem illum beneficio vacuum abiisse meminisset, conversus ad amicos, *amici*, inquit, *diem perdiidi.* Adeo scilicet Principibus vitam, ad bene merendum de mortalibus, datam existimabat proindeque summis æque, ac infimis charus adeo fuit, ut *humani generis delicia* merito diceretur.

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgilii sententia, *Æneid 6.* sepositum quendam Elysiis esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere benefici:

Quique sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis, & in laboribus iustis; magnitudo animi excelsi, & invicti nihil extimescentis; constantia, fidesque in promissis; prudentia, celeritas

---

(a) Q. Curtius lib. 7.

tas in exequendis; in adversis vero æquanimitas, & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest à scientia, & artibus?

R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur. 2. Si saltem literis, & artibus faveat, & patrocinetur. Ex hoc posteriori capite Imperatorem Trajanū magnificè celebrat Juvenalis Satyrâ 7.

Et Spes, & ratio studiorum in Cæsare tantum. (moenas

Solus enim tristes hac tempestate Cæsare pexit.

S. V. De corporis, & fortunæ laudibus.

Quanam res laudantur in corpore?

R. Laudetur in corpore pulchritudo, robur, & sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quod bene sit illis usus. Qui non habuerit, quod sapienter caruerit. Qui amiserit, tulit moderate.

Cur caduca hæc, & plerumque etiam noxia corporis bona laudantur in homine?

R. Laudantur. 1. Quia, licet in se veram laudem non habeant, quæ debetur uni virtuti; tamē virtus in eorum usu,

su,

tu, atque moderatione vel maximè cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodo virtutis. Unde non inſcite dictum est ab Eumenio in Panegyrico Constantini M. *Naturam ipsam magnis mentibus domicilia magna metiri, & ex vultu hominis, decoreque membrorum colligi posse, quantus cælestis spiritus intrâit habitator.*

3. Quia corporis decor est muta quædam commendatio, & ut eleganter agebat Carceades, *Regnum absque satellitio.*

Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus,

Adjuvat. . . .

inquit Maro. Hinc est, quod olim populi bene multi, & in primis Æthiopes, Indique, in dandis Imperiis proceritatem, ac pulchritudinem spectare solebant, ut narrat Aristoteles, graviterque mulctatus fuit olim è Lacedæmoniis Archidamus rex, quod exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim *non reges, sed regulos* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritudo est veritatis non solum indicium, sed etiam adjuvamentum. 5. Denique, cum vel in ipsis sacris literis prædicetur: David ut *pulcher aspectu & facie decora:* quid sanè mi-

mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *etatis suae formosissimus*? Si ex hoc eodem capite commendetur à Plutareho Scipio Africanus, & si de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium: sed virtuti addixit forma suffragium. Illa praestitit, ut oporteret te Principem fieri hæc, ut deceret.*

Quod si subturpiculus forte fuerit vel deformis is, qui laudatur, tunc sane corporis vitium egregiis animi dotibus fo-
lenter compensabis.

Confuges ad illud Ovidianum.

(a) Si mihi difficilis formam natura ne-
gavit;

Ingeniò formæ damna rependo meæ,
Dices deformem fuisse Socratem, cæcū
Homerum; Coclitem; seu alterò oculò
captum (temquē
Philippum Alexandri magni patrem, i-
Hannibalem. Unde Juvenalis:

(b) Cum Getula Ducem portaret bellua
luscum.

Fluxam, & caducam formæ fragilita-
tem, quæ propediem deflorescit, verbis
exaggerabis, unde Socrates ingeniose a-
jebat, illam esse *brevem tyrannidem*. Ne-
que

(a) Sapho ad Phaonem. (b) Elephas
à Getulia Libya parte.

que fragilem modo dices, sed etiam rem
plerumque perniciosam, præcipitem, lu-
bricam, & periculosaæ alexæ plenam do-
cebis. Unde festivè Petrarcha vocat
illam *velum oculis, pedibus laqueum, viscum*
alis. Postremò addere poteris cum Pe-
tronio: *Karam facit mixturam cum sapi-*
entia forma; & cum Ovidio, primò fa-
storum. (perbia formâ:

Fastus inest pulchris, sequiturque su-
Cum Martiali, lasciviam esse per sepe
illius comitem.

Insignis formâ, nequitiâque puer.
Cum vanissimo illo mihi apud Plauti.

Nimia est miseria pulchrum esse hominem
nimis

Sed in primis dices cû Juvenali Sat. 10.
Sed vetat optari faciem, Lucretia qualè
Ipsa habuit; cuperet Rutilæ (a) Virgi-
nia gibbum (autem
Accipere, atque suam Rutilæ dare. filius
Corporis egregii, miseros, trepidosque
parentes: (formæ:

Semper habet: rara est adeo concordia
Atque pudicitia.

Quanam sunt fortune bona?

R. Honores, & divitiæ.

Quo-

(a) Virginia virgo formosissima, nè in
potestatem veniret Appii Claudi Decemvir,
& patre fuit interempta.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?

R. Bifariam, si nempe illos promeritus fuerit, beneque illis fuerit usus. Hinc acutè omnino suum Trajanum laudat Plinius, quòd meruerit honores, antequam fuisset illos adeptus: *Soli, inquit, contigit tibi, ut pater patriæ esses, antequam fieres.* 2. Si & meruerit simul, & spreverit, quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem Rufo ita comparat Plinius in Epistolis: *Uterque, inquit, ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit. Alter (Rufus) cum expetit debitos titulos, alter (Frontinus,) cum mavult videri contempisse.*

Quomodo commendari quis potest à divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur. 2. si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur non ad perfruendas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum inopiam sublevandam, ut Trajanus; de quo ita Plinius: *Nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes.* Non verò, quemadmodum aut luxuriosi, perditique nepotes, aut avari.

Aut qui divitiis soli incubuere reper-

tis,

¶

Nec

Nec partem posuere suis: quæ maxime turba est, (a)

Quod si fortunæ bonis caruerit is, quem laudas, confugies ad tritos illos, communisque locos, blandientis fortunæ munera potius esse in malis, quam in bonis numeranda; caduca semper hæc esse, non virtutis, & ingenii, sed incertæ sortis, & temporum munera. infelicitatis genus esse, semper esse felicem. Usurpabis aureum illud verbum: *Nescio, quomodo bona mentis soror est paupertas;* (b) Amplificabis Horatianum i lud: *Aurum irreperitum, & sic melius situm, cum terra celat.* Dices denique cum Iuvenali.

Si fortuna volet, fies de Rhetore Cōsul.
Si volet hæc eadem, fies de Cōsule Rhetor.

§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

Superest nunc tempus ultimum, cuius in primis habenda est ratio. Ut enim docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla est perfecta laudatio; neque quisquam in hac vita potest definitio præconio predicari; cum posteriora ejus incerta sint.*

Quanam res in ultimo tempore laudari possunt?

B.

(a) An. 6. (b) Petron.

R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte; 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contingere.

Quid in ipsa morte considerare potissimum debet Orator?

R. Duo: genus nimirum, & causam mortis: Genus, si quis piè ac fortiter obierit, ut sapientem, ac probum decet: Causa verò laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit. *Dulce enim, ac decorum est pro patria mori*, inquit Horatius; vel pro tuenda religione mortem occubuerit, ut Christi Martyres sanctissimi: vel denique si honestis animi, corporisve laboribus & curis, sibi ipse mortem acceleraverit.

Quenam post mortem consideranda sunt?

R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo; ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*; vel quod uni Demetrio Phalereo statuae trecentæ & sexaginta, fuerint Athenis positæ, vel quod Gorgiæ Leontino, non aurata, ut cæteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum moeror, & luctus. Quò refer illa Mopsi apud Maronem Eccl. 5.

Non ulli pastus illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem

Libavit quadrupes, nec graminis attigit
herbam. (leones

Daphni, tum Poenos etiam ingemuisse
Interitum, montesque feri, (a) silvæque
loquuntur.

Sed nihil in hoc genere comparandum cum incredibile, insolitoque omnium ordinum luctu, & acerbissima militum comploratione post Alexandri mortem; quod eloquentissime ita describit Curtius lib. 10. *Suprema hac vox regis fuit, & paulo post extinguitur. Ac prima ploratu, lamentisque, & planctibus tota regia personabat; mox velut in vasta solitudine omnia tristi silentio muta torpebant, ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri custodia corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsos intra vestibulum regia retinere potuerunt, vagisque, ac furentibus similes totam urbem luctu, ac marore compleverant, nullis questibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit. . . . Nec poterant victibus & victoribus in communi dolore discerni. Per se justissimum, ac mitissimum dominum, Macedones optimum, ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam maroris edebant.*

(a) Silva cum I. non cum P. ita veteres omnes lapides, & libri.

De diversis Orationum generibus. 337

bant. Nec maestorum solum, sed etiam indignantium voces exaudiebantur; tam viridem & in flore atatis (a) fortunaque, invidiam Deorum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus, & vultus educens in praelium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros; fortes viros pro concione donantis, occurrebant oculis.

Perse, comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus, ac liberis non ut victorem, & modò hostem, sed ut gentis suae justissimum regem, verò desiderio lugebant. . . Ad Darii quoque (b) matrem celeriter forma perlata est. Abscissa ergo veste, quã induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abjecit. . . . ad ultimum dolori succumbit, obvolutoque capite, accidentes genibus suis neptem, nepotemque averfata, cibo pariter abstinuit, & luce, quinto, postquam mori statuerat, die extin-

3. Denique spectantur filii superstites, relictis, unde levare mortis mærorum, damnumque aliquo pacto sarciri possit. Itã D. Ambrosius in funere (c) Theodofii magni, Ergo, inquit, tantus Imperator à nobis; sed non totus recessit. Reliquit e-

P3

nim

(a) Anno atatis 33. (b) Sisygambina
(c) Obiit an. Christi 395.

*nim liberos; in quibus eum debemus agnosce-
re, & in quibus eum cernimus, & tenemus.
Intelligit autem Honorium, & Arcadi-
um, qui patri in Imperio successere.*

§. VII Animadversiones quedam
circa personarū laudationem.

*Quanam observanda sunt in personarum
laudatione?*

R. Tria hæc. 1. Nè ad e mentitas, fi-
ctitiasque laudes recurramus, quæ scilicet
non splendorem afferunt orationi,
sed in veris etiam fidem omnino dero-
gare solent; ut olim contigit impruden-
tibus hisce Poëtis: qui versibus celebra-
re veriti non sunt hyacinthinas (a) Stra-
tonices comas, quam non deformem mo-
dò, sed calvam prorsus esse nemo non
sciebat. Hoc etiam illustrare poteris e-
xemplò Lipsii, qui Alexandrum sapien-
ter effinxit hastam manu tenentem. A-
pellem reprehendens, quòd eundem
fulminantem depinxisset, & ita spoli-
asset veris, ac propriis insignibùs, ut or-
naret falsis, quæ nullam apud posteros
fidem essent habitura.

2. Cavendum est, nè, in meliorum
copia, res confectemur viles, & facta
levio-

(a) *Stratonice Seleuci Syria regis uxor.*

leviora. Ut enim scite agebat (a) Phavorinus, turpius est exigue frigideque laudari, quam graviter vituperari. In magnis tamen viris aliquando etiam res minuscilas commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Apollonio suo Tyanæo: eoque nomine reprehensus, argute respondit: *De mensis Decorum* (b) *analecta* quoque colligi sedulo debere, nè de illorum ambrosia, quidquam depereat.

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut non communes, ac pervagatas, sed proprias cujusque vel saltem cum paucis communes laudes præcipue confestimur. Quapropter planè, ac perspecta perfecte tibi esse debent, quæ propria sunt illius, de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum a nobis hætenus. Unde intelligi facile potest, quomodo debeat institui vituperatio, quippe tibi omnia prorsus debent inverti.

(a) *Phavorinus insignis Philosophus, Avelate in Gallia natus tempore Hadriani, qui fuit infensissimus.* (b) *Analecta, Censurum quisquilia sub mensam cadentes.*

§. VIII. De oratione natalitia, seu
Genethliaca.

Quid est oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, quæ alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet Genethliaca?

R. Quatuor. 1. Continet laudēs parentum, atque majorum, quæ jure quædam hereditario pertinere videntur ad prolem. 2. Spem, quam præbet puer, vitæ aliquando cum laude peragenda. 3. Lætitiā, & gratulationē de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota, & precēs ad Deum O. M. ut infanti fauente, feliciter, prosperequē eveniant omnia, ut quē in patriæ decus, & ornamentum adolescat. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licet nondum nato, facit Martialis l. 6.

Nascere Dardaniō promissū nomen Julo,
Vera Deūm soboles, nascere magne puer,
Cūi pater æternas, post sæcula, tradat
habeas,

Quippe regas orbem cum seniore senex
Undenam excitari potest spes illa, atque ex-
pectatio de futūra prolis virtute, ac gloria?

R.

R. Ex variis circumstantiis; 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventis; si qua forté id genus pueri ortum vel antecesserint, vel comitata fuerint, aut subsequuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho rege, qui maternis uberibus appensis dixit: *Lomai, volo*, quæ vox transit in omen futuræ audaciæ. Si quis parentum enixe efflagitantium precibus, ac votis concessus a Deo fuerit, habebis uberem bonæ augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gallius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra.

Quanam est dispositio Genethliaci?

R. Exordium erit lætitiæ, & gratulationis plenum, & ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium illud (a) Salomini, seu alterius Genethliacum, exorditur ab apostrophe, quæ gestientem quandam lætitiâ exprimit.

Sicelides Musæ, paulo majora canam.

Confirmatio continebit parentum laudes,

P5

des,

(a) *Salonius sic vocatus, quod natus fuerit, quò anno pater Asinius Pollio Sabonam Dalmatia civitatem expugnavit.*

des, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubeant. Vide, quam magnifice locum hunc tractet Virgilius, quantaque non vereatur augurari de puero, ex patris virtute notissima.

Ille Deum vitam accipiet, Divisque videbit

Permissos heroas; & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

At simul heroum laudes, & facta parētis,
Jam legere, & quæ fit, poteris cognoscere, virtus;

Molli paulatim flavescet campus arista.

Peroratio denique vota, precesque pro filii, & parentum incolumitate continebit. Ita Stadius Sylvarum librò 4.

Magnus te manet ordo sæculorum,
Natis longior, abnepotibusque,
Annos perpetuâ gerens juventâ,
Quos fertur placidos obisse Nestor,
Quos (a) Tithonia cõputat senectus.
Et quantos ego Delium poposci.

Quid est oratio Lustrica?

R. Ea est, quæ à veteribus nonnullis habebatur; quando infanti nomen imponenda-

(a) Tithonus Laomedontis filius, Memnonis Pater: post longissimam vitam, ab Aurora conjuge versus in cicadam.

nebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *lustralis* vulgo diceretur. Verum quoniam illud orationis genus penitus apud nos videtur obsolevisse, in illo tractando operam, & oleum perdemus.

§. IV. De oratione nuptiali sive Epithalamio.

Quid est Epithalamium. seu oratio nuptialis?

R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiae celebrantur. Sic autem appellatur a voce Graeca *Thalamos*, quae cubiculum nuptiale significat.

Quot sunt partes Epithalamii?

R. Quatuor. 1. Dicitur generatim, & universè de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii, quò scilicet hominum societas primùm coepit, urbes conditae sunt, genus humanum propagatur, vitae levantur incommoda, & mutua charitas, atque benevolentia cognationibus, & affinitatibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quae præcipuam quamdam curam, diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illae à Parentibus, à Pa-

tria,

ria, ab honoribus, fortunisque, à corporis, animique dotibus, & à cæteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fusè diximus supra. Ita (a) Mariam Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in Cælum tollit Claudianus Epithal.

Salve fidereæ proles augusta (b) Serenæ.
Magnorum soboles regum, parituraque reges.

Quæ propior sceptris facies, quis dignior aulâ

Vultus erit? Non labra rosæ, non colla pruinæ,

Non crines æquant violæ, non lumina flammæ.

Auroræ vincis digitos, humerosq; Dianæ,

Tertiô locò laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas, popularium; & affinium prædicatur lætitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias convenère. 4. Denique præcipuis, & faustis omnibus clauditur oratio, & vota Deo Superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum concordia nuncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellæ & Violantillæ: Eja

---

(a) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperatori Honorio.* (b) *Serena filia fratris Theodosii magni, uxor Stiliconis.*

Eja age, præclaros Latio properate nepotes,

Qui leges, qui castra legant, qui carmina ludant.

Acceleret partu decimum bona(a) Cynthia mensē;

Sed parcat Lucina, precor, tuque ipse Parenti

Parce puer; ne mollem uterum, ne stantia lædas

Pectora: cumque tuos tacito natura recessu

Formavit vultus, multum de matre decoris,

Plus de patre feras.

Pro mutua conjugum concordia sic vota nuncupat Martialis in Epith. Prudentis, & Claudiae l. 4.

Diligat illa senem quondam: sed & ipsa marito

Tunc quoque cum fuerit, non videatur anus.

§. X. De laudatione Funebri.

Quid est oratio Funebri?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cu-

---

(a) Cynthia nomen Dianæ à Cynthio monte in Delo insula, ubi nata est.

eujusmodi erant orationes illæ, quas ad Mausoli sepulchrum quotannis haberi iussit Artemisia; itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum, qui in bello pro patria cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Thucydidem.

Quanam est origo hujusmodi Funebrium orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus e septem Sapientibus: apud Romanos vero Valerius Publicola, qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinius cæsum, funebri oratione prosecutus est, tantoque id populi applausu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, publice laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent, & a Romanis mos ille ad cæteras gentes, & ad ipsos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi porro laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius, & post illum Livius, quod nempe supra modum res in illis augeri solerent, & bene multa assentatorie magis, quam vere dicerentur, ut fere fit.

Quot partibus constat oratio Funebris?

R. Orationem funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione, & parænesi, sive adhortatione: Laude mortui; consolatione

Pa-

Parentum, & affinium; Parænesi vero, seu adhortatione ad superstites, ut in mortui vitam, atque virtutes, tamquam in exemplar intueantur.

De artificio funebris orationis.

Quodnam esse debet, & undenam ducendam est illius Exordium?

R. Magnam quandam mæroris, luctusque significationem præferre omnino debet. Duci autem poterit. 1. ab exclamatione. Tale est Exordium brevis illius, sed perelegantis orationis Tullianæ in morte Craii Oratoris clarissimi: *O fallacem nostram spem, fragilemque fortunam, & inanes nostras contentimes, quæ in medio spatio sæpè franguntur, & corrunt, & antè in ipso cursu obruantur, quam portum conspiciere potuerunt!*

2. Duci potest Exordium à descriptione funebris apparatus, vel à mæsto audientium silentio, quæ res utraq; lacrum quemdam horrorem audientibus incutiat. Ità nos olim sumus exorù funebrem laudationem Il. Ecclesiæ Principis Camilli de Naafville Archiepiscopi, & Proregis Lugd. *Quoddam tristi silentio, tacitæque mæstissimæ defixos, & rerum à me dicendarum expectatione suspensos esse vos videam (Auditores) argui illud quidem dolorem vestrum, cuius vim acerbissimam in vestris*

vestris animis altius insedisse satis intelligo. At hic vester maror, hac expectatio tanta, ne mihi, vobisquæ fraudi sit, est omnino, quod verear. Habent hoc nempe magni dolores, ut superbissimum sit illorum sensus, delicatissimumquæ fastidium: Habent hoc, ut refrigerando faciliè recrudescant, neque se, nisi cautè admodum, ac molliter interpellari pariantur. Verùm oprimar antè licet officii pondere, quàm illud deseram.

3. Duci poterit Exordium à gravi aliquo apopthegmate, de fragili, caducaquæ rerum humanarum sorte, quæ nobis, ut cum maximè, ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ fortè laudandi mortem circumstetere. Hinc Imperatoris Theodosii M. laudationem funebrem orditur D. Ambrosius: Hoc nobis motus terrarum graves, hoc juges pluriæ minabantur, & ultra solitum caligo tenebrosior denuntiabat, quod clementissimus Imperator Theodosius recessurus esset è terris. Ipsa igitur recessum ejus, elementa marebant, Cælum tenebris obductum, aër perpetua horrens caligine, terra quatiebatur motibus, replebatur aquarum alluvionibus. Quidni mundus ipse desereret eum principem, continuo esse rapiendum, per quem dura mundi iniuriæ temperari solerent?

5. Denique abruptum exordium ad

movendam comiserationem longè aptius esse videtur, quam temperatum; ac lenè. Vide quomodo M. Antonius Murretus in funere (a) Caroli noni Galliarum Regis exordiatur ex abrupto: *Hoc igitur restabat unum afflictis, ac penè prostratis infelicis Galliaribus, ut Carolus Rex, quò se illa recreabat, ac solabatur unò; de quo cogitans, in quem intuens, omnium, quas excepit, acerbissimam memoriam deponeret; cum honorum animos, ad aliquam spem quietis erigere cepisset, in ipso incunans adolescentia flore, acerba, atque immatura morte raperetur. O fallaces hominum spes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia humane vite curricula!*

Quid factò opus est in confirmatione?

R. Tribùs illis, quæ supra memoratæ sunt, partibus constabit Confirmatio; laude nimirum, consolatione, atque Parænesi; laude mortui, consolatione propinquorum, ac amicorum, & Parænesi ad adstantes. Quod attinet ad mortui laudes, vide, quæ diximus de Panegyrico, à quo nimirum hòc tantum differt oratio funebris. quòd audientiam voluptatem sequatur, & captet Panegyricus; funebris verò laudatio nihil, nisi mærori
fervi-

(a) Carolus IX. obiit annò 1574.

serviat, atque tristitiæ: unde vitandum erit diligenter, quidquid lætitiæ, gaudiumque possit animis ingenerare. Hoc artificium observare poteris in illo Horatii Carmine, ubi (a) Quintili amici, & affinis sui mortem lamentatur.

Ergo Quintilium perpetuus sopor
Urget, cui pudor, & justitiæ soror
Incorrupta fides, nudaque veritas,
Quando ullum invenient parem?

Mærentiam dolorem utcumque consolabitur. 1. Vitæ ab amico laudabiliter actæ felix recordatio. 2. Honores viventis, mortuoque habitis, & omnia, quæ virtutem illius testantur, tum publica, tum privata monumenta. 3. Spes minime dubia de immortalis ævo, quo ille inter felices animas in cœlo perfruitur, vel aliquando fruiturus est. 4. Filii, nepotesque superstites, ad quos paternæ virtutis hæreditas transit.

Quod si forte pro patria pugnans occubuerit is, qui laudatur, tunc enim verò poteris vagari liberius in hoc uberrimo dicendi campo, quem tibi aperit

Tul-

(a) *Quintilius Poeta non contemnendus, Cremonensis dicitur à Patria, diversus ab illo Quintilio Varo, qui Legiones amisit in Germania.*

Tullius, cum Martiam Legionem, quæ in (a) Prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissime laudat Philippica. 13. Illi impii, quos cecidistis, etiam apud inferos pœnas parricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis fedem, & locum consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at memoria benè redamæ via sempiterna, quæ si non esset longior, quàm hæc vita, quæ esset tam amens, qui maximis laboribus, & periculis ad summam laudem, gloriamque contenderet? Et post pauca: Sed quoniam, Patres Conscripti, gloria munus optimis, & fortissimis civibus, monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos: quibus optima hæc est quidem consolatio, parentibus, quod tanta Reip. prasidia genuerunt: liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis, conjugibus, quod vris carebunt, quos laudare, quàm lugere præstabit; fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident.

Denique adstantibus, earum, quas celebrasti, virtutum recordatione stimulos admoveere conaberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R.

(a) In bello contra M. Antonium, in quo Hirtius, & Pansa Consules cæsi.

R. Hæ sunt Perorationis partes. 1. Æternam apud Superos felicitatem appreciari mortuo. 2. Sempiternam eidem apud Posteriores exoptare, ac polliceri memoriam. 3. Summum illius desiderium in auditorum animis excitare, his vel similibus Horatii verbis de eodem Quintilio:

Quis desiderio sit pudor, aut modus
 Tam chari capitis? Præcipe lugubres
 Cantus, Melpomene, &c.

§. XI. De oratione Eucharistica.

Quid est oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, quæ ob acceptum insigne aliquod beneficium, gratias agimus alicui; cuiusmodi est luculenta illa oratio, quæ Ausonius orator, & Poëta Gallus Imperatori Gratiano discipulo quondam suo, grarias egit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem tum illud Eucharistici nomen à voce Græca *Eucharistein* gratias agere.

Quot sunt præcipue partes Eucharistici?

R. Tres. 1. Significamus lætitiã obertam ex accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratum, & memorem animam pollicemur.

Quod

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharistica?

1. Exordium versari debet in aperto quodam, candidoque dicendi genere, & magnam grati animi, foras quodammodo erumpere gestiæntis significationem continere. Duci autem poterit. 1. A beneficii magnitudine, cui, pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post reditum habita in Senatu: *Si, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis, parum vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque, ne mea natura potius, quàm magnitudini beneficiorum, id tribuendum, putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum, atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando?*

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu: *Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodie*

graus

vnus dies attulit; inemque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi.

Quid factò est opus in Eucharistici confirmatione ?

R. 1. Amplificanda est, & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona, à qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo ?

R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona, quæ gratificabitur si rex, si in amplissimo dignitatis gradu collocata. Hinc enim augetur beneficii magnitudo. 2. A persona cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si immerenti, si ad plures pertineat. 3. A re, quæ gratificatur, si honesta, si opportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione, & modo; si non ægre, sed libenti animò; si non rogatu alieno, sed sponte, si non redditum sit, sed datum beneficium; si non tardè, sed citò, & opinione citius. Ut enim est in veteri Proverbio, *Bis dat, qui cito dat:* & interdum etiam beneficii loco dicitur, si citò negetur. Unde in laudatissimo Epigrammate (a) auctoris

---

(a) *Apud Colomensem, & apud Bartholinum in Adversariis.*

incerti, sed veteris:

Cæsaris ad valvas sedeo, sto nocte,
dieque. (quar.

Nec datur ingressus, quò mea facta lo-
Ite, Deæ faciles, & vestro rumine saltem
Dicite divini Cæsaris ante pedes:

Si nequeo placidas affari Cæsaris aures,
Saltè aliquis veniat, qui mihi dicat: Abi.

Quidnam in Peroratione servandum est?

R. Accepti beneficii memoriam nun-
quam interituram, & trabali, ut ita lo-
quar, clavo figendam esse polliceberis.
Ita Aufonius ait, ubique sibi occurrere
beneficia Gratiani, *in templo, in foro, in
curia, in Palatio, domi.* Sic etiam Ma-
mertinus ad Imperatorem Julianum: *In
referenda gratia hoc tibi polliceor, semper-
que præstabo, mihi, nec in suggerendis consi-
liis veritatem, nec in audiendis periculis a-
nimum, nec in laboribus perferendis indu-
striam defuturam.* Sed nullum, quod sci-
am, illustrius exemplum afferri potest,
quam Eucharisticum Æneæ ad Dido-
nem, Æneid. 1.

O! sola infandos Trojæ miserata la-
bores,

Quæ nos reliquias Danaum, terræque
marisque,

Omniùs exhaustos jam casibùs, omni-
um egenos,

Urbe

Urbe, domo socias. Grates persolvere
dignas

Non opis est nostræ, Dido: nec quidquid
ubique est

Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa
per orbem.

Di tibi (si qua pios respectant numina,
siquid

Usquam Iustitiæ est, & mens sibi con-
scia recti)

Premia digna ferant.

Vide etiam apud Livium lib. 23. o-
rationem Saguntinorum gratias agenti-
um Senatui Rom. quòd eorum causâ
bellum adversus Hannibalem suscepit.
Vide in Bello Jugurthino oratio-
nem Bocchi regis ad Syllam. Habes
quoque lectissimam illam epistolam, quâ
Tullius agit gratias Marcello ob suppli-
cationem sibi ejus operâ decretam.

§. XII. De Epinicio, & Gratulatione.

Quid est Epinicium?

R. Est gratulatio ob reportatam vi-
ctoriam. Sic autem nuncupatur à voce
Græca Nike, victoris.

Quodnam esse debet illius artificium, &
dispositio?

R. Exordium, si unquam aliàs, erit
splendidum, floridumque, & hilaritatis
ple-

plenum, ac lætitiæ. Videtur autem abruptum magis esse debere, quam temperatum.

In confirmatione amplificabitur. 1. Belli necessitas. 2. Belli difficultas. 3. Æquitas in suscipiendo, diligentia in apparando, virtus in gerendo, celeritas in conficiendo. 4. Enumerabuntur comoda, & utilitates victoriæ, quæ timore populos, direptione urbes vastitate Provincias liberaverit. Laudabuntur fortissimi viri, qui in bello strenuè pugnantes cecidèrunt. Ita Virgilius Euryalum Nisumque laudibùs in Coelum extollit Æneid. 9.

Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,

Nulla dies unquam memori vos eximet ævò.

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum

Accoler, imperiumque pater Romanus habebit.

Sua etiam laus tribuetur præfectis, ducibusque præcipuis, qui in victoriæ partem aliquam venèrunt, Ita Ruæus (a) hiscè inscriptionibùs, Augusti sæculò dignis, consecravit nomen illorum, qui
Q bellum

(a) P. Carolus de la Rue S. J.

bellum Batavicum unâ cum Ludovico Magno administraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDEO
Tribus ad Senefum Exercitibus Fractis.
HENRICO PRINCIPI TURRENIO
Servatis Regni finibus, pulsâ ultra Rhenum

Germanis, eorum exercitu quater cælo.

FRANCISCO MARESC. CREQUIO,
deletis incruenta victoria Germanorum copiis, &c.

Peroratio vota continebit pro victoris incolumitate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M. victoriarum largitori, & bonorum omnium fonti, grates fuerunt, ut par est, rite perfolutæ.

Quod si non pro victoria, sed pro adepto insigni quoque honoris, ac dignitatis gradu, fiat alicui gratulatio; significabis. 1. Quantam conceperis animo voluntatem ex illius nova dignitate. 2. Quanta sit etiam publica hilaritas, & lætitia. 3. Honoris, & gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non casu, non prehensatione, & ambitu, non precibus, muneribusque, sed meritis, rebusque gestis fuisse comparatum hunc honorem, quem multi ambierint, perpauci obtinerint.

Pertinent etiam ad demonstrativum

genus Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteriam vocamus orationis genus quoddam, quò restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate, & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?

R. Est Oratio, quâ discedentem aliquem faustis omnibus, votisque prosequimur, cujusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico, ad Virgilium, Athenas proficiscentem:

Sic te Diva potens Cypri,

Sic(a) fratres Helenæ lucida sidera,

Ventorumque regat pater:

Obstrictis aliis, præter (b) Japyga,

Navis, quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumem, precor,

Et serves animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio, quam habemus discentes ex patria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari benevolentiae significatione sumus excepti.

Q2

Hu-

(a) Castor, & Pollux. (b) Japyx ventus
Ææus, ab Apulia, quæ olim Japygia docebatur.

Hujus generis est Æneæ discedentis oratio ad (a) Helenum, & Andromachen, Æneid. 3.

Hos ego digrediens lacrimis affabar
obortis: (Et

Vivite felices, quibus est fortuna pera-
Jam sua: nos alia ex aliis in fata voca-
mur.

Vobis parta quies: nullum maris æquor
arandum. (retrô

Arva neque Ausoniæ semper cedentia
Quærenda. Effigiem Xanthi, Trojam-
quæ videtis,

Quam vestræ fecere manus: melioribus
opto

Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia
Grajis.

Quid est Epibaterion?

R. Est oratio, quæ habetur ab illo,
qui post longam peregrinationem, do-
mum incolumis rediit. Vide Scalige-
rum lib. 3. Poëtices.

C A P U T II.

De orationibus, quæ pertinent ad genus
deliberativum.

Quanam est materia generis deliberativi?

R.

(a) *Helenus Priami filius, vaticinio clarus,
ex captivo factus Epiri Rex ab ipso Pyrrho.*

R. Illius materia sunt res omnes in manu, & arbitrio nostro positæ: Ut enim ait (a) Tullius, *Tollitur omnis deliberatio, si intelligatur quidquam fieri non posse, aut imponatur necessitas. Neque enim quisquam deliberat, qua ratione perpetuo victurus sit, quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem incumbere: neque quisquam deliberat, quomodo volare possit, scit enim sibi alas non adesse.*

Quisnam est finis generis deliberativi?

R. Honestas, & utilitas.

Quanam orationes spectant ad genus deliberativum?

R. Pertinent ad genus deliberativum suasio, dissuasio, hortatio, dehortatio, conciliatio, concitatio, commendatio, petitio, & consolatio.

§. I. De Suatione, & Dissuasione.

Quæ est Suasio?

R. Est oratio deliberativa, quæ ostenditur, quid faciendum sit. Dissuasionem verò contrarium suadetur.

Undenam ducuntur argumenta Suationi, vel Dissuasioni propria?

R. Ducuntur ab honesto, ab utili, à necessario, à facili, à jucundo, cum ali-

Q3

quid

(a) *In Partitionibus.*

quid suadendum est; & e contrariis capitibus, cum est aliquid dissuadendum.

Quid est Honestum?

R. Honestum id intelligimus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expetendum; v. gr. si quempiam hortemur, ut M. Atillii Reguli exemplò, malit ad mortem vel ad vincula reverti, quam datam hostibus fidem fallere. Ità Tullius in Maniliana, probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo R. Mithridates inussit, cum unâ horâ tot civium Romanorum millia iussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lucanum lib. 9. animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggrediendum iter periculosum, ac difficile.

O! quibus una salus placuit mea castra secutis

Indomita cervice mori, componite mentes,

Ad magnum virtutis opus, summosque labores:

Quam orationem claudit pulchrâ illâ sententiâ:

... Serpens, sitis, ardor, arena,
Dulcia virtuti gaudet patientiâ duris:
Lætiùs est, quoties magnò sibi constat
honestum.

Quid

Quid vocas Utile?

R. Utile est, quod propter commodum expetitur; sive adjunctam habeat honestatem, ut gloria, honor, dignitas; sive non habeat, ut divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depulsio, &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Sallustium, ad nefarium facinus, quod ille maximum, atque pulcherrimum vocat: *Nobis, inquit, est domi inopia, foris es alienum; mala res, spes multo asperior: Denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? en illa, quam sæpe optastis, libertas; præterea divitiæ, decus, gloria, in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit.*

Curio (a) similiter, apud Lucanum lib. 1. specie utilitatis, Julium Cæsarem ad bellum civile, sic hortatur:

*Bellantē geminis tenuit te Gallia iustis,
Pars quota terrarum! Facili si prælia
pauca*

Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.

Quid vocas necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine

Q4

quo

(a) Curio homo lingua venalis, ut se a re alieno liberaret, Cæsarem ad civile bellum impulit.

quo salus, aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scaligero: necessarium dicitur, quod ita utile est, ut sine eo res **NEC ESSE** possit, unde, & nomen derivatum est. Hujusce porro loci, magna vis est. Multi enim sunt animis a deo segnibus, ut tum quoque, cum aliquid honestum & utile esse norunt, tamen, si res sit cum magno labore conjuncta, facile terreantur: Apud tales, ratio necessitatis est compendiosa via ad persuadendum. Ejusmodi est Cicero- nis argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim, non qua conditione victuri, sed victurine sumus, an cum supplicio, ignominiaque perituri?* Ab hoc potissimum loco, item- que ab honesto Æneam Hector ad fugi- endum hortatur; Æneid. 2.

Heu! fuge nate Dea, teque his, ait, e-
ripe flammis.

Hostis habet muros, ruit alto à culmine
Troja.

Sat Patriæ, Priamoque datum; si Perga-
ma dextrâ

Defendi possent, etiam hæc defensa fu-
issent.

Quid vocas facile?

R. Facile illud est, quod sine magno labore, sumptu, aut molestia, brevi tempore fieri potest: quæ sane omnia
ma-

De diversis Orationum generibus. 30

maximo sunt ad persuadendum momento. Frustra enim si vadetur illud, quod vix, aut ægre admodum fieri posse creditur. Ac propterea, si quis hac de re fecupulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in suam sententiam conatur allicere astuta Juno, Æneid. 4.

Mecum erit iste labor: nunc qua ratione, quod instat,

(a) Confieri possit, paucis, adverte, docebo.

Quid vocis Jucundum?

R. Jucundum dicitur, quod honestam habet voluptatem vel animi, vel corporis; sic nancupatum, inquit Tullius, *juvando*, quod nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hinc ducitur illud argumentum Tullii. *Hoc, velim, tibi persuadeas, si rationibus meis à te provisum esse intellexero, magnam te ex eo & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quanam in svadendo, vel dissuadendo præcipuè spectanda sunt?

R. Tria. 1. Quid sit, de quo deliberetur. 2. Qui sint, qui deliberent. 3.

Q5

Quis

(a) Confieri, pro confici, vox parum

est & sic

Quis sit, qui svadeat, vel dissvadeat.

*Quid spectandum est in re, de qua delibe-
ratur?*

R. Quinque illa, de quibus egimus e-
nucleate: An sit honesta, an utilis, an ne-
cessaria, an facilis, an jucunda.

Quid spectandum est iis, qui deliberant?

R. Caput artis est, nosse penitus ani-
mos eorum, qui deliberant, eorumque
voluntates, ac naturas festine odorari, ut
possis ambitiosis splendida, avaris utilia,
voluptuosis jucunda proponere, & suo,
quod ajunt, hamo quemque piscari.

Prudentia ergo Oratoris erit, videre,
an agat cum regibus, aut viris principi-
bus, apud quos, ut ajebat Parisatis illa,
verbis byssinis opus est; an cum nobili-
bus, quos honesta, ac laudabilia tangunt;
an cum plebe, bellua multorum capi-
tum, apud quam negotium tractare, lon-
ge difficillimum est. Neque vero satis
est, dignitatem spectare: sed habeada
est etiam ingenii, morum, & ætatis ra-
tio, ut rem facilius possis ad exitus o-
ptatos perducere. Jure igitur merito
de variis variarum ætatum, conditio-
num, & gentium moribus hic agi solet,
ab artis Magistris, & in primis ab Ari-
stotele.

§. II De variis variarum ætatum moribus.

Quam sunt juvenum, vivorum, ac senum mores?

R. Ætatis cujusque mores, graphicè admodum ita pingit Horatius in Arte Poëtica:

Imberbis Juvenis tandem, custode remoto,

Gaudet equis, canibûsque, & aprici gramine campi.

Cereꝝ in vitium flexi, monitoribꝫ asper
Utiliũ tardus provisor, prodigus æris;
Sublimis, cupidusque, & amata relinquere pernix.

Conversis studiis, ætas, animusque virilis

Quærit opes, & amicitias, inservit ho-
Commisisse cavet, quod mox mutare laboret.

Multa senem circum veniunt incommoda; vel quod

Quærit, & inventis miser abstinet, ac timet uti;

Vel quod res omnes timidè, gelideque ministrat;

Dilator (a) spe longus, iners, avidusque Diffi-

(a) *Tardus ad bene sperandum, ob remidiamem.*

Difficilis, quæralis, laudator temporis ætatis
Sæpe puerò censor, castigatoremque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus; facile, & vehementer excandescunt; tandem adolescentia, quidam quasi rationis æstus appellatur; honestum utili præferunt, aperti sunt, candidi, & misericordes, suam enim innocentiam cæteros metuntur. Prodigii sunt, & in sumptus effusi: nondum enim egestatem sunt experti: ad risum, & dicacitatem sunt propensi.

At dispar omnino est senum ratio. Facile succensent illi quidem, sed non æque parent iræ; quia, ut scite Horatius: *Levit albescens animos capillus, litium, & rixa cupidos protervæ.* Parum sperant, quia diu vixerunt; pauca moluntur, præteritis gaudent, facetos, ac ridiculos odere, solliciti sunt officiorum exactores, ad rem attentissimi, lenti, difficiles, suspiciosi; sæpe enim aut se, aut alios delusos meminerunt. Præterea queruli sunt, morosique, ut ait Tullius: *in fragili corpore, odiosa est omnis offensio.*

Denique verbosi sunt, & loquaces, quia dicere amant. Unde non in scite Cornelius Gallius, seu potius Maximianus:

Desicit auditor, non deficit ipse loquendo.

O sola

O sola fortes garrulitate fenes!

Sed facile hoc illorum ætati condonandum, ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde compensant.

Virilis ætas senectutem inter, & adolescentiam interjecta, ac in quodam quasi confinio posita, uniusque virtutum, vitiorumque particeps est, & utriusque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juventus fortis est, sed intemperans; senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est, sobriaque. Juventus nimis credula est; senectus nimis suspiciosa; virilis ætas, pro rerum natura, vel confidit, vel diffidit. Juventus querit honestum, potius quam utile: senectus utile magis, quam honestum, virilis ætas, & honestum simul, & utile.

Puerilis denique ætas effervesceat facile; mutatur in horas; magnam habet indolem ad virtutem; gloriæ, honorique mirum in modum velificatur. Audi Tullium lib. 5. de Finibus. *Quanta sunt puerorum decertantium studia? ut illi effervantur lætitiâ, cum vicerint! ut se accusari nolint! quæ a cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut equalium principes sint!*

§. III. De moribus Nobilium, Di-

vitum, & Plebeiorum.

Quoniam sunt Nobilium mores?
 R. Nobiles sunt honoris, ac gloriæ vel maxime studiosi, & si Apuleiana voce uti fas est, sunt in primis *honoripeta*. Solent autem non solum ignobiles aspernari, sed etiam homines novos, qui ex sua gente sunt honores consecuti.

Ita Metellus contemnebat C. Marium illique
 Consulatum invidebat. Unde sic de eo
 Sallustius:

Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum

Quoniam sunt Divitum Mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt aupertissime consecuti, contumeliosi, ferme sunt, ac superbi. Nempe facile sibi persuadent præstare se cæteris, quia divitias possident, quibus, venalia sunt omnia. Præterea solent mollitia, luxuque disfluere, ut notat Juvenalis Sat. 6.

Prima peregrinos obscœna pecunia
 mores

Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
 Divitiæ molles.

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scite tangit Cicero, cum de T. Roscio ait: *Qui in sua re fuisset*

fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena, & Maro, cum ait de Nuniano.

Vociferans, tumidosque novò præcordia regnò.

Qui sunt demique Plebeiorum mores ?

R. Germanos plebis mores suis coloribus scite pingunt, Sallustius, Horatius, Tacitus, & Seneca, dum ajunt: plebem esse belluam multorum capitum, plura, & vento mobiliorem esse . . . . opinione duci magis, quam veritate . . . . ire, quò itur, non quo eundem est . . . . privatis commodis servire potiùs, quàm publicæ vel honestati, vel cupiditati . . . . cupidam esse rerum novarum. . . . Denique pessimi argumentum turbam esse.

De variis Reipublicæ formis.

Neque verò in deliberatione satis est ætatis, conditionis cujusque indolem, ac studia diligenter spectare. Spectandi præterea sunt Reipublicæ mores, qui scilicet, pro varia (a) politiæ forma, solent maximoperè variare. Aliter igitur agendum apud Gallos, Hispanosque, & Lusitanos, quibus Rex unus, summo cum imperio præest: aliter apud Helvetios, Batavosque, ac Venetos, apud quos vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid

(a) Reipublicæ.

Quid est Monarchia?

R. Est unius dominatus, communem utilitatem spectans.

Quid est Aristocratia?

R. Est optimatum imperium, cuiusmodi est apud Venetos. Quod si optimates illi, pauci sint, & propriæ non verò publicæ serviant utilitati, vocabitur. *Oligarchia.*

Quid est Democratia?

R. Est imperium populi, cuiusmodi formæ, est apud Helvetios. Quod si plebs infirma dominetur, vocabitur (a) *Ochlocratia.* Addi potest *Anarchia*, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exurgere, cum sine rege, cæterisque magistratibus, fluctuat labefactatum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque accuratè cognosces, & illorum germanam indolem perspicillimam habebis, ut possis ad illam, sermonem accommodare, ut monet Horatius.

Intererit multum (b) Davusne loquatur, an heros,
Colchus, an Asyrius, Thebis nutritus,
an Argis.

Quæ

(a) Turba, & dominor. (b) Davus persona comica, & nomen servi.

Quenam igitur est variarum Europa Gentium indoies?

R. Galli sunt humani, hospitales, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicosi, mobiles, præcipites, longæ ipei impatientes, faciles ad obliviscendas injurias, æquæ ac benefacta: acerbis iniuriis, injurioso sine, & ut ait Florus, de veteribus Gallis, primo impetu, plusquam viri, secundo non item; magni peregrinatores: unde jure dictum est: *Nullum bellum sine milite Gallo.*

Germani sunt simplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri, amici, verique hostes, inquit Scaliger, Belgæ, Batavique medium ferme tenent Gallos inter, atque Germanos. Hispani sunt constantes, sedati, lenti in consiliis, laboris ac disciplinæ tolerantes: vile ministerium, etiamsi spes magna affulgeat, averfantes. Itali sunt cunctatores, ingeniosi, sapientes, mentis excellæ, ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius.

Tu regere imperiô populos, Romane memento.

Hæ tibi erunt artes,

Poloni sunt feroces, bellicosi, & quos arte magis, quam vi possis superare; Moscoviæ contra fraudulenti Sæ. Longum esset

effet cætera perfequi. Plura qui volet, adeat, quæ ingeniosè, & eleganter de præcipuis gentibus differuit Joannes Barclaius in icone mimorum cap. 3. & sex proxime fequentibus. Adeat item (a) Calvidii Læti Callipediam, ubi verfibus elegantiffimis, diverfarum Europæ gentium, mores, & ingenium diligenter exprellit.

Quid denique fpectandum eft in illo, qui fuadet, vel diffuadet ?

R. Tria maxime in illo fpectanda funt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, quia iis fidem habere folemus, inquit Tullius librò de Officiis, quos plus intelligere, ac videre, quàm nos, arbitramur. 2. Probitas, quia quò quis verfutior, & callidior, hòc invifior, & fufpectior detracta opinione probitatis, ait idem Tullius: & fi quem, licet peritum, ac prudentem ceteroqui, fallacem tamen, & fui potiùs amantem credamus, quàm noftri, ejus confilium penitus averfabimur.

3. Spectatur in fvadente benevolentia, quia ut vel maxime prudens, & probus quis credatur, tamen fi odiffe nos, vel alteri parti melius velle exiftimetur,

---

(a) *Verum nomen. Claudius Quilletus Medicus Gallus, vixit fæculò proxime elapfo.*

tur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi, & consiliis opus est tuis, & amore, & fide. Quare advola, expedita erunt omnia, si te habebo.* Nam consilium ad prudentiam pertinet, fides ad virtutem, amor ad benevolentiam.

§. IV. De Hortatione, & Dehortatione.

Quid differt Hortatio à Svafione?

R. Hæc differt, quod svadeamus ratione, & consiliò; hortemur verò motu, atque impulsu. Unde svasio, proprie pertinet ad intellectum: Adhortatio vero pertinet ad affectum. Svasio docet, eoque plus habet argumentorum; Adhortatio verò inflammat, ac propterea plus habet caloris. Svasio facit, ut scias, quid factò sit opus; Hortatio facit, ut velis, & ausis, illiusque partes sunt, faces, ac stimulos veluti subjicere auditorum animis; illosque ad rem bene gerendam inflammare. Denique Svasio pertinet ad confirmationem; Exhortatio verò conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R.

R. Excitabis. 1. Spem, & fiduciam.
 2. Amorem, & desiderium rei, quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ, quæ est potentissimum ad ferendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortatis, illosque hortatu nequaquam indigere dices: Ut enim observat Tullius, in excitando, & in acuendo, plurimum valet, si laudes eum, quem cohortaris. Ita locios recordatione virtutis inflamat Mnestheus apud Virg. Æn. 5.

At media socios incedem nave per ipsos
 Hortatur Mnestheus. Nunc nunc insur-
 gite remis

Hectorei socii, Trojæ quos sorte supre-
 ma

(res,

Delegi comites; nunc illas promite vi-
 Nunc animos, quibus in Gætulis fyrti-
 bus usi,

Jonioque mari, (a) Maleæque sequaci-
 bus undis.

Non jam prima peto Mnesthæus neque
 vincere certo,

(Quaquam oh!) sed superent, quibus
 hoc, Neptune, dedisti. (cives,

Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite
 Et prohibete nefas. . . . . Illa-

(a) Malea promontorium in mare procurrens, quod periculosam reddit navigationem.

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium, lib. 7. ubi Alexander trecentos juvenes adhortatur, ut invadant præruptam illam, & undique abscissam Sogdianorum petram, quæ triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimazes, cum triginta armorum millibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad trecentos milites.

Vobiscum, o juvenes & mei aequales, urbium invictarum ante munimenta superavi, montium juga perenni nive obruta emensus sum: angustias Cilicia intravi; India sine lassitudine, vim frigoris sum perpejus, & mei documenta vobis dedi, & vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident, cætera negligunt, nulla vigilia sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si solerter rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. NIHIL tam altè natura constituit, quod virtus non possit eniti. Experiendo, quæ ceteri desperaverunt, Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen, quod cum ceperitis, candidis velis, signum mihi dabitis: Ego copius admotis, hostem in nos à vobis convertam. Præmium erit ei, qui primus occupaverit verticem, (a) talenta decem uno minus ac-

(a) Talentum Atticum respondet Reatibus seu julis Romanis 6000.

cipiet, qui proximus ei venerit, eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo, vos, non tam liberalitatem inveni meam, quam voluntatem.

Dehortationis verò luculentissimum exemplum habes, apud Livium lib. 23. in oratione Calayii civis Campani, quâ filiam suam Perollam, ab Hannibalis cruce hortatur.

Dehortatio.

Per, ego te, fili, quacunque jura liberos jungunt parentibus, precor, quæsoque, nè ante oculos patris facere, & pati omnia infanda velis. Pauca hore sunt, intrâ quas jurantes per quidquid Deorum est, dextras dextra jungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de Mensis (a) essemus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur. Surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale es; eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Hannibalem modo pater filio meo potui placare; filium Hannibali non possum? Unus aggressus es Hannibalem? Quid illa turba tot (b) libertorum, servorumque? Quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextrae? torpescuntne in amentia illa? Vultum ipsius
Han-

(a) Ita genuina lectio, pro ederemus. (b) Melius quàm liberorum, ut vulgo legitur.

Hannibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus R., tu sustinebis? Et si auxilia desint, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. Deterreri hic sine te potius, quam illic vinci. Valeant preces apud te mea, sicut pro te hodie valuerunt.

§. V. De Concitatione & Conciliatione

Quid est Concitatio?

R. Est virulentum quoddam orationis genus, quò multitudinis, præsertim animi, veluti quodam seditionis flabellò concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. 1. Annalium, ubi ait fuisse in castris Parcennium quemdam gregarium militem, hominem turbulentum, & procacem, qui commilitonum seditionem conflare conatus est hæc artificiosissima concione. Cur paucis centurionibus, paucioribus Tribunis, in modum servorum obedirent; quando aufuros exposcere remedia, nisi novum, & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignaviâ perterritum, quod tricena, aut quadragena stipendia senes, & plerique truncatè ex vulneribus corpore tollerent. Nè dimissis quidem finem esse militia,

sed

sed apud vexillum relentos, alio vocabulo eosdem labores perferre; & paulò post: *Denis in diem affibûs animam, & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc favitiam centurionum, & vacationes munerum redimi: ac Hercule verba, & vulnera duram hyemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiternam.*

Concitatiōni opponitur conciliatiō, quâ vel nobis amorem alicujus, vel diffidentes partes in concordiam, gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit; & Julius Cæsar exercitum compefcuit: *Quirites* appellando, pro militibus, qua una voce obortam seditionem repente compressit.

§. VI. De Commendatione.

Quot sunt præcipua Commendationis capita?

R. Tria. 1. Causas Commendationis exponemus, idque modeste, & verecunde, ut quod bene quis de nobis, aut de nostris meritis sit: quod simus cum illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitia conjuncti: quod perspicuissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus, &c. Addere poterimus, scire nos *Horatianum* illud *Epist. lib. 1.*

Qua-

Qualem commendes, etiam atque etiam aspice: ne mox.

Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem, & præclaras animi dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causâ commendatur à nobis quispiam. 3. Orabimus, atque obtestamur, vel dicemus, nos pluribûs nolle contendere; ne de ejus, quem rogamus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus, nomine, omne grati, ac memoris animi officium pollicebimur.

Est, & obliquæ commendationis genus, quò simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium, velle; sed orare solum, ut propius hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum, ut, cum gratias agere soleant, qui commendarunt; alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est *Petitio*?

R. *Petitio* est oratio, quâ aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur *intercessio*. Utrius-

B

que

que artificium paucis complexus est Ser-
vius; ubi Junonis ad Æolum orationem
enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petiti-
one hoc observare. 1. Ut facile præstari
possit, quod petitur. 2. Ut sit justa pe-
titio. 3. Ut habeat modum, & adhibea-
tur in illa moderatio. Hoc est, ut si ma-
jora dari non possint, minoribus certe
contenti videamur. 4. Ut sequatur ex-
pedita remuneratio. Quatuor hæc ob-
servare licet in Junonis petitione. 1. E-
nim docet rem facili negotiò fieri
posse:

Æole (namque tibi Divum Pater, at-
que hominum Rex

Et mulcere dedit fluctus, & tollere
ventos.)

2. Justam esse petitionem ostendit, dum
inimicam gentem infectatur:

Gens inimica mihi Tyrrenum navigat
æquor.

3. Adhibet moderationem; dum alteru-
trò contenta est:

Incute vim ventis, submersasque obrue
puppes:

Aut age diversas, & disjice corpora
pontò.

4. Beneficii præmium pollicetur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore
Nymphæ,
Quarum, quæ formâ pulcherrima, De-
jopeïam
Connubiô jungam stabili, propriamquæ
dicabo.

Quàm plurima etiam petitionum e-
xempla suppeditabunt epistolæ Ciceroni-
nis: quas inter, fideris instar, elucet e-
legantissima illa ad Lucejum, quæ est
12. libri 5. ad familiares, quâ Lucejum
enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo
gesserat Tullius, ea literis quàm pri-
mum velit consignare. Eam autem sic
orditur: *Coram me tecam . . . . .*

§. VIII. De Consolatione.

Consolator, vel minor est, vel æqua-
lis, vel major. Minori cautius, &
mollius erit agendum: Amorem suum in
primis testabitur: & nè de suo, plus al-
terò sapere velle videatur, ea, quæ di-
ctu opus erunt, ex quoquam Philosopho,
vel alio summæ prudentiæ viro se ali-
quando audisse, profitebitur. Æqualis pro
communis amicitia jure facere se dicet.
Major ager liberius, adeò, ut, si quis
immoderatus dolorem fert, audeat eti-
am increpitare, sed leniter, & amicc.

Scitè omnino argumentum illud tractat Scaliger, librò 3. de Arte Poëtica, cap. 123. *Consolator, inquit, aut est major, aut equalis. Magnitudinem intelligo aut imperiò, aut dignitate, aut opibus, aut scientiâ, aut etate. Aliter enim consolabitur Nasonem Livia; aliter Liviam Naso. Hoc spectat ad Imperium. Dignitas autem etiam sine Imperio esse potest. Veluti si pater filium, Ciceronem Pompejus. Opibus, ut si è plebe quempiam clientem suum Crassus. Scientiâ, quemadmodum Polybium, aut matrem Seneca. De etate, opus est exemplis. Major interponet auctoritatem; etiam objurgabit. Sapiens opponet etiam disputationem, Sententia huic crebriores. Minor ostendet affectum, sese id à sapientibus accepisse. Equalis testabitur amicitiam, jus commune benevolentia.*

Si mærentis dolor sit adeò gravis, & adeò recens, ut medicinam videatur respuere, bipartita erit oratio. Priori parte affirmabimus parum idoneos esse nos, qui solemur alium, cum vel ipsi quoque consolatione plurimum egeamus: simulque privati nostri doloris causas afferemus. Addemus non nos modo, sed omnes etiam bonos dolore, quod ipsum tamen quaecunque mærenti solatium debet afferre: quia scilicet,

(a) Levius communia tangunt.

Alterā verò parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt tria hæc, & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus quem consolamur, doctrina, virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas, & damnum. unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vis, quæ mitiget omnia, juxta illud Venustini Poëtæ.

Durum; sed levius fit patientiâ,
Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper acquiescere. 6. Quam sit sapiente dignum, quamque laudabile sit, oratione, consilio, que mitigare dolorem illum, qui die ipsa, ac tempore tandem aliquando defervescet.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species; accusatio nimirum, atque defensio; quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hæcenus à nobis allata, cum præsertim veterum judiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

Finis Libri Quarti.

R₃

ARTIS

(a) *Claudimus.*

*****

ARTIS RHETORICÆ LIBER QUINTUS

DE PRONUNTIATIONE.

Superest Pronuntiatio, sive actio; po-
strema quidem oratoriæ facultatis
pars, si ordinem in tractando consideres:
sed tanti tamen momenti; ut primas, se-
cundas, & tertias ei Demosthenes meri-
tò, & jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis, gestuumque, pro rerum,
verborumque varietate, apta conforma-
tio. Quanta porro sit illius vis, & uti-
litas, docet Tullius, cum ait, infantes,
& indifertos homines, actionis dignita-
te, eloquentiæ sæpè fructum, palmam-
que tulisse: difertos verò pene multos,
actionis deformitate, infantes fuisse ju-
dicatos. Hinc Pronuntiatio rectè voca-
tur ab eodem Tullio. *Quadam corporis
eloquentia; & alibi, (a) Sermo corporis*

(a) *Ad Brutum,*

ab

ab eodem etiam appellatur.

Quot res sunt ad rectè pronuntiandum necessariae?

R. Tres, memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis, de cuius vi, gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, & si orator non possit à commentariis oculos, & vultum avertere:

Viris tamen principibus, & in publica re vehementer occupatis vitio verti nequit, si recitent è commentario; ut olim Augustus, qui, nè memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret; ferè de scripto dicebat; ut auctores sunt Svetonius, & Dio. Itemque Patrum nostrorum memoriâ Carolus V. ad Belgii Proceres orationem è scripto recitavit, cum sese regnò Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis, senibusque; aliis verò nequaquam.

§. I. De Memoria.

Quid est Memoria?

R. Memoria, ut est eloquentiæ pars; definitur à Tullio, *Firma rerum, ac verborum recordatio*. Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis, alia naturalis.

R4.

Quid

Quid est artificialis memoria?

R. Artificium memoriæ à veteribus traditum, constat locis, & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines verò instar Scripturæ. Hanc artem primus apud veteres prodidisse; apud recentiores Raymundus Lullus illustrasse traditur. Ea verò iis, qui memoriâ valent, minime necessaria est, qui non valent, prorsus inutilis. Tu illam modò exerceto, ediscendis ad verbum, ut ait L. Crassus apud Cic: lib. i. de orat. quamplurimis & tuis, & alienis; quod facilius fortasse præstabis, si, antequam cubitum eas, attente ea, quæ mane voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio iuverit, nihil sane in arte, quò possis juvari, reperi.

§. II. De Voce.

AD Actionis usum, ac laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, inquit Tullius de Oratore: neque tam refert, qualia sunt, quæ dicas; quàm, quomodo dicantur.

Quanam igitur circa vocem sunt observanda?

R. Tres hæcè potissimum leges diligenter observabis. Prima lex hæc est, ut dilucide, articulatum, & sincere pro-

nunciatur; ita ut integra verba, syllabæque omnes proferantur. Nolim tamen syllabatim sic pronunties, quasi si literas computando annumerares; quod esset molestum ac putidum.

Ad eandem legem pertinet etiam, ne volubili quadam, præcipitiqûe celeritate dicendi incitate feratur oratio. sed vox respiratione recreetur, & spiritus inter dicendum suspendatur identidem, & auditoribus spatium aliquod cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc esto, ut pro argumenti, motuumque præsertim varietate, vox etiam opportune varietur; & utcumque se affectum videri volet Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum, incitatum, crebrò incidens: miseratio, & mæror, flexibile, plenum, flebile, interruptum: voluptas effusum, lene, tenerum, hilaratum: metus, demissum, hæsitans, abjectum, &c.

Præterea mutanda tibi vox erit variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio.

In Exordio, nisi forte iadignatione

constet, voce utendum submissa, ac ver-
recunda. Nec debet Orator, simul ac
dicturus prodit, perfricare frontem, &
in verba statim erumpere: Cæteroque
futurum est, ut feroculum Oratorem ju-
re omnes averfentur: Sed oportet, ut
paululum cogitatione quasi defixus mo-
retur: Idque tum, quod auditores hæc
Oratoris cura delectat, tum ut interea
ipse se colligat, & ad dicendum com-
ponat. Ita Ulysses apud Nasonem pau-
lisper consistit, oculis in terram defixis,
priusquam suam eloquentiam torrentis
instar effundat: (a)

. . . . . Oculos paulum tellure moratos
Sustulit ad proceres; expectatôque re-
solvit

Ora sonô, neque abest facundis gratia
dictis.

Ab Exordio paulatim insurgit vox ac
in narrando quidem, voce utimur aper-
ta, simplicique, qualis fere est in sermo-
ne familiari. In Confirmatione, & in
argumentatione præsertim, voce utimur
acriori. In Peroratione demum, quasi
partâ victoriâ, vox solet esse excitatior,
ut ita ostēdat Orator se niti bonitate cau-
sæ, magnamque fiduciam in auditorum

pro-

(a) *Metamor lib. 13.*

probitate, prudentiaque collocare.

§. III. De monotonia, & cantu.

GRatæ huic varietati opponitur è di-
Gametro unus ille, infususque vocis
tenor; quem Græci *monotonia*m vocant.
& qui non modo dicentem enecat, sed
etiam audientes exanimat, & unde o-
mnis orationis decor, ac venustas de-
floreſcit:

Ut citharædus. . . .
Ridetur, chordâ qui ſemper oberrat eâ-
dem, inquit Horatius.

Huic, quam tantopere commendamus,
varietati opponitur etiam cantus, qui
nihil aliud eſt, ſi quæris, quam clamofa
quædam, & uno ferme tenore ſubſul-
tans nænia.

Qua ratione huic vitio poterit occurrî ?

R. Huic incommodo remedium ad-
hibebitur. 1. Si pueri rebus humilibus,
ac quotidianis æquabiliter, & rotundè
pronuntiandis aſueſcant; neque verò
ſtatim ad tragicam granditatem procur-
rant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant,
germanum ſenſum penitus animadver-
tant. 3. Si interdum vernaculâ, non in-
flata, tragicaque, ſed ſimplicia, & quo-
tidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis; quæ varios motus, ac vocis inflexiones efflagitent: ut videant, quid submissè, ac leniter; quid festivè, quid atrociter, quid sedatè, quid concitatus dicendum sit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quasi tyrocinia posuerint, poterunt citra periculum in rebus grandioribus, tragicisque versari.

Tertia circa vocem lex hæc est, ut ea pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; sed tamen nec ascendat ad supremum, nec ad extremum descendat. Nam vox si ima sit, vim non habet; si verò nimium acuta sit, contentaque, delicatas, ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc esse plebeulæ rudioris ingenium, ut vocalissimum quemque, & valentissimum lateribus ita optimum oratorem judicet, nullamque putet egregiam, nisi quæ (a) *poniem indignetur*, actionem, in qua scilicet, & clamoræ fauces, & vox ululans, & rigidi vultus torvitas, & pedum suppletiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis dissoluta quædam, intemperansque

---

(a) *Pontem indignatus Araxes. Virg.*

que jactatio, & illa denique inflata rumpantur.

Ciceroni verò longè alia mens erat. Aiebat enim venustissime clamorosos hujusmodi *Narratores* veriùs quàm oratores, similes esse claudotum, qui cum ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi, in illa (a) Stentorea voce tanquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt; nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quàm bajulus possit dici citharædus.

§. IV. De Gestu.

VOcem subsequi debent Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus sunt accommodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam, & quasi pronuntiatio corporis; seu

---

(a) Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis æquabat. Unde ab Homero vocatus vocem aream habens.

seu mavis cum Quintiliano, *Gestus est, totius corporis motus, & conformatio.*

Quid in gestu generatim, & universè cavendum est?

R. 1. Nihil in illo sit effæminatum, & molle; nihilominus exquisitum, aut elegans; nihil, quod affectatam quamdam diligentiam, artemque redoleat. Monet enim Fabius actionem non esse deliciis, nimiaque curâ molliendam; & comptis illis, delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitatu contigit. Cum enim gens effæminata; & chorearum ad infaniam avida, suos etiam, equos ad numerum, symphoniamque saltare docuisset, cum deinde ex umbraculis in solem, ac pulverem contra Crotoniatis hostes fuit illis prodeundum, histriones illi equi, turbarum, & martis ignari, motibus compositis, saltibusque numerosis repente lascivientes, se, & exercitum totum miserè perdidierunt. Ita umbratiles illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque venustuli, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forensam prodierunt, & se, & causas suas in ma-

gnam,

gnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, nè dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamur incidere. Quamquam, si in alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rustica quædam simplicitas, quam putidiuscula gestûs, vocis, & habitûs affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur. Ut status corporis sit celsus, & erectus, truncò magis totò, virilique quadam laterum inflexione se se Orator moderetur. 2. Nè in morem obrigescat, quasi si veru deglutisset, ut facetè ajebat Epictetus. 3. Ne crebris, & incompositis corporis commotionibus vehementius agitetur, more furentis Sibyllæ:

. . . . Cui pectus anhelum

Et rabie fera corda tument . . . . .

Vitiosum quippe est: huc illuc cursitare, quod olim exprobratum fuit Domitio Afro, qui *non agere, sed satagere*, non illepide dicebatur. Et cum alius quidam non minus actuosus Orator multum concursisset in dicendo, facetè rogavit eum adversarius Virginius: *Quot*

de-

demum passuum millia declamasset: Cassius quoque Severus adversus circumcursitantes hujusmodi Oratores solebat pofcere lineam, quæ immodicâs illorum excursionés prohiberet.

Quid in capitis, & oris totius conformatione servandum est?

R. Vitiosa est frequentior capitis jaftatio, mænâdum instar, de quibus Catullus; carmine de Berecynthia, & Athi: Capita Mænâdes vî jaciunt hederigeræ: aut instar famosæ illius Messalinæ, de qua Tacitus II. Annalium: *Ipsa crine fluxo, Thyrsum quatens, juxtaquæ Silius? hederâ vinctus gerere cotburnos, jacere caput.* Non tamen dedecet aliquando, vel annuendo confirmare, vel abnuendo negare: vel capitis in latus inclinatione languorem, & aversionem indignationem; aut alio simili motu, dubitationem, & ejusmodi affectus designare. Sed neque capite erimus immobili, rigidoque, quod semibarbarum est; ni olim Rufus ille Rhetor, de quo ita Ausonius Epigrammate 50.

Rhetoris hæc Rufi statua est, si faxea,
Rufus

Cur id ait? semper saxeus ipse fuit.

3. Capite utemur non demisso, & ob-

stipo, vel in cervicem reflexo; sed recto potius celloquē: quamquam hic quoque modus servandus est, ne audaciæ, ac arrogantia videretur; & capitis demillio potest aliquando tristitiam, luctum, mærorem, penitentiam, & iræ divinæ placandæ studium perbellè significare.

Sed in ore, vultuque, & oculis sunt indices, Quapropter pro rerum natura, vultum indues, modò hilarem, modò mæstum, nunc blandum, nunc minacem. Ita Horatius;

Tristia mæstum

Vultum verba decent: iratum plena minarum;

Ludentem lasciva: severum seria dictu.

Frons exporrecta, diffusaque, hilaritatis indicium est: contra verò severitas indicatur fronte corrugata, caperataque, & superciliis vel contractis, vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Pisonem: *Alterò ad frontem sublatò alterò ad mentum depressò superciliò respondit . . . . .* & pro Sexto: *Tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illò superciliò, tanquam Rhadamantus ille niti videretur.* Hinc etiam Petronius Arbiter:

Quid me spectatis constricta fronte,
Catones?

Et post illum Martialis lib. 1.

Contigeris nostros, Cæsar, si fortè libellos,

Terrarum dominum pone supercilium.

Orantem, & aliquid à Deo poscentem indicant oculi in coelum sublatis, ut res ipsa satis loquitur. Unde Cassandra:

Ad Coelum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere averfantis est, vel fastidientis, vel negantis. Sic misera Didonis umbra, conspecto apud inferos Ænea:

Illa solò fixos oculos averfa tenebat.

Oculi clausi meditantem, & cogitantem, animum produnt. Oculos in unum locum defixos habent, qui præ admiratione stupent. Unde Æn. 2.

Dum stupet, obtutuque hæret, defixus in uno.

Præterea demissi oculi modestiam, pudoremque significant. Sic Andromache Æn. 3.

Dejecit vultum, & demissa voce locuta est:

Quid in Brachii moderatione servandum?

R. Brachia nec deorsum incomposita pendeant, nec immodicè projiciantur, nisi in affectu vehementiori. Brachium
extera-

extensum, ac porrectum, potentiam, auctoritatem, & robur arguit. Contrà verò continere, ac cohibere brachium, est pudoris, ac verecundiæ. Unde Tullius pro Coelio: *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium togâ constitutis, ut exercitatione, ludôque campestri tunica-ti (a) uterentur.*

Quid circa manus, digitosque præcipitur?

R. *Manus, sine quibus trunca esset actio, ac debilis, vix dici potest, quot motus habeant, inquit Fabius. . . Jam ceteræ partes loquentem adjuvant. hæc, prope se, aut dicam, ipsa loquuntur. An non his poscimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? Gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Circa manuantem certæ quædam sunt, ac definite leges, quas sequi oportebit.*

1. *Manus in Exordio non solet extendi. Ast ubi paulum effervesceere capit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.*

2. *Pectori manus admovetur, cum de seipso quis loquitur; at cum alloquitur alium, ad illum, extenditur.*

3. *Ma-*

(a) *Alii legunt uteremur.*

3. *Manus sinistra nunquam sola gestum facit*, inquit Fabius: *dextra se frequenter accommodat*: sive indigitos argumenta digerimus, causamque, ut olim Hortensius consueverat, parumur in digitis (quem morem hodieque nonnulli non infeliciter, imitantur) sive aduersas palmas, quasi repellendo, & repudiando objicimus.

4. Solæcismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus; ut Rhetor ille, qui cœlum appellans, tellurem intuebatur, gestuque monstrabat.

5. Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis, junctisque. Conformamus manibus pronis, gravi quodam, & decenti motu depressis.

6. Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis. *Quæstionibus: Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret.* Et ad Cæsarem, Epistolarum libro septimò. *Sustulimus manus ego, & Bullus.* Huc etiam pertinet illud Catulli, Carmine. 53.

Admirans ait hæc, manusque tollens:

Dii magni, (a) salapufium difertum!

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, indicimusque silentium. Hinc Persius in Satyris:

Fert animus calidæ fecisse silentia
turbæ

Majestate manûs . . .

Lucanus etiam Librô primô de Cæsare,
Tumultum

Composuit vultu, dextrâque silentia
jussit.

8. Manus ori admota tacentis, & silentium suadentis habitus est, *Digito compose labellum*, inquit Juvenalis; quo etiam gestu simulacrum Harpocratis effingebant Ægyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodieque nonnulli solent. Sunt etiam qui aut frontem fricent, aut lacunar intueantur, sed hæc vitiosa sunt. Vitiosum est quoque, manus vel supra caput attollere, vel infra pectus demittere; præterquam in summis affectibus.

10.

(a) Salapufius nomen compositum ex sale, & pufius sive pufio, quasi dicas pufio pleus salis, & facietiarum, quod de Calvo dictum ob pufillam staturam.

10. Pectus ferire, aut femor, propè scenicum est.

11. Manus optimè à sinistro incipit latere, dextroque deponitur.

12. Hoc esse cavendum, ait Cicero; nè nimia sint digitorum argutiæ, nè immodica sit illorum gesticulatio, quò vitiò laboravit summus Orator Hortensius: *Cùm enim, inquit Agellius, manus ejus inter agendum, essent arguta admodum, & gestuosa, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est; multaque in eum quasi in histrionem in ipsis causis, atque judiciis dicta sunt.*

Has autem omnes, quas hætenus diximus, Oratoris virtutes, cura, & labore comparari posse liquet mirabili Demosthenis exemplò, qui cùm (a) primam artis suæ litteram dicere nequirit, studio, & exercitatione perfecit, ut planissimè diceret, & balbutiem, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem vocis, ad fluctus maris declamando, illiusque fremitus voce vincendo, sustulit; angustias spiritus, locorum inter

decla-

(a) *Litteram R.*

declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi relinquimus:

cui scilicet plus multo, quam

præceptis esse tribuen-

dum existimavimus.

Finis Libri Quinti.

INDEX

I N D E X C A P I T U M

Elementa Rhetoricæ.

CAPUT I. De Fabula pag. 1.

§. I. De variis Fabularum
generibus. 2.

§. II. De Fabula Rationali, si-
ve Parabola. Ibidem.

§. III. De Fabula Morali, sive
Apologo. 4.

§. IV. De Fabula Mixta. 5.

§. V. De legibus, & artificio
Fabulæ. 6.

§. VI. De utilitate Fabulæ. 8.

CAPUT II. De Narratione. 12.

§. I. De virtutibus Narrati-
onis. 13.

§. II. De Schematis, seu Fi-
guris, quibus illumina-
ri potest Narratio. 19.

§. III.

§ III. Varia Narrationum genera,
& selecta illarum Exempla. 26.

CAPUT III. §. I. De Chria. 39.

§. II. Chria verbalis in hanc
Virgilio sententiam: Bre-
ve, & irreparabile tem-
pus omnibus est vitæ. 47.

§. III. Argumenta Chriarum
verbalium ex Horatio. 53.

CAP. IV. De Amplificatione. 55.

§. I. De Amplificatione re-
rum 58.

§. II. De Amplificatione per
congerium Definitionū. 59.

§. III. De Amplificatione per
congeriem adjunctorū. 60.

§. IV. De Amplificatio per
congeriem, seu enumera-
tionem partium. 61.

§. V. De Amplificatione con-
geriem causarum, &
effectuum. 64.

S

§. VI.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequen- tium.	65.
§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitu- dines, & exempla.	66.
§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrari- orum.	68.
§. IX. De Amplificatione per incrementum.	70.
§. X.	71.
§. XI.	72.
§. XII.	73.
§. XIII.	74.
§. XIV.	75.
§. XV. De Amplificatione per repetitionem.	76.
§. XIV Quid sit in Amplifica- tione vitandum.	78.
Prooemium Rhetoricæ.	80.
§. I. De natura, & fine Rhe- toricæ.	Ibidem.

§. II. De materia Rhetoricæ.	82.
§. III. De partibus Rhetoricæ.	84.
§. IV. De dignitate; & utilitate Rhetoricæ.	85.
De Imitatione.	87.

L I B E R I.

De Elocutione.	99.
----------------	-----

CAPUT I. De Figuris, seu Schematibus.	100.
---------------------------------------	------

§. I. De Figuris Sententiarum.	101.
§. II. De Figuris ad movendum idoneis.	Ibid.
§. III. De Dubitatione.	105.
§. IV. De Obsecratione.	107.
§. V. De Imprecatione.	108.
§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.	109.
§. VII. De Præteritione, & Reticientia.	110.
§. VIII. De Expolitione.	112.
S2	§. IX.

§. IX. De Epiphonemate. 113.

CAPUT II. De Figuris ad delectandum magis idoneis. 114.

§. I. De Apostrophe. Ibid.

§. II. De Hypetyposi. 116.

§. III. De Prosopopoeja. 118.

§. IV. De Ethopoeja. 120.

CAPUT III. De Figuris ad docendum idoneis, 123.

§. I. De Antithesi. Ibid.

§. II. De Sustentatione. 124.

§. III. De Communicatione. 125.

§. IV. De Correctione. 126.

CAPUT IV. De Figuris verborum. 127.

§. I. De Tropis. Ibid.

§. II. De Metaphora. 128.

§. III. Quid vitandum in Metaphora. 131.

§. IV. De Allegoria. 134.

§. V.

§. V. De Metonymia.	136.
§. VI. De Synecdoche	138.
§. VII. De Ironia.	140
§. VIII. De Sarcasmo.	144.

CAPUT V. De Figuris verborum
 propriè dictis, seu quæ
 non sunt Tropi

§. I. Figuræ per Adjectio- nem.	Ibid.
§. II. De Figuris per Detra- ctionem.	151.
§. III. De Figuris per similitu- dinem.	152.
§. IV. Appendix de Transi- tione.	155.

CAPUT VI. De Periodo. 160.

§. I. De partibus Periodi.	161.
§. II. De variis Periodorum generibus.	163.
§. III. De legibus ac regulis Periodi.	164

- §. IV. De artificio Periodi
amplificandæ. 166.
- §. V. De numero, & cæteris
virtutibus Periodi. 168.
- §. VI. Regulæ sex, quibûs reddi
potest numerosa Perio-
dus. 169.
- §. VII. Quomodo parari possit
facultas numerosè di-
cendi. 176.

CAPUT VII. De Stylo orato-
rio. 177.

- §. I. De Stylo sublimi. 179.
- §. II. De Arte comparandi
Styli sublimis; 181.
- §. III. De Stylo simplici. 182.
- §. IV. De Stylo mediocri. 183.
- §. V. De usu triplicis Styli,
seu Characteris. 184.
- §. VI. De Stylo vitioso. 186.
- §. VII. De Stylo Laconico, &
Asiatico. 189.

L I B E R II.

De Inventione. 202.

CAPUT I. De Locis intrinse-

cis. 203.

§. I. Definitio. 204.

§. II. Enumeratio partium. 207.

§. III. Notatio Nominis &
Conjugata. 210.

§. IV. Genus, & Species, seu
Forma. 214.

§. V. Similitudo, & Dissimi-
litudo. 216.

§. VI. Contraria, & Repugnan-
tia. 219.

§. VII. Adjuncta. 221.

§. VIII. Antecedentia, & Con-
sequentia. 224.

§. IX. Causæ. 225.

§. X. Effecta. 229.

§. XI. Comparatio. 230.

CAPUT II. De Locis extrin-

secis, seu remotis. 232.

CAPUT III. De secundâ Inventio- nis parte, seu de motibus excitandis.	239.
§. I. De Amore, & Odio.	241.
§. II. De Metu, Spe, & Au- dacia.	244.
§. III. De Misericordia.	249.
§. IV. De Ira, & Indignatione.	252.
§. V. De Mansuetudine.	257.
§. VI. De Æmulatione.	260.

L I B E R III.

De Dispositione.	262.
CAPUT I. De Exordio,	263.
§. I. De variis, Exordiorum generibus.	266.
§. II. De virtutibus, ac vitiis Exordii.	268.
§. III. De variis Exordiorū fontibus.	271.
§. IV. De officio, ac munere Exordii.	276.
§. V.	

- §. V. De parāda attentione. 281.
 §. VI. De propositione. 285.
 §. VII. De Divisione. 287.

CAPUT II. De Confirmatione. 288.

- §. I. De Confirmatione propriē dicta. 289.
 §. II. De Syllogismo. 290.
 §. III. De Enthymemate. 294.
 §. IV. De Inductione. 297.
 §. V. De Exemplo. 298.
 §. VI. De Dilemmate. 300.
 §. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili. 302.
 §. VIII. De Sorite, & Epichremate. 303.

CAPUT III. De Confutatione. 305.

CAPUT IV. De Peroratione. 309.

- §. I. De Enumeratione. Ibid.
 §. II. De affectuum Commotione. 312.

CA
L I B E R I V

De Diversis Orationum generibus.

CAPUT I. De Orationibus,

quæ pertinent ad genus demonstrativum.

§. I. De oratione Panegyrica.

§. II. De Inventionibus, & fontibus Panegyrici.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.

§. V. De corporis, & fortunæ laudibus.

§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

§. VIII

- IV. §. VIII. De oratione natalitia,
seu Genethliaca 340.
- 31 §. IX. De oratione nuptiali,
sive Epithalamio. 343
- IS §. X. De laudatione Fune-
bri. 345.
- 31 §. XI. De oratione Euchar-
stica. 352.
- Ibid § XII. De Epinicio, & Gratu-
latione. 356.
- 31 CAPUT II. De orationibus,
quæ pertinent ad genus
32 deliberativum. 360.
- §. I. De Suasione & dissua-
sione. 361.
- 32 §. II. De variis variarum æta-
tium moribus. 367.
- 32 §. III. De moribus Nobilium,
Divitum, & Plebeiorū. 370
- 334 §. IV. De Hortatione, & De-
hortatione. 375.

338
VIII
§. V.

§. V. De Concitatione, & Conciliatione.	37
§. VI. De Commendatione.	38
§. VII. De Petitione.	38
§. VIII. De Consolatione,	38

L I B E R V.

De Pronuntiatione.	38
§. I. De Memoria.	38
§. II. De Voce.	38
§. III. De monotonia, & Can- tu.	39
§. IV. De Gestu.	39

37

38

38

38

V.

38

38

38

38

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

39

